

VIGILIA

47. évf. 7. szám

1982. július

Marosi Izidor **A közösségben élő egyház**

Miklósi László **A katolikus egyházközségek**

Tomka Ferenc **A keresztény család**

IRODALMUNK LAPJAI

Csanád Béla

Czigány Lóránt

Faludy György

József Attila

Mécs László

Pilinszky János

Pusztai Sándor

Takáts Gyula

Thurzó Gábor

Vidor Miklós

Zay László

A filmkritikáról

Csernák Árpád

Szereposztás



**Précis: français, deutsch,
English, italiano**

A PRAY-KÓDEXBŐL: Csodálatos anya, Kegyes és kegyosztó (versek – Csanád Béla fordításai)	481
MAROSI IZIDOR: A közösségekben élő egyház	482
MIKLÓSI LÁSZLÓ: A katolikus egyházközösségek útja a II. vatikáni zsinatig	487
TOMKA FERENC: A keresztény család életereje	494
MÉCS LÁSZLÓ: Jó együtt lenni (vers)	501
RÓNAY LÁSZLÓ: Barát megy a fák között. Mécs László sorsa és költészete	502
TAKÁTS GYULA: A Minotaurusz kora (vers)	509

Távolsági beszélgetések

HEGYI BÉLA: Czigány Lóránt (London)	510
FALUDY GYÖRGY versei	520
THURZÓ GÁBOR: Bevezető egy Kafka-esthez	523
ERDÉLYI K. MIHÁLY: A kráter mélysége. Pilinszky János költészetének esztétikája	526
BACSÓ BÉLA: A lét türelme. József Attila: Reménytelenül	532
VIDOR MIKLÓS: Káprázatok	539
CSERNÁK ÁRPÁD: Szereposztás (novella)	540
ZAY LÁSZLÓ: A filmkritika önkritikája	543

Hit és élet

Nevében él az ember (Sulyok Elemér)	546
---	-----

Napló

Kovács Márk (Surányi Béla)	548
----------------------------------	-----

Irodalom Pusztai Sándor új verseskötvényei (Rónay László) – 550; **Teológia** Bánk József: Isten kezében (Borovi József) – 551; Csanád Béla: Vasárnapi elmélkedések (Rosdy Pál) – 552; **Színház** Halleluja (Erdős Péter) – 553; **Képzőművészet** A fasizmus áldozatainak emlékműve (Kovács Péter) – 554; **Hangszórás** (R. L.) – 556; **Idegen nyelvű tartalomjegyzék** – 557; **Haza és nagyvilág** – 560; **A Vigilia postájából** – 560; **Könyvjelzőink** – az 508., 525. és az 542. oldalon.

KÉPEK: Huszárík Zoltán grafikája a címlapon, Márton László felvételei az 500., Varga Imre fotói az 519. és az 559. oldalon, Csiby Mihály linómetszete a hollóházi templomról az 520. oldalon.

Főszerkesztő: HEGYI BÉLA

Felölös kiadó: VÁRKONYI IMRE

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-933, 177-246. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Laptulajdonos: Actio Catholica. Terjeszti, előfizetési és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk-számlaszáma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hirlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 16,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk-számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 20,- Ft. Előfizetés: negyedévre: 60,- Ft, félévre: 120,- Ft, egy évre: 240,- Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042-6024. Készíti a Petőfi Nyomda, Kecskemét (81.13791). Szedte a Nyomdaipari

Fényszedő Üzem (828808/09)

KÉT MÁRIA-VERS A PRAY-KÓDEXBŐL

A fordítás alapjául szolgáló latin szöveg Rajeczky Benjamin „A Pray-kódex két Mária-himnusza” c. tanulmányából való.

Csodálatos anya

(Mira mater extitisti)

*Te, ki csodás anya lettél,
Szűz leányként Istent szültél,
Ennél több nem is lehetnél,
Lombos ág, virág s gyökér.*

*Ki hozzád esd igaz szívvel,
Bár keresztje halált érlel,
Az igazi üdvre ér el,
Te nevedben aki kér.*

*Dicséretünk szava hirdet,
Ó, Mária, hallgass minket,
Kérd, hogy ne a vétkeinknek
Szolgáljunk, de Szülöttnednek,
S palotádban adj helyet.*

*Boldogságos, vígy hazádba,
Hol uralkodsz, csillag-házba,
Ott szüntelen zengjük együtt
Igazakkal, énekeljük
A végtelen örömet.
Amen.*

Kegyes és kegyosztó

(Clemens et benigna)

*Kegyes és kegyosztó,
Dicséretre méltó,
Mária.*

*Orvosold mi lelkünk,
Te légy a védelmünk,
Mária.*

*Malaszttal vagy teljes,
Drága anya, kedves,
Mária.*

*Oldd fel sok vétkünket,
Oszlasd el bűnünket,
Mária.*

*Boldogságos boldog,
Aki Istent hordod,
Mária.*

*Vesztüinkből te ments meg,
Adónkat elengedd,
Mária.*

*Férfit nem ismertél,
S Isten anyja lettél,
Mária.*

*Nyomorban kik élünk,
Örömet hozz nekünk,
Mária.*

*Világnak Úrnője,
Mennynek Királynője,
Mária.*

*Dicsőség, dicséret
Örökké tenéked,
Mária.*

(CSANÁD BÉLA fordításai)

A KÖZÖSSÉGEK BEN ÉLŐ EGYZHÁZ

Az egyház, Krisztus teste, így él ma a kis egyházakban, a plébániai közösségekben:

A nagy plébániák 20–30–50 ezer lélekszámmal, néhány pap szolgálatával működnek, a közepes plébániák 5–6 ezer lélekszámmal, esetleg filiával és egyetlen pap irányításával. Ritka és szerencsés a helyzet, ha a 3–4 ezer hívet számláló plébániának van papja. De tudjuk, vannak világi munkatársak, hitoktatók, nők és férfiak, akik segítik a lelkészeket.

Ezt az általános képet egészítsük ki az alábbi szám szerinti kimutatással: „Magyarországon 1980-ban az aktív papok száma 2750. Ezzel szemben a községek száma 3100, ehhez jön 88 város, 7 olyan város, mely több mint százezer lakost számlál, és végül: Budapest. Az ezer lakos alatti községek száma 1500, ahol ma már nincs pap. A papság létszáma 8–10 év múlva egyharmadával fog csökkenni. A lelképásztori ellátottság és a jövő problémái között meg kell említenünk . . . , hogy nagyon magas a fiatal papok között azoknak az aránya, akik fizikai, idegzeti okokból betegszabadságra mennek. Mélyen tiszteleltre méltó sok pap hősi munkája, akik szabad idő nélkül hitoktatnak, dolgoznak 3–4 faluban, miséznek vasárnaponként négyszer, sőt többször is!” (Tomka F.: *A magyar papság létszámbeli alakulása*).

A városi nagyplébánia irányítása közben magam is átélem, milyen kevesen vagyunk összesen, és milyen kevesek vagyunk papok ahhoz, hogy eleven kapcsolatunk legyen akár csak azokkal a hívekkel is, akiket mindig ugyanazon a helyen látunk a szentmiséken, akik szívesen segítenek, akik anyagi lehetőségüket messze túlszárnyalva hozzájárulnak ahhoz, hogy régi templomok megújuljanak, új plébániák épülhessenek.

Milyen melegség lehetett Pál apostol körül és micsoda eleven élet, amikor a Rómaiakhoz írt levél 16,1-ben segítőtársairól ír. Minden névhez egy-egy feladat kapcsolódott; egyik a szegényeket gondozta, a másik szállást biztosított az apostolnak, a harmadik szenvedett az Úrért, de mindegyik tevékeny, élő, eleven tagja Krisztus titokzatos testének, s nem nehéz elképzelni, hogy körülöttük ott vannak a testvérek, akik általuk és velük élnek meg az Örömhírt. A nevek mögött látjuk az élő egyházat, mely nemcsak megtartja azt, ami van, hanem továbbviszi a hírt, mely életéből új és új életet ad újabb krisztusi közösségeknek. Arra gondolok: még akkor is, ha annyi pap maradna, mint amennyi ma van (pedig öt év múlva sem lesz annyi!), még akkor is, ha több pap lenne tíz év múlva, mint amennyi most van (pedig nem lesz!) – akkor is, az egyház élete nem lehet a mégoly buzgó papok tevékenysége által sem eleven, mindeneket átjáró és az életet továbbadó lét, legfeljebb egy-egy plébániai közösség kisebb körére kiható élet.

Pedig „az egyház Krisztusban mintegy szakramentuma, vagyis jele és eszköze az Istennel való bensőséges egyesülésnek és az egész emberiség egységének” (*Lumen Gentium*, 1). Hogyan lehet jel és eszköz, ha nem az egész él és ragyog mindenütt a világban? „Az egyházmegye és azon belül a plébániai közösség, illetve annak kisebb közösségei (egészen a »család-egyházig«) – az egyház megvalósulásai” (Szabó F.: *Üzenet a Vatikánból*). „Mindennütt, ahol a keresztények közösségre lépnek . . . össze kell tartaniok, hogy egymást igazán szeressék, egymást a szükségben segítsék, egymásért kiálljanak . . . kölcsönösen egymást építeniök kell” (K. Rahner).

VI. Pál 1978. március 28-án mondta: „A plébánia Isten népe összegyülekezésének legmegfelelőbb helye marad. – A helyi plébániai közösségek az ünneplés és az evangelizálás helye, továbbá a közösség hitének jele. Az egyre szekularizálódó világban meg kell őrizni, meg kell újítani, vagy meg kell teremteni a keresztény hit jeleit.”

Megőrizni, megújítani, megteremteni a hit jeleit!

Legelső és legfontosabb, hogy a pap nélkül maradt plébániákon a még meglévő, az egyház közösségében élő hívekből teremtsük meg azt a krisztusi kis közösséget, mely Krisztusból és Krisz-

tusban él. „Szerte a világon gyakorlat már, hogy világiak, nők és világiakból álló közösségek vezetik az üresen maradt plébániákat. Még Brazília is meg tudta oldani ilyen módon a szorongató paphiányát” (Tomka F.: *A magyar papság létszámbeli alakulása*).

Természetesen az egyház élete nem csupán az, hogy gondoskodás történjék a templomról, megfelelő helye legyen az időközönként ott megjelenő papnak, vagy hogy a kilométer-pénzét biztosítsák. . . ! Elkötelezett és mélyen krisztusi életet élő keresztényeknek kell lenniük azoknak, akik a pap feladatát átveszik. (Természetesen, csak amit átvehetnek.)

Legyenek ezeknek a közösségeknek a vezetői a teológiában járatosak; s miért ne lehetnének, hiszen sokan kitűnő eredménnyel végezték el eddig is a szeminárium levelező tagozatát. Lehetnek bizonyára a közeljövőben felszentelt, állandó diakónusok. De amint a bibliaórák tanúsága mutatja: akkor eredményes a bibliaóra, hogyha azok, akik részt vesznek rajta, kezükbe veszik a Bibliát, sőt elkezdnek aszerint élni.

Ami érvényes a pap nélküli plébániákra, az áll a nagy lélekszámú városi plébániákra is. Meglévő szervezet az egyházközségi szervezet, világi elnökkel, gondnokkal, képviselőtestületi tagokkal. Nagyon sokat tehet, és nem is csekély alkotásokra képes. Ismerek olyan kisebb pap nélküli plébániát, ahol ez a testület önállóan gondoskodik mindenről, ami a hitélettel, a templomi szolgálattal, a pap egzisztenciájával kapcsolatos. Búcsújárásokat, körmeneteket, templomi ünnepségeket szervez, renoválja a templomot. Tagjai a kétkezi munkából és az anyagi áldozatokból is kiveszik részüket. Hatással vannak az egész plébánia magatartására, hiszen egyikük sem vonja ki magát az egyház fenntartásából. Ám ennél sokkal többre hivatottak. „A világiak apostolkodása keresztény hivatásuk közvetlen következménye, ezért sohasem hiányozhat az egyház életéből” (*Apostolicam actuositatem*, 1). Feladat a világ evangelizálása, s az élet sok területén csak a világiak tudják ezt teljesíteni. „Apostolkodásuk már csak azért is nélkülözhetetlen lett, mert nagyon megnőtt – mégpedig jogosan – az emberi élet sok területének önállósága, ez viszont együtt jár az erkölcsi és vallási rendtől való bizonyos fokú elszakadással, illetve a keresztény élet súlyos válságával. Ezenfelül sok országban igen kevés a pap. . . e helyeken az egyház aligha lehet jelenlevő és tevékeny a világi hívők munkája nélkül” (*Ap. actuos.*, 1).

A nagy aposztázia közben azonban mégis hiányolja Istent a világ. Ezt az ürességet csak a teljes krisztusi életet megélő hívek tudják kitölteni.

„Úgy tűnik, mintha a világ elutasítaná Istent. Mégis, különös ellentmondásképpen, egész váratlan utakon keresi is Őt és hiányát érzi. Szüksége van azért olyanokra, akik nekik az evangéliumot hirdetik és Istenről beszélnek. – Azt várja el tőlünk a világ, hogy legyen egyszerű az életünk, legyünk imádságos lelkek, szeressük embertársainkat, főleg a kicsinyeket és szegényeket. Engedelmisséget akar látni, lemondást és áldozatkészséget. Csak a keresztény életteljességnek e jelei nyithatnak utat szavainknak a mai ember szívéhez, nélkülük szavunk üres, eredménytelen lesz” (*Ev. nuntiandi*, 76).

Vannak ilyen keresztények! Gondolok itt arra, aki egyszerű szavakkal jelezte: – Elvégeztem levelező tagozaton a teológiát, anyagilag nem szorulok rá, hogy munkámért pénzt kapjak, időm is van hozzá, hogy Krisztusért valamit tegyek. Legyen szíves szólni, ha valahol szükség van rám! . . . Vagy egy másik: – Fel akarom ajánlani az életemet ott, abban a munkakörben, ahol vagyok. Krisztusért, vállalva a magányos életet és a tisztaságot – szabad ezt nekem? . . . Nem kevesen vannak a kis plébániai közösségen, vagy más csoportokon belül. A mai életnek pedig nagy igénye, hogy megtalálják egymást azok az emberek, akik hasonló módon élnek, gondolkoznak. A Krisztusban élő emberek ezt másként nem valósíthatják meg, csak az Ige, az ima, a szeretet és az Eucharisztia közösségében.

Lehet, hogy kevesen lesznek, de éppen ez a jó. Akik összejönnek, bizonyosan kézbe veszik a Bibliát! A már élő kisközösségek ezt teszik. A következő lépés, amint a gyakorlat bizonyítja, az lesz, hogy közösen fognak imádkozni. Akár úgy, hogy a lélekből jött gondolatot saját szavaikkal fejezik ki, vagy ritmusos közös imában, énekkel teremtődik meg a közösség. S ha az ő nevében jöttek össze, Jézus velük van. Így már kiteljesedhet a szeretet közössége.

Az egyház mai élete, a körülmények, melyek között a mai ember él, az emberi természetben

rejlő közösségi igény indította el a már élő krisztusi kisközösségeket. De bátran mondhatjuk, hogy a Szentlélek táplálta. „Sok pap és világi hívő talán még nem is tud róla, hogy van ilyen. Legfeljebb a negatív, a szektás jelleggel találkozott, mert azoknak erősebb a hangjuk” (Szabó F.: *Üzenet a Vatikánból*).

Éppen ezért szükségesnek tartom, hogy az alábbiakban levélrészleteket, szóbeli megnyilatkozásokat közöljek azoktól, akik régebben, vagy egészen frissen kapcsolatba kerültek a krisztusi kisközösségekkel.

„Néhány hónapja járok ebbe a közösségbe. Korábban már ifjúsági hittanos csoportokba jártam, oda, ahol éppen a tanulmányaim miatt tartózkodtam. Mindig vonzottak a nehéz feladatok, s talán először a kaland lehetősége ragadott meg, valami rendkívülit tenni Jézusért! Később ennek a kalandnak a nehézsége meg is riasztott, és azt gondoltam: ez nekem nem megy! Azután a közösség tagjainak hatására, az én és az ő tapasztalataikból (ezeket mindig megbeszéljük) rájöttem, hogy csak így, csak egészen Jézussal együtt érdemes élni. Amikor kimondtam az első igent erre a hívásra (mindennap újra ki kell mondanom), nyugodtabb lettem. Most már rá merek hagyatkozni Jézusra. Nyugtalan, lobbanékony, ideges természetű voltam és vagyok. Amióta ebben a közösségben elkezdtem az élet Igéjét élni, sokat sikerült lefaragnom a rossz természetemből. Ez természetesen kihat a környezetemre is, mert ha a belső békémet sikerül megteremtennem, egészen másként fordulok az emberekhez, legyen az a férjem, a szüleim – akikkel korábban sok nézeteltérésem volt – vagy a társaim a munkahelyemen. Gyermekkoromtól kezdve mindig vágytam olyan emberek között lenni, ahol biztonságban érzem magam. Nem volt testvérem, és a család, a barátnőim nem elégítették ki ezt a vágyamat. Ez a közösség segít, hogy úgy mondjam, »vonszol« magával, ha nekem nehezen megy. Közben érzem, hogy én is felelős vagyok személy szerint azért, hogy Jézus köztünk maradjon. A mostani lakóhelyünkön nincs ilyen közösség. Ezért a találkozásunkért utaznom kell egyedül is, éjszaka is. De megéri, mert amikor együtt vagyunk, mindig feltöltődöm, mint a »lemerült akkumulátor«. Elmondják, milyen eredményeket értek el a többiek, ezek ösztönöznek engem is. Másrészt látom, hogy más is küszködik. Jézusban együtt vagyunk, együtt ünneplünk, szomorkodunk is, s főként minden feszélyezettség nélkül vagyunk együtt. Többet jelentenek nekem ezek az emberek, mint a vér szerinti rokonaim. Itt érdek nélküli a szeretet, az összetartozás Jézusban, és ez olyan nagyszerű. . . A házasságomban és a munkahelyemen sokszor úgy érzem, egyedül követem ezt a vonalat, a közösség ott mintha távol volna. Erről panaszkodtam pár nappal ezelőtt a közösségben. Ők aztán rávezettek arra, hogy ez a keresztség az én életemben. Jól el kell helyeznem a vállamon ezt a keresztet. Sokszor gondoltam: jó lenne együtt imádkoznom a férjemmel. De eddig sehogyan se tudtam megoldani. Most adventben mondtam a férjemnek: csináljunk adventi koszorút. Két nap múlva ő hozott fenyőt. Elkészült a koszorú, meggyújtottam a gyertyát. És most olyan egyszerűen jött, hogy együtt imádkozzuk el az Úrangyalát. Utána adventi énekeket hallgattunk lemezzől. Úgy éreztem, most ott volt köztünk Jézus. Kéthónapos házasságunk legszebb estéje volt. El is határoztuk, hogy minden este megismételjük. A szomorúságom boldogsággá vált, mihelyt ki tudtam mondani, hogy vállalom a szomorúságot.”

Aláírás: „Egy bukdácsoló fiatalasszony”.

Ő vagy ők még nem kapcsolódnak „szervezetten” az egyházközséghez, de rövid időn belül bizonytalannal akad egy ismerős fiatal házaspár, amely velük barátkozva hamarosan a szervezeti életbe is elvezeti őket. Holnap már ők lesznek azok, akik a jegyespárok oktatásakor eljönnek és a világ legtermészetesebb hangján elmondják, hogyan kezdték, hogyan alakult tovább az életük.

A közösségben átélmélkedett, megbeszélte, Jézusban való élet melegsége árad az alábbi levélből:

„Régóta járok ifjúsági hittanra, de csak ebben az évben kapcsolódtam be N. városban a krisztusi közösség életébe. Hamar befogadtak. Félénkségemet, gátlásosságomat még nem sikerült leküzdenem. Ezeket az estéket mindig nagy örömmel várom. Amit itt megbeszélünk, mindig erőt

ad a következő hétre. Engem is serkentenek, hogy minél több emberben lássam meg Jézust. A közösség átsegített a munkába állásom nehézségein is, mert bőven voltak problémák. Védőnő vagyok. A kicsi gyermekeket nagyon szeretem, ezért is választottam ezt a pályát. De most még jobban szeretem őket, mert bennük a kis Jézust látom. Őt dédelgetem. A terhes kismamákban és anyukákban pedig Máriát. – Nagyon sok emberrel találkozom, s bizony nehéz a velük való foglalkozás. Sok esetben nem fogadják meg tanácsaimat, de nem tudok rájuk haragudni, ezért szeretettel újból elmondom azt, amit már kértem és ez legtöbbször sikerrel jár. Sok más apró dolgot, segítséget, amit eddig is természetes módon megtettem öregeknek és betegeknek, mindezeket most Jézusnak teszem, és ez nagy örömmel tölt el. Szolgálati lakásban, négyen lakunk egy helyen. Mind a négy különböző jellem. Van, aki káromkodik – milyen nehéz hallgatni. Türelemmel próbálom mégis hozzá fordulni. Olyan természetes szomorúság fog el, úgy gondolom, ezzel osztom meg Jézus szomorúságát.”

Természetesen a közösségben elmondott friss élmények lélekből jönnek és lélekhez találnak. Ki tudná megmondani, hány munkahelyen, hány családban indul el valami új, valami szép, ami Krisztus titokzatos testét, az egyházat, az egyházközösség életét eleveníti.

Az egyeseknek is segítséget nyújt a közösség. Íme egy nyilatkozat:

„Magányosságom és beszédhibám miatt zárkóztam vagyok. Amióta a közösséghez tartozom, sok mindenben változtam és változom is. Jobban tudok alkalmazkodni az emberekhez. Felszabadultabb, vidámabb, boldogabb lettem. El akarom kerülni az önzést.”

Gyermekeink vallásos nevelése fontos, jövőt formáló feladat. Az egyháznak legjobb energiáit kell beleadnia. Akik évtizedek óta hitoktatnak, s azok is, akik csak néhány év óta, valamenynyien állítják: szülői háttér nélkül milyen hamar és sokszor összeomlanak a legnagyobb remények is. Jó volna, ha a szülőket a gyermekekkel együtt oktatnánk. Sőt előbb a szülőket és legalább annyi energiával részesítenénk katekézisben, mint a gyermekeket.

Egy édesanya mondja:

„Amióta a közösségben vagyok, nemcsak én, hanem a világ is megváltozott körülöttem. Másnak látom az embereket, másként is közeledem feléjük. Ha találkozunk a közösségben, úgy üdvözljük egymást, mint jó testvérek. Itt beszéljük meg: mit üzen számunkra Jézus? És az Ige nekem jó barátom, segítőm, tanácsadó is. Nem tudom, sok esetben mit tettem volna nélküle. Mégis, most legutóbb mintha minden elhagyott volna. Bementem egy reggel a munkahelyemre, és ott az egyik idősebb munkatárs azzal fogadott, hogy előző este a tanulók nem raktak rendbe semmit a raktárban s ezért én vagyok a felelős. Mindezt óriási felháborodással mondta. Tudni kell azt, hogy legtöbbször én takarítok, vagy takaríttatok, attól függetlenül, hogy ez a munkatársaimnak is kötelessége volna. Éppen ezért most ez az igazságtalanság nagyon elkésérett. Még este, sőt másnap is nagyon el voltam keseredve. S most jött a segítség: legutóbb a közösségben arról beszélgettünk, az utolsó hónapban mi volt a legemlékezetesebb élményem? S kesergő hangulatomban az jutott az eszembe: ez a mostani hangulatom a legnagyobb élmény! Jézus mutatta meg egészen biztosan, hogy nélküle csak ennyi vagyok! Amikor olyan könnyen mentek a dolgok, úgy gondoltam, milyen könnyű az élet. Úgy hiszem, hogy még a munkatársamnak is hálás lehetek, mert az ő figyelmeztetése döbentett rá arra, milyen keveset érek, milyen gyöngye vagyok Jézus nélkül.”

Ő és a többi gyermeket nevelő fiatal szülő az, aki a közösségben megtalálja a feloldódást a napi munkahelyi, vagy családi étellel együtt járó gondokból. Erőt nyernek a holnapi feladatok megvalósításához, de ennél több is kirajzolódik: hogyan tudnának a gyakorlók szülők segíteni a hitoktatókat? Természetesen a saját gyermekeik hitoktatásához és vallásos neveléséhez már most is megadják a jó hátteret, hogy ne légüres térben történjék a hitoktatás. De ennél többet is fognak tenni. Úgy, ahogyan a világegyház más részén vannak katekéta-mamák, katekéta-szülők, akik összefogva élik az egyház életét, és életetnek sokakat.

1981-ben kaptam az alábbi sorokat:

„Több mint egy év óta a kisközösségek havonta gyűlnek össze együtt imádkozni az egyház belső egységéért. Megérettük felelősségünket. Részt kértünk és vállaltunk a magyar egyházi élet

megújításának hatalmas munkájából. Mindenki egyetértett abban, hogy ez közös szívügyünk. Tudunk arról, hogyan próbáltak kisközösségek beépülni a plébániai keretek által adott lehetőségekbe. Kudarcokról is tudunk. Hol keressük ezek okát? Nézzünk tehát magunkba, közösségünk belső életébe! A keresztény közösség célja: Isten országa. Ez az »ország« közöttünk van. Mi vagyunk – lehetünk – azok. Így azután Isten országának és önmagunknak megvalósítása összetartozik. A közösség tagja saját életét is megoldva szeretné szolgálni a közös ügyet. Önmagát felfedezni, képességeit, értékeit kibontakoztatni, egyéni hivatását megtalálni. Így vetni be magát Isten országáért.”

Az élő egyházközösségek életének része: a „szegények mindig lesznek veletek” program megvalósítása, a törődés az embertestvérekkel. A kisközösségek ezt először egymás közt valósítják meg. Az élet azonban azt mutatja, hogy hamarosan kilépnek a maguk köréből és a krisztusi életet élő s embertársaikban Jézust kereső fiatalok, idősebbek, vagy éppen gyerekek megnyitják szívüket, kinyújtják kezüket az elhagyottak, a szenvedők, a reszkető kezű öregek felé. Mennyivel több ez, mint a Szent Antal-persely havi szétosztása. . .

Néhány példa gyermekeink, kisközösségben élő fiaink és leányaink életéből.

Ez az élet: „Tessék elképzelni, atya! Ahogy jöttem a templomba, látom, hogy egy idős néni is jön. Olyan nehezen tudott járni, mert csúszós volt az út. Félve lépegetett. Az jutott akkor eszembe, hogy ő a Jézus. Odamentem és mondtam neki, majd segíték. Akkor ő megfogta a kezemet, és egész a templomig elkísértem.” Magyaráztaként annyit: akkor reggel frissen hullott hó takarta az utcákat. Amikor ez az ötödikes fiú a fülembé súgta ezt a néhány mondatot, egyszerre a hó fehér tisztasága és kemény kis kezének melegsége futott át rajtam is. Gondolom, az idős nénike is ezzel az élménnyel lépett be a templomajtón. . .

Egy érdekes eset: az egyik gimnáziumi osztály tanulójáról kiderült, hogy rendszeresen látogatja a szociális otthon öregeit. Az otthon vezetősége – köszönetét kifejezve – értesítette erről az iskolát. Az osztályfőnök első kérdése ez volt: Miért csinálod ezt? KISZ-program? – Nem, volt a válasz. – Akkor valami szektához tartozol. . . ? Más indítékot – sajnos – a tanár föl se tételezett. . .

Tünde írja: „Munkahelyemen a váltótársam váratlanul megbetegedett. Legalább egy héten át egésznapoznom kellett. Ez bizony nagyon kimerítő idegileg. Az jutott eszembe: egész értékű embernek kell lennem! Elhatároztam hát, hogy nagy odaadással dolgozom. Azzal, hogy egész nap és minden pillanatban emberek közt tudtam élni, akik nekem Jézust jelentik, hihetetlen nagy boldogságot kaptam. S úgy látszik, ezt észrevették a rámbizottak is, mert néhány gyerek, aki eddig nem fogadott el engem, teljesen megváltozott. Azóta ők azok, akik elsőnek megteszik, amit mondok.”

A kisközösségek feladatai, funkciói: 1. *A hit elmélyítése.* A legtöbb csoportban vagy közösségben a Szentírás mélyebb megértésére törekszenek. A megértésen túl az Ige életre váltása a fontos tevékenységi területük. Ez persze meglátszik egész magatartásukon, munkahelyen és otthon egyaránt. Jellemző: volt olyan hely, ahol a szülők, a felnőttek kérték, hogy ők is szeretnének mélyebb keresztény közösségi életformát élni, mert látták, hogyan formálódnak gyermekeik.

2. *A karitatív munka.* Nemcsak önzetlenül, hanem Jézust szolgálva, évek óta járnak szociális otthonokba, elfekvő kórházakba a keresztény kisközösségek tagjai. Énekekkel, felolvasással teszik elviselhetővé az életet azok számára, akikkel saját családtagjaik nem törődnek. Magányos öregeket keresnek fel, először csak azért, hogy némi ajándékot vigyenek, vagy kitakarítsanak. Később, Jézusról beszélgetve, előkészítik őket az őszinte bűnbánatra, a szentségek fölvetelére.

3. *A közös ima.* Vannak közösségek, amelyeket elsősorban a közös ima tart össze. Szívesen vállalkoznak egy-egy szentségimádási óra elvégzésére, az idősebb hívek végtelen nagy örömére. Egy-egy ilyen közösségi ima után látni kell azt, milyen boldog mosollyal, egymás közt megtárgyalva az eseményt, mennek haza az idősebb hívek a templomból.

4. *A megtérők befogadása az egyházba.* Többek számára ez idegenül hangzik. Pedig a városok-

ban már számolni kell vele. Vannak, akik – főként fiatalok – komolyan keresik az igazságot, akik számára üressé vált az élet, akik keresik Istent. A jó keresztény kisközösség a legalkalmasabb arra, hogy bevezesse a keresőket az egyház eleven életébe, előkészítse a komoly megtérésre. Nem egy esetben a züllés útjáról mentettek meg fiatalokat.

5. *A családok elmélyült keresztény élete.* A keresztény közösségben élő családokban tiszta, meleg légkör található. Nem beszélnek, hanem élnek a krisztusi életet. És érdekes, hogy ez a csöndes élet többet mond a szavaknál. Ti hogyan csináljátok? – egyre többen kérdezik. Hogy képesek fölnevelni örömmel olyan sok gyermeket? Mert ezek a családok rendszerint nagycsaládok.

6. *A „kis egyház”.* Vannak keresztény kisközösségek, ahol nem a külső tevékenység a döntő. Azt tűzik ki célul, hogy közöttük Jézus *jelen legyen*. Az ősegyházban központi szerepe volt ennek a gondolatnak. Az egyházatyák ismételten felszólították a híveket, hogy jöjjenek össze – egyszerűen azért, hogy Jézus sajátos megjelenési formáját megtapasztalják (*Mt 18,20*). S ha Jézus közöttük lesz, akkor maga Jézus lesz a vezetőjük, a Mesterük. Akkor majd a világ felismerheti szeretetükből azt, aki jelen van: Jézust.

Ezek a közösségek nem csupán befelé forduló közösségek. De nagyon hiszik azt, hogy Jézus szava: igazság. Nem egyéni kedvtelésből jönnek össze. Szeretnék Jézust átadni a világnak. Hiszen ő az, akit mint a legnagyobbat adhatják a világnak. E közösségekben különösen erős hangsúllyal jelenik meg a hit: a közösség itt szentségi valóság, amely jelzi a világ számára az Isten szeretetét és egyúttal meg is valósítja, jelenvalóvá teszi Krisztust.

MIKLÓSI LÁSZLÓ

A KATOLIKUS EGYHÁZKÖZSÉGEK ÚTJA A II. VATIKÁNI ZSINATIG

A katolikus egyházközösségek kialakulását Magyarországon általában az 1918-as polgári forradalom következményének tulajdonítjuk. Az egyházközösségi gondolat azonban – elsőként és az egész világon egyedülállóan – sokkal korábban megfogant hazánkban, forrását a reneszánsz és a felvilágosodás eszméinek térhódításában, főképpen pedig a Katolikus Autonomia Mozgalomban lelhetjük fel.

Az egyház külső formájában Magyarországon is mint szuverén püspöki hatalom jelent meg. Szent István az egyháznak a maga illetékességi jogterületén belül teljes szabadságot biztosított a saját történelmileg kifejlődött alkotmánya (kánon) szerint, és ezt a szabadságot törvénybe is iktatta: „*Episcopi habeant potestatem res ecclesiasticas providere, regere, gubernare atque dispensare secundum canonum auctoritatem*”.¹ Ez a törvény s utána a magyar törvényhozás, a közigazgatási és bírói joggyakorlat a püspököt nevezik meg az egyház jogos képviselőjének és kormányzójának.

Az egyházban a pápán és a püspökökön kívül senki másnak, tehát sem a papoknak, sem a világi hívőknek, sem ezek testületének vagy összességének eredeti joghatósága nincs, minden szerv, amely az egyházban valamely jogkört betölt, a pápától vagy a püspöktől nyerte azt. A 118. kánon pedig határozottan kimondja, hogy egyedül az egyházi rendhez tartozók nyerhetnek joghatóságot a pápától vagy püspöktől, a világiakat teljesen kirekesztette az egyház kormányzásából.

Ez a forma indokolt és célravezető abban az országban, amely akkor szerveződik, s amelynek a keresztény gondolkodásra és műveltségre átállításában éppen a püspököknek volt a legna-

gyobb szerepük. Ők veszik kézbe az oktatás és a keresztény életformára nevelés feladatát, s megkapják hozzá első királyunktól mindazt az erkölcsi és anyagi segítséget, ami ennek megvalósításához szükséges. Nekik köszönhető népünk bekapcsolódása az európai kultúrközösségbe, ebben a folyamatban nevelődik ki hazánk saját nemzetiségű papsága és világi értelmisége is.

A fejlődés és a kulturális gazdagodás folytán azonban egyre meghaladottabb lett a feudális életforma, és az ebből kibontakozni akaró ember érdeklődéssel fordult a reneszánsz gondolkodók által hirdetett eszmék felé. Tarthatatlanok lettek azok a nézetek, amelyek az államot, illetve az államfőket hatalmát isteni eredetűnek tüntették fel. Az állampolgárok részt követeltek maguknak a hatalomból, mert már elég erősnek érezték magukat ahhoz, hogy sorsuk intézését ne másokra, hanem saját akarataikra és felelősségükre bízzák. Az autonómia gondolata a reneszánszban gyökerezik s a kor uralkodó eszméinek egyik megnyilvánulása, a nagykorúságra ébredő ember ösztönös tiltakozása az egyéni szabadság, az öntudatos személyiség érvényesülésének visszaszorítása ellen. A nép vagy az állam nem a király tulajdona, mint a cipője vagy a ruhája. Grotius átveszi Bellarmin és a jezsuita Suarez – a barokk skolasztika kiemelkedő képviselője – tanait a népfőlség elvéről, amely szerint az uralkodó hatalma nem az Istentől, hanem a néptől ered, a hatalmat a nép kapja az Istentől, és a nép bizza meg a királyt a hatalom gyakorlásával.

Bár az egyházi jog nem ismerte a népfőlség elvét, a hívek egyetemének vagy bizonyos testületének joghatóságát, amely választott képviselők útján gyakorolható, a kegyúri jogok átengedésével és a kánonjogi megszorítások értelmezésével mégis megindult egy folyamat: egyre jobban átalakult az egyház papi rendre leszűkített fogalma és út nyílt a közösségi életformák felé. Ennek kibontakozását jelzi az egyházfogalom meghatározása a II. vatikáni zsinat szerint.

Az ortodox egyházi felfogás nálunk először az erdélyi fejedelemség területén szorult háttérbe: a demokratikus protestáns egyházi gondolkodás hatására megalakították az egyházak önkormányzati szervét, a Státust. Az 1554., 1559., az 1572. évi tordai országgyűlés, valamint az 1573. évi törvények szemelében, az Approbata Constitutio alapján,² a négy bevett vallás a maga önkormányzatát egyformán a világiak és a papok generális gyűlései útján a Státusban gyakorolta. Bár a papok az egyházi rendet illető kérdésekben külön gyűlést tarthattak, azok határozatai is csak a vegyes összetételű státusgyűlések által voltak érvényesíthetők. A Státus egyharmada papokból, kétharmada világiakból állott. A státusgyűlés választotta nyolc egyházi és tizenhat világi a püspök és a világi társelnök vezetése alatt működő igazgatótanácsban intézte a Státus ügyeit, az esperességek és az egyházközségek tanácsával együtt. Itt kezelték az egyházi vagyont, az erdélyi Vallási és Tanulmányi Alapot, valamint a többi erdélyi katolikus alapítvány jövedelmeit. Ez az alapstruktúra, vagyis az egyháznak az államtól való függetlensége és önkormányzati joga, a legutóbbi időkig érvényben volt. De nemcsak Erdélyben, hanem az anyaországban is megszületett az egészséges, államtól függetlenített egyházi autonómia gondolata. Függetlenséget vívtak ki az összes bevett vallásfelekezetek, csak a katolikusok nem, hiszen az egyház teljesen egybeforrott az állammal.

Az 1848-as népképviselési alkotmány egyházellenes intézkedései viszont arra indították a katolikusokat, hogy a többi vallásfelekezet mintájára megszerezzék az egyház függetlenségét és egyenlőségét célzó önkormányzatot. 1848. április 7-én *Rónay János* Csanád egyházmegyei követ a vallásügyeket intéző 1848. XX. tc. tárgyalása során törvényjavaslatot nyújtott be, de a szabadságharc eseményei megátolták a tervezet megvalósulását. Az 1848. évi LIII. tc. 24. szakasza azonban már úgy rendelkezik, hogy az egyházközségek szervezése az illető egyházak kizárólagos joga, tehát az autonómia alapszerveinek megalkotása elkezdődhetett. A kiegyezés után tovább folyt a harc azért, hogy a katolikusoknak legalább a protestáns autonómiához hasonló önkormányzata legyen. *Simor János* hercegprímás vezetésével ki is dolgozták a katolikus autonómia vázát, amelynek alapján 1869 júniusában az előkészítő kongresszus megszavazta a választási szabályzatot. Az e szabályzat alapján megválasztott első Katolikus Autonómia Szervező Kongresszus 1870. október 26-án ült össze és meg is alkotta a katolikus autonómia s benne az egyházközségek szervezeti szabályzatát. A király mint főkegyúr azonban nem hagyta jóvá, hanem visszadta alkotmányos tárgyalásra Pauler Tivadar kultuszministernek. Ő és a következő miniszterek

nem voltak hajlandók kiengedni közülük a Katolikus Tanulmányi Alapok kezelését, de az országgyűlés sem mutatott készséget az alapok katolikus jellegének elismerésére, noha azt a XIV. Kelemen pápa által feloszlott jezsuita rend vagyonából 1780-ban Mária Terézia létesítette azaz, hogy ugyanúgy katolikus oktatási célt szolgáljon, mint a rend idejében. Ehhez a vagyonhoz csatolták később a II. József által feloszlott más rendek vagyonát is.

Az 1870. évi kongresszus hatásaként, az 1868. évi LIII. tc. 24. paragrafusára alapján az országban sok helyütt egyházközségek alakultak, amelyek tanácsa iskolaszéki teendőket is ellátott. 1890. december 11-én *Csáki Albin* vallás- és közoktatásügyi miniszter, az autonómia-mozgalom változatlan heveségét látva, összehívta a püspöki kar és a katolikus közelet legkiválóbbjait, igyekezett lebeszélni őket az országos és egyházmegyei autonómia követeléséről s azt ajánlotta, hogy egyelőre csak az autonóm egyházközségi szerveket alkossák meg az 1870/71. évi szervező kongresszus által lefektetett egyházközségi szabályzat szerint. Az ajánlatot visszautasították és a teljes autonómia követelése mellett tartották ki. *Wlassics Gyula* kultuszminiszter 1895-ben kieszközölte a királynál a második Katolikus Autonómia Kongresszus összehívását, amelynek munkáját XIII. Leó pápa melegen támogatta és dicsérte. De nagy tekintélyt kölcsönzött a kongresszusnak *Prohászka Ottokár* püspök erkölcsi támogatása is, mert meggyőződéssel hirdette az autonómia szükségességét: „Ez iránt köztünk nézeteltérés nem lehet, s ha még ebben sem egyeznénk meg, akkor valóban önmagunkat jellemeznők s bélyegeznők az elmaradottság s a szellemi értetlenség bélyegével, s úgy viselnők magunkat, mint akik korukat nem értik”.³ „Ahol a személyiség érvényesülését nem engedik meg, ott közöny, fásultság dermeszti meg a közszellemet. Amely társaságban a tömegek önrendelkezését megakasztják, ott a fejlettebb élet szikráit oltogatják ki hozzá nem értő buzgalommal.”⁴ „Az állam az egyházi hatóságon mindenféle befolyást gyakorolt. Hozott a magyar király és az országgyűlés olyan törvényeket is, amelyek a kánon ellen voltak, vagy azokon túlmentek, s az egyház belenyugodott. Hasonló befolyást megengedhet az egyház a hívők közösségének is...”⁵

Hiába volt azonban Prohászka püspök figyelmeztetése. Lehetetlen nem gondolnunk arra, hogy a püspök jócskán megelőzte korát, amikor a következő sorait olvassuk: „A középkori egyház összenőtt a rendi alkotmánnyal, az újkori egyház nőjön bele a demokráciába, olvadjon föl a népben, forrjon össze, azonosítsa magát a néppel, fektesse bele erejét, szellemét a nép érdekeibe; erjessze életképes szervezetté természetfölötti hatalmával a népek tömegét”.⁶

A kongresszus kénytelen volt újabb engedményeket tenni eredeti és radikális elgondolásaiból, és csak így vált lehetővé, hogy 1902-ben átnyújtották a királynak a bizottságok készített törvényjavaslatot. Ő azonban ismét visszaküldte véleményezésre a kultuszminiszternek, akinél aztán az ismert okokból újra elakadt. A püspökök tehát kénytelenek voltak saját egyházmegyéjükben megindítani az egyházközségek szervezését, vagy erőlyesen folytatni, ha nem akarták, hogy az autonómiai mozgalom holtpontra jusson.

Amikor *Zichy János* lett a miniszter, tovább lendült az autonómia ügye; ő az erdélyi Státus jogait akarta megadni a magyarországi katolikus autonómiának. *Apponyi Albert* 1917-ben olyan törvényjavaslatot nyújtott be, amely az egyháznak a többi vallásfelekezettel autonómiájával egyenlő jogokat biztosított volna. Így a teljes vagyonkezelést, iskolavezetést, és elismerte volna a budapesti egyetem katolikus jellegét, bár az egyetem állami fennhatóságát meghagyta.

XV. Benedek pápa – elődjétől eltérően – 1917. augusztus 30-án *Csernoch János* hercegprímáshoz intézett levelében tiltakozott az ellen, hogy a püspöki kinevezések és az egyházi javadalmak adományozása körül a világiaknak bármilyen befolyása legyen. Nekik csak a vagyonkezelést és az iskolavezetést engedte meg. Ez a tiltakozás azonban a szervező bizottságot nem akadályozta meg az autonómiáért folytatott küzdelemben. Az 1918-as októberi forradalom kitörése után, november 7-én nyomban megalakult a Papi Tanács, november 24-én pedig – minthogy a forradalom radikális szárnya az egyház és az állam szétválását sürgette – létrejött a Katolikus Tanács a budapesti egyházközségek központi tanácsának és az egyházmegyei önkormányzatok előkészítésére. A Katolikus Tanács autonómia-szabályzata már messzemenően figyelembe vette a püspöki karnak a korábbi tervezetekkel kapcsolatos észrevételeit.

Míg a többi vallásfelekezetek – autonómiájuk birtokában – nagyobb megpróbáltatások nélkül áthidalták a vesztes háború utáni állapotokat, a királyság intézményével összeforrott katolikus egyház súlyos válságba jutott. A főkegyúri jog szüneteltetése az anyagilag teljesen az államhoz kötött és az államra támaszkodó egyházat léteiben érintette. „Ha nincs többé főkegyúr, mi lesz a többi kegyuraságokkal, amelyek hazánkban századokon át minden egyházi intézménynek biztos támaszai voltak? Mi lesz a budapesti katolikus plébániákkal, mi lesz a papsággal, amely mostanáig anyagi létének alapját a fővárosi kegyuraságban látta?”⁷ – kérdi visszaemlékezéseiben *Mészáros János* budapesti érseki helytartó. „Világossá lett előttem, hogy nem számíthatunk senki másra, csak az egyházban rejlő benső, örök erőkre és emellett önmagunkra; a papság buzgóságára és híveink ragaszkodására. Mivel bajaink legfőbb okát szervezetlenségünkben kellett felismernünk, azért a helyzet jobbra fordulását csak attól remélhetjük, ha sikerül a katolikusokat erős szervezetben tömörítenünk.”⁸ Gondoskodni kellett tehát az új életformák kiépítéséről. *Mészáros János*, a vártemplom plébánosa a katolikusok országos autonómiájának felülről lefelé történő megvalósítására irányuló kísérletek sorozatos kudarcát látva és a körülményektől is szorongatva, most már nem az egész országra, hanem csupán a fővárosra kiterjedő célként kívánta – a plébániák mint legkisebb egyházi közületek adottságaiból kiindulva – alulról felfelé megvetni azokat a szervezeti alapokat, amelyek az autonómiai mozgalomnak is kiinduló bázisaiként szerepeltek.

De *Mészáros Jánost* és a Papi Tanácsot nemcsak az egyházi intézmények, hanem Isten népének lelki hanyatlása is aggasztotta. Jól látták, hogy a mammutplébániák a maguk 80–90 ezres lélekszámával nem alkalmasak az intenzív lelkipásztori munka elvégzésére. A plébános elmerül az adminisztratív munkában, a hitélet elmélyítésére nincs ideje. „Lehetetlen okozati összefüggést nem keresni az egyházi lelkipásztori munkának ilyen nagymérvű hiányai és a társadalom lelki életének elsekélyesedése és kiszáradása között.”⁹ Ez a lelkekért érzett ritka felelősségtudat és a történelmi helyzet együttesen érlelték meg a Papi Tanácsban is vezető szerepet betöltő *Mészáros János* plébánosban az autonóm egyházközségek megvalósításának sürgetését. 1918 novemberében *Csernoch János* érsek-primás elé terjeszti elgondolását, aki az előterjesztést magáévé téve, november 30-án kelt levelében megbizta *Mészáros Jánost* a budapesti egyházközségek és a belőlük alakuló Központi Katolikus Tanács megszervezésével. A cél a híveknek hitben való megerősítése, a hit szabad gyakorlatának biztosítása, a lelkipásztorkodás és hitoktatás fenntartása és kiépítése, plébániák szervezése, valamint templomok és katolikus intézmények létesítése.¹⁰

Ez a hercegprimási rendelet lényegileg a budapesti egyházközségek alapító oklevele. Az egyházközségek feladatául jelöl meg olyan teendőket is, amelyek eddig a kegyúr kötelezettségei közé tartoztak: a katolikus hívők jogait és kötelezettségeit (az akadályozott vagy megszünt) kegyuraság helyett a tulajdonképpeni kegyúr, a *közösség* hivatott gyakorolni. A kegyúri jogok és kötelezettségek visszaháramlása a katolikus hívőkre nagy öntudatot és lelkesedést keltett. Rövidesen tizenhat új plébánia alakult Budapesten, amelyek azonnal hozzáfogtak templomaik és kultúrházai felépítéséhez. Az egyházközségek munkája nem jelentett beavatkozást a papság megszentelő és tanító működésébe, viszont teljes értékű segítőtársnak bizonyult az egyházépítés területén. „A budapesti egyházközségek megfeleltek annak a főpapi bizalomnak, amely olyan széles körű s oly nagy fontosságú ügyeket utalt hatáskörébe, mint a lelkipásztorkodás fenntartása, plébániák szervezése, templomok építése és a világiak apostoli tevékenysége.”¹⁰

Alig lendültek munkába a hercegprimás biztatására létrejött egyházközségek, újabb akadály merült fel. XV. Benedek pápa – aki nem vette figyelembe a viharos gyorsasággal változó világ követelményeit – 1919. március 12-én kelt levélben tiltakozott az ellen, hogy az egyházi vagyon felett az Országos Katolikus Tanács rendelkezék, és hogy a világiak befolyást gyakoroljanak az egyház ügyeinek intézésére. Feddése egyházi jogi szempontból érthető, nem vette azonban figyelembe, hogy a jog csak addig mozdítja elő és biztosítja a közérdeket, amíg nem akadályozza a fejlődést. Márpedig az élet követelte új helyzetek új megoldást kívántak, a magyar egyház élni akart, nem pedig eltemetkezni a régi rend romjai alatt.

De nemcsak az egyházközségek végeztek kitűnő munkát, hanem a kiküldötteikből megalakult

Központi Tanács is. Az egyházi hatóság rábízta az egyházközségek igazgatási szabályzatának elkészítését, amely 1920. február 27-én 430-as számmal a hercegprímás jóváhagyását is elnyerte. A Központi Tanácsról a szabályzat 47. és 48. szakasza intézkedett, s hatáskörét a következőkben állapította meg:

1. A Tanács megállapítja, illetve szükség szerint módosítja azokat az intézkedéseket, amelyeknek megalkotását a jelen szabályzat, vagy más érvényes rendelkezés a Tanács hatáskörébe utal;

2. véleményt ad az egyházmegyei hatóságoknak azokban az ügyekben, amelyekben ezek hozzá fordulnak.

Ebből a pár mondatból is világosan kitűnik, hogy a Központi Tanács az összekötő kapocs szerepét töltötte be az egyes egyházközségek között: ezeket képviseli, működésüket támogatja és ellenőrzi, valamint az egyházi hatóság előtt az eléje terjesztett ügyekben tanácsot ad, s a községek érdekeit, kívánásait és javaslatait az egyházi hatóság előtt megfogalmazza. Az „A” osztályú adók 20 százaléka felett is a Központi Tanács rendelkezett, ebből kellett segítenie a szegényebb egyházközségeket, szerveznie a gyermeknyaraltatásokat, amelyek jelentősége óriási volt a háború után. Megbízottai útján ellenőrizte az egyes egyházközségeket is. A Tanács az érdekképviselői és adminisztratív ügyek ellátása mellett hitéleti kérdésekkel is foglalkozott, különösképpen a világiak apostoli tevékenységével, zárt lelkigyakorlatok szervezésével, az ifjúság, a tanoncok és a cselédek pasztorációjával. Az a felismerés vezette, hogy a felebaráti szeretet, a szociális segítség munkája hoz a hitéletbe kellő frisseséget, szítja fel az élet melegét, hiszen az egyházközségeknek – mint a szeretetre felépített egyház legkisebb közösségeinek – elsősorban szeretetet kell adniuk. A Tanács összefogta és hatékonyá tette a karitatív munkát a fővárosban. Nem nyúlt bele az egyház papi szolgálatába, de nagy segítségére volt az ordináriusnak anyagi ügyekben és a hitélet fejlesztésében egyaránt.¹¹

Az egyházközségek vagy más néven az egyházközségi tanácsok működését és létrehozását a Tanácsköztársaság kormánya nem akadályozta, sőt szervezésüket helyeselte. A Közoktatásügyi Népbiztosság vallásügyi megbízottja, *Fáber Oszkár* 1919. április 17-én 497/1919. sz. elnöki utasításában a helyi tanácsokkal közölte, hogy „az egyházaknak – mint magántársulatoknak – joguk van hitközségenkénti szervezkedésre az általános gyülekezés és egyesülés keretein belül. Önkéntes adományból gondoskodhatnak papjaik eltartásáról és egyházi szükségleteik fedezéséről.”¹²

A nagy élni akarással megindult szervező munka nem állt meg az egyházközségek és összefogó szervük, a Budapesti Központi Tanács megalakításánál, hanem a jóváhagyott szervezeti szabályzat szerint megalakultak az espereskerületi tanácsok, valamint ezek választott kiküldötteiből az egyházmegyei központi tanácsok is. Csak sajnálhatjuk, hogy bizonyos ellenállás következtében nemcsak az Országos Tanács nem jöhetett létre az egyházmegyei tanácsok választott kiküldötteiből, hanem mind az egyházmegyei, mind a budapesti központi tanács csaknem tízévi működés után megszűnt. Az egyházközségi tanácsok azonban a forradalom bukása után is fennmaradtak, mert a hívek ragaszkodtak szervezetükhöz, és mert a püspöki kar felismerte, hogy hasznos összekötő kapocs szerepét tölthetik be a papságra és hívőkre elkülönült egyházban. (E szemléletnek ugyancsak a Zsinat vetett véget az *Isten népe* fogalom bevezetésével.) A tanácsok ezenkívül alapvető szolgálatot láttak el azzal, hogy előteremtették az egyház fennmaradásának anyagi bázisát is. Mivel a Katolikus Tanács által javasolt országos önkormányzati szervezetet a Vatikán nem fogadta el, a budapesti tanácsok számára készített szabályzatot országos érvényűvé tették.

Egyháztörténelmünk tragédiája, hogy a katolikus megújulás eszméi nem fejlődhettek tovább. Az 1920-ban hatalomra jutott nemzeti kormánnyal visszaálltak a régi jogi alapok¹³, és nálunk is fájdalmasan érezte hatását, a restaurációt sürgető egyházpolitikai irányzat, amely „minden korszerű reformjavaslatot veszedelmes felvilágosodásnak, nemzeti egyházra való törekvésnek tartott, következképpen a hithűség hiányának és szabadgondolkodásnak tüntetett fel és magának az egyháznak elárulásával gyanúsított”.¹⁴ Az 1918-ban kidolgozott szabályzat egyes rendelkezéseit már nem hajtották végre (41. §. h), másokat pedig fokozatosan, két új szabályzat (az 1928. és 1939. évi) bevezetésével átalakítottak. Így aztán a katolikus autonómiaért folytatott küzdelem egyetlen megmaradt eredménye – amely azonban a maga nemében is egyedülálló – a

mélyebben szervezett plébánia lett,¹⁵ ahol az egyház által adható megbízás szélső határáig jutotunk el. A szabályzat által egyházi testület lett s következőképp jogi személlyé vált a tanács. Mégsem mondható autonóm testületnek, mert azonos a plébániával, ez pedig nem képzelhető el önkormányzati testületként, hanem csak az egyháznak a kánonok alapján formált területiális részeként. Az egyház tagjai a püspök akaratából, az ő vizsgálati és számadásra vonási jogának épségben tartásával, az egyház nevében egyházi vagyont kezelnek. Kánonjogi nyelven az egyházközségi szabályzat nem más, mint püspöki statútum. Az egyházközség pedig analógiája a püspöki statútum szerint megalakuló és működő *consilium fabricae ecclesiae*-nek, amelyről az egyházi törvénykönyv 1183., 1184. és 1521. kánonjai szólnak.¹⁶ Az általános kánonjog szerint az egyház-tanács kizárólag vagyonekezeléssel foglalkozik. Ez a szemlélet a mai napig is – kevés és nagyon dícséretes kivételtől eltekintve – abban jut kifejezésre, hogy a tanácsot és a képviselő-testületet évenként egyszer összehívják a költségvetés és zárszámadás elfogadása végett.

Így aztán az egyházközségi élet lassan megmerevedett és felvette a napjainkban bírált szolgáltató intézmény képét. A fejlődés irányára mutat rá az a körülmény is, hogy míg az 1918-as autonóm szabálytervezet és a jóváhagyott első alapszabály (működési szabályzat) a tagságot az önkéntes csatlakozástól és elhatározástól tette függővé, a restaurációs szemléletet tükröző módosított szabályzatok – az emberi szabadságjogok megsértésével – ingatlan vagyon és lakhely szerint, esetleg két helyhez is kötött kényszertagságot állapítottak meg, az ezzel járó kötelezettségekkel együtt. Az első szabályzat az egyház részére önkéntes anyagi megajánlásról és hozzájárulásról szólt, az utóbbiak már adóketevést szerveztek, amit az állam 1944-ig közadók módjára hajtott be.

A II. vatikáni zsinat *Hittani rendelkezés az egyházzól* című okiratában kimondja az egyházközségi tanácsok kánonjogi megalapozottságát, és hogy „fontosságuk az egyház küldetésének teljesítésében figyelmeztet arra, mindent meg kell tenni azért, hogy a mai körülmények között is be tudják tölteni hivatásukat”. Amit a II. vatikáni zsinat megvalósítandó célként tűzött ki a világ katolikus közösségei elé a világiak bekapcsolására az egyház életébe, nem új gondolat tehát Magyarországon, történelmi múltat tekint vissza. Mint struktúra, rendelkezésre áll, csupán a Zsinat utáni idők követelményeinek megfelelően, a közösségi gondolat jegyében kell az egyházközség nepe papi és apostoli küldetésének megvalósítására alkalmassá tenni.

Egyházszervezetünk megreformálása elől az utóbbi évtizedekben egyébként is sok akadály elhárult. Már nem gond többé a katolikus jellegű alapítványok kérdése. A megmaradt katolikus középiskolák és egyéb intézményeink fönntartását is lehet biztosítani, mert az egyház legértékesebb vagyona, a hívei – megmaradtak. Krisztus titokzatos testében, az egyházban minden tagnak megvan a maga sajátos feladata. A papság sajátos küldetése: hatékony segítséget nyújtani Isten népének, hogy életünk összhangban legyen Isten tervével, és hogy az evangélium szellemétől vezetettve, papjaink egyedül Isten népe lelki gazdagságának növelésére fordítsák minden energiájukat.¹⁷ Mintegy viszonzásként ezért a szolgálatáért és segítségéért, Isten népének az is feladata, hogy magára vállalja és kézbe vegye az egyházban felmerülő mindazon gondok és feladatok ellátását, amelyek nem tartoznak szorosan a szentségke kiszolgáltatásához. Csak ez az együttműködés és munkamegosztás biztosíthatja az egyház dinamizmusát és hatékonyságát a jövőben a szeretettel és kölcsönös segítségnyújtással jellemzett egyházi struktúrában.

Eldodáthatatlan szükség volna az autonómia mozgalomban gyökerező és a kor követelményei szerint kidolgozandó egyházközségi szabályzatra, amely összefogja és irányítja mindazt a jóakaratot és segítőkészséget, amely a kegyelem indítására összegyűlt és megvalósításra vár. A hagyományos egyházközségi életkereteket és célkitűzéseket újra át kellene gondolni és a fejlődő világ, valamint a zsinati határozatok követelményei szerint megfogalmazni. Isten népének a hit és a kölcsönösen segítő szeretet közösségében kell Krisztussal életességbe emelkedő oltárközösséggé formálódnia.

Evégből az egyházközségi tanács elsődleges feladata, hogy segítse a papságot pasztorális küldetésének maradéktalan ellátásában. Ez úgy valósulhat meg, ha a közösség által választott tanács tagjai példamutató és tevékeny személyek, akik a maguk lakókörzetében a szükséghez ké-

pest minden pasztorális feladatban segítségére vannak a lelkeskedő papságnak, másrészt magukra vállalják a plébániával azonos egyházközség anyagi és adminisztratív ügyeinek intézését, hogy a papság teljesen szabad legyen az evangelizációs munkára. Az egyházközség valósítsa meg a szeretetközösséget a rászorulóknak, főképpen az egyedülállóknak, az idősek és a betegek, az önhibájukon kívül szegénységgel és lelki bajokkal küszködők gondozásával.

Fel kellene újítani az egyes egyházközségek egyházmegyei képviseleti szervét, az *egyházmegyei tanácsot*, amely az egyházmegye pasztorális tanácsa mellett az egyházközségeket képviseli az országos tanácsban. Az egyházmegyei tanácsokból pedig meg kellene alakulnia a *Világiak Országos Tanácsának*, a világiak 1967-ben megtartott kongresszusa határozatának értelmében.

Az Országos Tanács hivatott képviselni a magyar világi katolikusokat a II. vatikáni zsinat után VI. Pál pápa által római székhellyel létrehozott Laikusok Pápai Bizottságában, valamint a bizottság keretén belül megalakult kontinensek Fórumain. Mivel több európai országban nem alakult meg a Világiak Országos Tanácsa, az Európai Fórum vezetősége úgy döntött, hogy a Fórumon az illetékes püspöki karok által kinevezett ideiglenes bizottságok képviselik az Országos Tanáccsal nem rendelkező helyi egyházak világi híveit.

Néhány rövid sorban össze lehet foglalni, mi valósult meg helyi egyházunkban a II. vatikáni zsinat ajánlásából az egyházközségi tanácsok zsinati szellemű átalakításában:

– Az 1967-es, *Rómában megtartott világgongresszuson* helyi egyházunkat egy püspök, egy pap és két világi hívő képviselte. (Ijjas József akkori csanádi püspök, Uhrin György püspöki szertartó, Kézai Béla és Magyar Ferenc újságírók.)

– A Zsinat után létrehozott *Világiak Európai Fóruma* 1970 júniusában *Innsbruckban* (Ausztria) tartott kongresszusán magyar részről Szántay István, az Actio Catholica főtítkára, Sinkó Ferenc és Magyar Ferenc újságírók vettek részt.

– 1972-ben *Luinóban* (Olaszország) Szabó Géza plébános és Magyar Ferenc újságíró, majd 1974-ben *Londonban* Várkonyi Imre prépost, kanonok, az Actio Catholica országos igazgatója és Magyar Ferenc újságíró képviselték egyházunkat.

– Az 1976-ban *Louvain-la Neuve-ben* (Belgium), az 1978-ban *Luxemburgban*, valamint az 1980-ban *Madridban* megtartott Európai Fórumon már nem volt magyar képviselő.

– 1980-ban püspöki karunk a június 10–11-én megtartott konferenciáján létrehozta a világiak ügyével foglalkozó püspökkari bizottságot, melynek egy püspök, egy pap és két világi tagja van.

– 1981. július 1–5-ig a Bécs melletti *St. Gabrielben* az európai püspöki konferenciák képviselői, a Világiak Pápai Tanácsa, valamint a Világiak Európai Fórumának képviselői tanácskoztak „A püspököknek a társadalmi életben elkötelezett világiak iránti felelőssége” kérdéseiről. Magyar küldöttek: Szakos Gyula székesfehérvári megyéspüspök és Guthy Andor, a Szent István Társulat elnöke.

– 1980-ra elkészült ugyan az egyházközségi tanácsok működési szabálytervezete, de ennek jóváhagyása a püspöki kar részéről mind ez idáig nem történt meg.

Igazságtalan volna nem megemlíteni, hogy egyes főpásztorok kezdeményezésére – így az egrői főegyházmegyében – évente legalább egy alkalommal úgynevezett „lelki napra” gyűjtik egybe az egyházközségi tanácsok képviselőit. Sajnos, még ez sem általános gyakorlat, pedig sürgetőleg hangzanak felénk Prohászka püspököknek a II. vatikáni zsinatot jóval megelőző, idevágó szavai: „az új idők vihara mindenütt új helyzetet teremt. A hívek bevonulnak az egyházi keretekbe. Ne féljünk ettől, hanem higgyük, hogy Isten általa is erősíteni akarja az egységet, amiért Jézus imádkozott.”

Felhasznált irodalom: ¹Decr. Steph. I. II., c. art. 2. ²I. R. I. tit. 3. art. ³*Prohászka Ottokár: Az autonómia mozgalmak pszichológiája. Összevált munkái X. köt., 53. old. 4uo., 50. old. 5uo., 62. old. 6uo. Az egyház demokráciája, 37. old. 7Mészáros János: Visszatekintés az elmúlt tíz évre. (A budapesti egyházközségek első tíz éve, Bp. 1938., 15. old.) 8uo., 19. old. 9uo., 17. old. 10uo., 21. old. 11uo., 24. old. Katolikus Lexikon, Bp. 1931. II. köt., 523. old. 12Ságmüller József: A Központi Tanács (A budapesti egyházközségek első tíz éve, Bp. 1938., 58. old.) Balázs Pál: A világiak apostoli hivatása. Kézirat. 13Szokolay Antal: A budapesti egyházközségek szervezeti szabályzata. 49. old. (A budapesti egyházközségek első tíz éve c. gyűjteményes kötetben.) 14Nyíri Tamás: A filozófiai gondolkodás fejlődése. Bp. 1977., 266. old. 15Szokolay A. i. m., 51. old. 16Magyar Ferenc: Az egyházközségek Magyarországon. Kézirat. – 17Vil. Ap. dekr. 24.*

A KERESZTÉNY CSALÁD ÉLETEREJE

Vissza kell adni a keresztény családok öntudatát. Vissza kell adni hitüket abban, hogy küldetésük van a mai világban. II. János Pál pápa mondta ezt az V. püspöki szinódus idején a katolikus családmozgalmak küldötteinek, s ugyanezt hangsúlyozta maga a szinódus is.

Korunk házasság- és családképének, valamint a szexualitás megítélésének átalakulása gyors volt, s ez a régi szemléletben felnövekedett generációkat súlyosan zavarba hozta. A mélyen hívő és hitük szerint élő keresztények egy részét ugyan erősen átította a keresztény szemlélet, úgyhogy az ő életükre, illetve házasságukra, családjukra viszonylag kevesebb befolyást gyakorolt az átalakulás. De a hívők széles tömegeiben nagyarányú elbizonytalanodás következett be. Ennek talán legfontosabb okai azok a tények, amelyekkel a hívő ember nap nap után találkozik. Ezeket látva teszi fel a kérdést: *vajon tartható-e az egyház felfogása a szexualitásról, a házasság előtti nemi életéről, a házassági hűségről, a fogamzásgátlásról, ha az emberiség jelentős része egészen más elvek szerint él?* Az elbizonytalanodást még fokozza az új erkölcs hirdetőinek szélsőségesen magabiztos fellépése, amellyel saját szemléletüket egyedül üdvözítőnek hirdetik, s minden más elképzelést – kiemelten a keresztény valláserkölcset – túlhaladottnak, sőt rossznak és károsnak bélyegeznek. Végül nem jelentéktelen annak a felismerésnek hatása sem, hogy a szexualitásnak és a házasságnak hagyományos, illetve a köztudatban élő keresztény felfogása sem volt tökéletes, hanem egyes vonásaiban nagyon is magán viselte az elmúlt korok bélyegét és visszasságait.

E benyomások sok keresztényt kapitulációra készítettek. S ha lelkük mélyén nem is értenek mindenben egyet az új felfogás képviselőivel, úgy érzik, a tényekkel és a közvéleménnyel lehetetlen szembeszállniuk. Szülők és lelkipásztorok is elbizonytalanodtak, s egyszerűen nem mernek véleményt mondani e kérdésekben. A fiatalok pedig sok esetben környezetük magatartását kezdik követni. Ilyen háttérben érthető, ha a pápa és a szinódus arról beszélt, hogy vissza kell adni a keresztény család öntudatát.

A keresztény család ténye

Sokat hallunk a család válságáról. A katolikus folyóiratok ismételtlen írnak arról is, hogy a család problémái közelről érintik az egyházat: az abortusz vagy a születésszabályozás kérdésének, a válásoknak, a széles körű erkölcsi labilitásnak megvan a maga egyházi vetülete. Mindezekkel foglalkozott a legutóbbi püspöki szinódus is. De e kérdések mellett a szinódus örömmel állapította meg – s erről alig szoktunk beszélni –, hogy ugyanakkor „világszerte egyre növekszik azoknak a családoknak a száma, akik az evangélium öntudatos követésének útján járnak” (*A szinódus üzenete*, 2-3). Ez is tény. Olyan tény, amelyre a keresztényeknek, és bizonyára a nem keresztényeknek is fel kell figyelniük. Igaz, e jelenség részletes szociológiai elemzése még várat magára (s e felmérés a kérdés komplex volta miatt nem is volna egészen egyszerű), de néhány fontosabb ismervét mégis felsorolhatjuk.

Az egész világon és Magyarországon egyaránt általános lelkipásztori tapasztalat – amelyre nem egy családszociológiai mű is utal, ha szerzőik különbözőképpen értékelik is a megfigyelést –, hogy a mélyen keresztény életet élő családok az átlagos családokhoz viszonyítva nagyobb házastársi hűségről, benső békéről, magasabb gyermekszámról, az abortusz elutasításáról ismerhetők

A tanulmány első részét – *A család helyzete és a keresztény küldetés* címmel – júniusi számunkban közzöltük.

fel. Ugyanerről számoltak be az V. püspöki szinódus előtt a katolikus családmozgalmak – az Équipe Notre Dame, a fokolár, a karizmatikus családcsoportok – képviselői. A szinódus optimista szemléletét jelentős mértékben éppen e családok tanúságtétele, életük valósága indokolta.

Ilyen háttérben *számolok be egy megfigyelésről*, amely szemlélteti a mondottakat, illetve hazai körülmények között is igazolja a katolikus családmozgalmak képviselőinek a szinódus előtti állításait. Másfél évtizede módomban áll megfigyelni néhány egyházközségi keretben élő keresztény ifjúsági közösséget, illetve a belőlük kikerülő összes olyan házasságokat, amelyekben a házasságkötéskor mindkét házafél elmélyült keresztény életet, azaz rendszeres ima- és szentségi életet élt. (Egy szociológiai felmérésben ez nehezen megfogható, mert nem könnyű mérni, illetve feltételként állítani az elmélyült vallásosságot.¹⁴ A gyakorló lelkipásztornak azonban megvan a módja ennek megfigyelésére.) A vizsgált körben évente átlagosan 5–7 házasság, 1965 és 1975 között összesen 63 házasság kötöttet. A megfigyelt legfiatalabb párok tehát öt éves házassok.

Az 1980-as években a házasságkötések 45–50 százaléka várhatóan *válással* fog végződni; ez az arány az elmúlt 15 évben is 30–35 százalék volt. A válások mintegy 35 százaléka a házasság első öt évében, 60 százaléka az első tíz évében történik. (S ráadásul ezek a számok nem tüntetik fel a válás nélkül különülőket.) A megfigyelt házasságok közül viszont mindössze kettő bomlott fel (= 3,2%).

Az átlagos *gyermekszám* a magyar családoknál 1,94. E családokban viszont az átlagos gyermekszám 3,6; de ez az arány a házaspárok fiatal korára tekintettel még emelkedhet. Az országosan nyilvántartott *térhesség-megszakítások* száma 1980-ban is erősen felülmúlta a születések számát, s ez még ma is a születések számának 54 százaléka.

A szociológusok általános észrevétele, hogy a házasságkötés után az évek múltával egyre csökken azoknak a házaspároknak az aránya, akik együttélésüket nagyon boldognak tartják. Illetve jelentős arányban kimutatható a házastársak között bizonyos *elhűdegülés*, amely a gyermekek önállóvá válását követően a házasságok felbomlásának egyik fő oka lehet. A keresztény házasságokban ellenben általánosan megfigyelhető a két fél mind erősebb összecsiszolódása és kölcsönös *szeretetük elmélyülése*.

Az utolsó megállapítással kapcsolatban a kritikus szemlélő joggal felteheti a kérdést: vajon igazolható-e az iménti állítás? Véleményemet elsősorban a családok ismeretére, a velük folytatott gyakori beszélgetésekre alapozom. De talán az előbb említett számok is igazolják, hogy ezekben a házasságokban erős a szeretetkapcsolat. Azon felül, hogy a családok stabilitása önmagában is utal a szeretetkapcsolat erejére, ezt igazolja a többi adat is. Tudvalevő – és a szociológia által is regisztrált – tény, hogy azokban a házasságokban, amelyekben a házaspárok közösen tudják vállalni az *áldozatokat*, a gyermekekkel járó terheket, a vállalások jelentősen elmélyítik kölcsönös szeretetüket. Végül állításunk igazolására utal még egy – noha teljes pontossággal nehezen mérhető – szempont: amikor világszerte nem jelentéktelen, sőt bizonyára növekszik a *házasságon kívüli szexuális kapcsolatok* aránya, amikor ezt a „szükségletet” egyesek oly erősen tartják, hogy törvényt akarnak kovácsolni belőle – az általunk megfigyelt keresztény házaspárok kölcsönös szeretetben és hűségben élnek, külső szexuális kapcsolatok nélkül.

Noha az evangéliumi életet élő fiatalok, illetve a keresztény házaspárok erkölcsi felfogása és ennek megnyilvánulásai nincsenek a szociológia eszközeivel pontosan feltérképezve, a *közüdat* mindenképpen felfigyelt néhány jellemzőjükre. Ha például valakinek sok gyermeke van, hamar rákérdeznek: „Talán vallási meggyőződésből?” Ha egy fiatal nem hajlandó szexuális kapcsolatot kezdeni házasság előtt, rendszeresen elhangzik ugyanez a kérdés. S újabban már a házastársi szexuális hűséget látva is sok esetben a vallásosságra következtetnek. A házaspárok, illetve a családok létével és ismérveivel kapcsolatban szükséges még egy tényt megemlítenünk: *kisugárzásukat*. Mert tartósságuk, hűségük, gyermekeik száma és derűjük feltűnést kelt.

Egyes felmérések szerint a házaspár nagy része – mintegy 80 százaléka – kritikus helyzetekben komolyan foglalkozik a válás gondolatával. Érthető tehát, milyen hatása van az olyan keresztény családok jelenlétének, amelyekben él a végleges egymáshoz tartozás tudata. A megfigyelt 63

háaspár több olyan esetről számol be, amikor határozottan az volt a benyomásuk, hogy a *válástól sikerült megmenteniük* egy-egy krízishelyzetbe jutott házaspár ismerősüket.

A magyar leányok, illetve jegyespárok a házasság előtt általában több gyermeket terveznek, mint amennyit végül vállalnak. A sokgyermekes katolikus családok példája sokakat megérint, noha gyakran gúnyos megjegyzésekben is részesülnek környezetüktől. De a megjegyzések érdeklődést, kérdéseket is takarnak. Nem véletlen, hogy más családok gyakran éppen olyankor fordulnak hozzájuk, amikor például egy váratlan terhesség bekövetkezik. A megfigyelt családok mintegy 50 esetről számoltak be, amikor sikerült környezetükben egy már-már *pusztulásra ítélt életet megmenteniük*.

A megfogható és mérhető hatások számánál pedig bizonyára sokkal több az olyan eset, amelyekben egy-egy hitvalló keresztény család úgy válik a környezetében élő emberek vagy családok számára jellé, biztatássá, hogy azt semmiféle konkrét visszajelzés nem árulja el.

A keresztény családok léte *társadalmilag sem lehet közömbös*. Egyre több szó esik napjainkban arról, milyen súlyos következményekkel jár a *válás*: súlyos terhekkel a szülők, a gyermekek és a társadalom számára is, amelynek gondoskodnia kell a válásban olykor idegileg is megroppant szülőről, a válás terhét hordozó gyermekről, vagy éppenséggel gondoskodnia kell két külön lakásról a felbomlott család számára. Köztudott, milyen súlyos társadalmi következményekkel jár a *kevéssé gyermek* vállalása, amely távlatban a társadalom előregedését okozza, s ennek következtében súlyos gazdasági kérdéseket is felvet (a kevesebb fiatalnak kell a megnövekedett arányú időseket eltartania stb.). Köztudott, milyen veszélyes következményekkel járnak a *művi vetélések*, az anya megbetegedésén túl a koraszülések, a veleszületett rendellenességek, a csecsemőhalandóság megnövekedése terén is (amelyekben egyébként Magyarország a világ élvonalában áll). A gyermek a szülők egymás iránti viszonyából tanulja el a társas magatartást. A szülők kapcsolata nemcsak jövő házasságának modelljét nyújtja számára, hanem általában az emberi kapcsolatok első és legalapvetőbb mintáját is. Az egymásért áldozatot hozni, egymáshoz alkalmazkodni, egymáshoz hűségesnek lenni képtelen szülők nemcsak gyermekeik jövő házasságának lehetnek korai megfontói, hanem önző, egoista embereket nevelnek a társadalomnak is. Ha a keresztény család tartós volta, egészségesebb gyermekszáma, benső kiegyensúlyozottsága valóban tény, akkor a keresztény családideál időszerű, s a keresztény család valóban küldetéssel rendelkezik a mai világban.

Honnan meríti erejét a keresztény család?

„Folyton csak arról hallunk, hogy ennyi és ennyi család bomlik fel, s vizsgáljuk a széthullás okait. De miért nem vizsgáljuk meg egyszer azokat az okokat, amik egy családot együtt tartanak? Azokat az erőket, hiteket, tulajdonságokat, az összekapaszkodó szeretetet, ami egyben tartja azt, ami egy lett?” – teszi fel a szociológiai szempontból jogos, keresztény szempontból pedig szükségszerű kérdést egy több gyermekes keresztény családapa.¹⁶ A keresztény házasság és család Krisztus erejéből él: a krisztusi *szeretet* és a keresztény házasság *szentségi* erejéből.

A keresztény család ereje: a krisztusi szeretet. A keresztény erkölcs és házassági erkölcs lényege csak úgy fogható fel, ha megértjük gyökerét, a kereszténység szeretet-tanítását.

A szeretetről egyes emberek, illetve az emberiség nagy gondolkodói és a kérdés kutatói *különbözőképpen vélekednek*. Vannak, akik a közfelfogással egyetértésben azt vallják, hogy a szeretet, a másokért hozott áldozat az élet *legnagyobb értékei* közé tartozik. Azt vallják, hogy a szeretet sajátos dialektikájában az ember akkor találja meg magát, ha másért lemond önmagáról, saját érdekéről (F. Hegel, E. Fromm).^{8 (7. old.)} Mások ellenben azt állítják, hogy önzetlen szeretet valójában *nem létezik*, mert a szeretet is önzés. Az ember csak arra képes, hogy saját javát, saját örömét keresse és a „szeretet” tetteiben végső fokon csak önnön kielégülését hajszolja (S. Freud, Selye J.)¹⁰. A két ellentétes vélemény kialakulásának magyarázata az emberi természet, amelyben egyidejűleg jelen van az önzetlen szeretet ideája utáni mély vonzódás és az önzési hajlandóság is.

Krisztus nem csupán arról beszél, hogy az ember a szeretetben éri el célját, beteljesülését, hanem a szeretet teljességét állítja elének ideálnak. „Úgy szeressétek egymást, ahogy én szerettelek titeket. Nagyobb szeretete senkinek sincs annál, mint aki *életét adja* barátaiért” (Jn 15,13). Ez az életet is odaadni kész szeretet a keresztény erkölcs eszménye és alapelve. És ugyanez a keresztény család összetartója is.

Az életnek vannak pillanatai és időszakai, amelyekben az ösztönös, önző igények és a személyes szeretet, az egoizmus és az altruizmus *drámaian összeütköznek*. Ilyen feszült helyzet különösen gyakran jelentkezik az érzelmi-szexuális életben. Például amikor valakinek választania kell, hogy saját, sokszor elemien követelődő szexuális vágyainak kielégítését tegye-e életének vagy egyes döntéseinek céljává, vagy azt a szeretetet, amely képes lemondani önmagáról, embertársa, partnere javára, vagy gyermekei és jelen pillanatban éppen kevésbé kívánatos házastársa érdekében.

A keresztény erkölcsöt és a keresztény szexuálerkölcset csak az képes teljességében megérteni és elfogadni, aki nemcsak elméletben ismeri el a keresztény szeretet ideálját, hanem a gyakorlatban is *elindul*, hogy embertársait szeresse és szeretetből szolgálja; aki nap nap után meglátja embertársaiban azt a személyes isteni értéket, amelyért érdemes önmagáról is, ösztönös igényeiről is, életéről is lemondania. Az az ember, akinek élete meghatározó elvévé válik a szeretet, tud az élet drámaian súlyos döntéseiben, és a szexuális élet vagy a házásélet döntéseiben is a krisztusi szeretet szellemében cselekedni.

Felmerülhet a kérdés vagy ellenvetés: de hiszen a katolikus szexuálerkölcset alapelveit *sok keresztény sem fogadja el*, és sok templomban kötött házasság is felbomlik. Vajon ezek az emberek elfogadják-e és hétköznapjaikban megvalósítani próbálják-e a krisztusi szeretetparancsot – egészen az ellenségszeretetig? A keresztény szexuálerkölcset megkérdőjelezésének az a magyarázata, hogy az élet gyakorlatában sokan nem fogadják el a másokért önmagáról lemondó szeretet ideálját. Bizonyára a valláslélektan, illetőleg a szociológia eszközeivel is mérhető és igazolható volna, hogy minél inkább azonosul valaki Krisztus tanításával, annál nagyobb az esélye arra, hogy megértse és magáévá tegye a keresztény szexuálerkölcset tanítását – és fordítva. Ilyen értelemben tanítja az V. püspöki szinódus, hogy „Istennek a házasságra és a családra vonatkozó tervét *csak azok érthetik meg*, fogadhatják el és élhetik meg, akik megtapasztalták a szív megtérését, vagyis akik lényük mélyéig Istenhez tértek: kivetkőztek a régi emberből, hogy magukra öltsek az új embert”. Csak azok, „akik teljesen kitáruznak a húsvéti misztériumnak, s képesek válaszolni azokra a nehéz, de szeretettel sugallt követelményekre, amelyeket Krisztus velük szemben támaszt”.¹⁵

A házasság előtti nemi élet

Gyakran halljuk, hogy a házasság előtti nemi életre vonatkozó vallási tilalom csak szorongásokat szül s így károsan hat a személyiség alakulására. Egy bizonyos *tilalom-erkölcsi* szemlélet elég széles körben elterjedt a *felületesen vallásos* emberek körében. Abban, aki a keresztény szexuálerkölcset csak tilalmat lát, valóban szorongások jöhetnek létre. De a keresztény erkölcs alapja *nem a tilalom*, hanem a másik *személy tisztelete és szeretete*. A kereszténység bűnnek tartja mindazt, ami a személy ellen, a személyes szeretet elmélyülése ellen irányul. Elutasítja – sok nem hívő humanista gondolkozóval együtt – a szexualitás és a személyes kapcsolat szétválasztását, mert mindkét partnert tárgyiasítja, lealacsonyítja, ha csak élvezni akarják egymás testét, elmélyülő szeretetkapcsolat nélkül. Továbbá, mivel a közösülést a szeretetkapcsolat csúcának tekinti, amely két személy végleges egymásnak adottságát tételezi fel és fejezi ki, nem fogadja el az ilyen kapcsolat létesítésének jogosságát mindaddig, amíg a végleges egymásnak adottság ígértét a keresztény házasság nem szentesíti. A keresztény szemléletben tehát a szexuális kapcsolattól való tartózkodás motívuma nem a tilalom, hanem a személy és a szexuális kapcsolat nagyra értékelése. *A gyakorlatot illetően* megjegyezhetjük, aki krisztusi motívumoktól indítatva megszokja,

hogy a házasságát megelőző időben legőzze önmagában a szexuális ösztön követelőzését, a másik megkívánására, birtoklására ösztönzést, s ezzel szemben a másik személy tiszteletét és szeretetét, az iránta való felelősséget éleszti fel önmagában – az jól készült a házasságra. Mert képessé válik arra, hogy majd társához és családjához is hű maradjon a házasság folyamán is nemegyszer jelentkező ösztönös vonzalmakkal, késztetésekkel szemben.

A házastársak kapcsolatának alapja a személyesség. Ez az az erő, amely ma a házasságot összetartja – mondja a szociológia. A házasságok elbizonytalanodásának fő oka éppen a személyes kapcsolat elmélyülésének hiánya, amelynek hátterében gyakran súlyos neveltetési, szemléleti hiányosságok húzódnak. A krisztusi szeretetelvek betartása viszont megalapozza a kiegyensúlyozott házastársi kapcsolatot. (Természetesen a krisztusi ideálok csak a mindennap újrakezdő odaadás és szeretet által válnak gyakorlattá a keresztyén családban.) Melyek tehát az egészséges házassági kapcsolat e legfontosabb feltételei, és miként függnek össze a keresztyén szemlélettel?

Harmonikus házasság, egészséges személyiségfejlődés a házastársak egyenlőségen alapuló partneri kapcsolatában jöhet létre. Úgy tűnik, napjaink mélyen keresztyén életet élő családjaiknak kiegyensúlyozottságához nagymértékben hozzájárul a két fél egyenlőségéről vallott szemlélet és az ebből következő gyakorlat jelenléte, illetve terjedése. Az elmúlt korok „aszimmetrikus” házassága azonban, amelyben a férfi feltétlen magasabbrendűséget élvezett (ennek sokféle következményével együtt) nem felel meg az emberi egyenlőség krisztusi tanításának, akkor sem, ha gyakran a keresztyén családokban is hasonló – a korszemléletnek megfelelő – hatalmi viszonyok alakultak ki.

A harmonikus és tartós házasság feltétele a felek egészséges alkalmazkodása egymáshoz. Sok mai házasságot az a felfogás ítél halálra, amely az alkalmazkodást, az egymásért hozott áldozatot a szabadság csonkításának fogja fel. Ha a keresztyén házások szemléletének alapja a krisztusi szeretet, ha meggyőződtek arról, hogy a szeretet a legnagyobb személyiségérlelő erő, sőt az egyesülés útja Istennel, akkor ez segítséget ad nekik az alkalmazkodás fájdalmainak elviseléséhez és az összecsiszolódáshoz.

A házasságbomlások egyik jellegzetes oka, hogy a házaspár tökéletes kielégülést várnak egymástól. A „nyílt házasság” vagy a válás szószólói részben azzal indokolják elképzelésüket, hogy mivel az ember a monogám házasságban nem elégítheti ki sokszínű kapcsolatigényét, érthető, vagy egyesek szerint szükségszerű, hogy több személlyel létesítsen (egyidejűleg vagy egymást követően) élettársi, házastársi kapcsolatot. A keresztyénység hangsúlyozza, hogy az ember nem abszolút tökéletes lény, noha hivatott a tökéletesedésre. A keresztyén házias tudatában van annak, hogy a szerelem, illetve házastársa nem lesz képes minden igényt kielégíteni, ezért nem omlik össze, ha házasságában valamilyen félreértést tapasztal. Számára ez is utalás a tökéletes szeretet léteire.

A krisztusi tanítást megvalósító házások nem törekednek tehát egymás kizárólagos birtoklására – ami annyi feszültség és féltékenység forrása, hanem egymás javát akarják. S tudják, hogy a másik java az, ha szabadon kibontakozhat a tökéletes szeretetben és szabadságban – Isten felé.

A gyermek a családban

A szociológia szívesen kutatja, milyen tényezők hatnak a házasságban a gyermekvállalás mellett vagy ellen. A keresztyén családok nagyobb gyermekszámának okaként egyes kutatók leegyszerűsítve mindössze a vallási közösség elvárására, vagy egyenesen a vallási parancsra hivatkoznak. Valójában a kérdés ismét a keresztyén *emberszemlélettel összefüggésben* érthető meg.

Ami a parancsot illeti, az egyház tanítása minden bizonnyal hatást gyakorol a keresztyén házások magatartására. A gyermekvállalás szempontjából elsősorban a házasság és a gyermekáldás kapcsolatára, illetve az élet védelmére vonatkozó egyházi tanításnak lehet szerepe. De ezek a tanok nem külső kényszerként jelennek meg a keresztyén ember életében, hanem az emberszeretet dimenziójában.

A gyermekvállalás gyakori akadálya – az egyéb reális akadályok mellett – az, hogy a házások saját kényelmüket (a szórakozást, az autót stb.) fontosabbnak tartják a gyermeknél. Az olyan emberek számára azonban, akik megszokták, hogy a másik személy érdekében lemondjanak saját érdekükről, érthető, ha áldozatok árán is kívánják a gyermeket.

Különösen jelentősen hat az áldozatvállalási készség a második vagy *sokadik gyermek vállalásánál*. Hiszen a kutatások arról tanúskodnak, hogy az első gyermek általában súlyos krízist jelent a fiatal házások életében. A válság egyik összetevője a csecsemőgondozás, az éjszakai ébrenlét stb. Minél kevésbé tud valaki áldozatot vállalni, annál nehezebben viseli el a gyermek okozta terhelést. A válság másik összetevője a házastársak kapcsolatának megváltozása. A férj gyakran tapasztalja, hogy már nem övé az első hely felesége életében, hanem a gyermeké. Ha a házaspár egymás birtoklását, pusztán saját kielégülésüket tűzték ki célul, akkor ez a krízis is súlyos lesz. Ha viszont mindkettőjük közös célja a szeretet, úgy a feszültség könnyen feloldódik a gyermek közös szeretetében.

A kutatások rámutatnak: a több gyermek vállalása ellen hat az is, hogy ezáltal nemegyszer a nő *hátrányos helyzetbe* jut; egyrészt lemarad volt munkatársai mögött szakmai téren, karrierje megtörik; másrészt – ebből következően – nagyobb mértékben függ a férjétől, s ezt válás esetén súlyosan megsínyli. Mindazokat a pozitív javaslatokat, amelyek a nők hátrányos helyzetének megoldására elhangzanak, csak helyeselni lehet. Például, hogy – amint ez most érvénybe is lépett – az apa is kaphasson gyermekgondozási segítyt, maradjon otthon beteg gyermeke mellett, illetve mindkét szülő dolgozhasson csökkentett munkaidőben, s így megoszthassák az otthoni terheket (vö.⁵).

A keresztény családok magasabb gyermekszáma tehát szerves következménye a keresztény szemléletnek. A felelősséggel vállalt gyermekek jelenléte pedig hozzájárul a család benső derűjéhez és tartósságához.

Világra nyitott család

A krisztusi szemléletből következik, hogy a keresztény házasság nem zárkózhat önmagába, nem lehet a csoportos önzés színhelye. A polgári „zárt” családfelfogás – amely szerint a szép családi élethez hozzátartozik a benső harmónia, de a világtól, az embertársak gondjaitól való elzárkózás is – nem hagyta ugyan érintetlenül a keresztény családi életet sem, de valójában gyökeresen elmentmond a keresztény szemléletnek. A keresztény házások Krisztus szeretetküldetését hordozzák nemcsak a családtagok, hanem az egész világ számára (*Az egyház a mai világban*, 48,49). A család egészséges nyitottsága és konkrét kapcsolata más familiákkal bensőleg is erősíti ezt a magatartást, mert feloldja a kiscsalád magányát és az ebből keletkező feszültségeket.

A keresztény család a krisztusi szeretetre épül. De a keresztény házasságot nem csupán egy magas tan – a krisztusi szeretet tana – tartja össze, hanem Isten ereje. *Isten az, aki jelen van a kölcsönös szeretet által* (1Jn 4,16), és ő az, aki egységesítő életében részesíti a házásokat a házasság szentségében.

A házasság: szentség. Mint minden szentség, jelzi az isteni életet és meg is valósítja. A házasság mint szentségi valóság *jelzi* a világnak azt a krisztusi szeretetet, amely életet adja övéiért. Jelzi azt a szeretetet, amellyel Krisztus szerette egyházát (*Ef* 5,21–33). Jelzi a Szentháromság titokzatos szeretetközösségének isteni életét; jelzi az egységnek azt a titkát, amely valóság a Szentháromság tevékenységében (különbözőség és mégis egység), s amelyre minden ember vágyik (az önálló létre és a szeretet egységére).

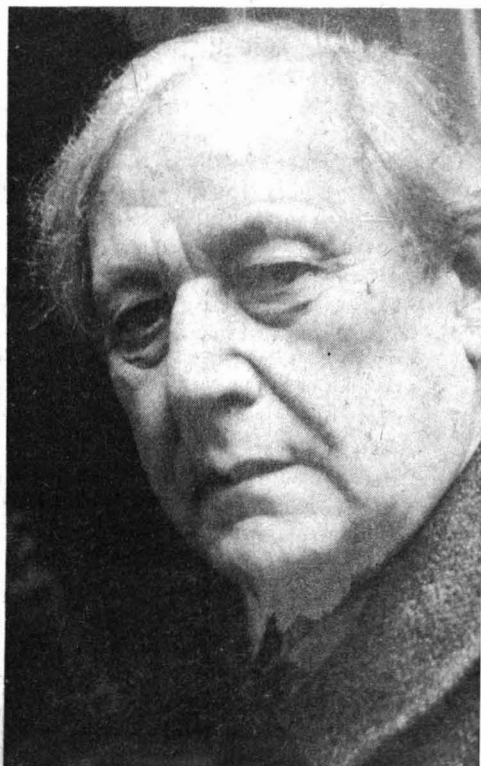
A keresztény házastársak szövetséget kötnek egymással, hogy egymásért és gyermekeikért akarnak élni, Krisztus küldetését akarják hordozni embertársaik szolgálatában.

A keresztény család – kis egyház. A családok már az atyák korában „kis egyháznak” (ecclesia) nevezték (Aranyszájú Szent János), s ugyanígy nevezi a II. Vatikánum (*Az egyházzól*, 79), majd az V. püspöki szinódus. „A keresztény házasság tehát nem csupán »templomi házasságkö-

tést« jelent, hanem egy alapjaiban új közösségi életformát, amely lényegileg az egyház életformájával azonos”.³ (81. old.) A keresztény család élete ilyenformán elválaszthatatlan Krisztus és az egyház titkától.

A keresztény család olyan erőforrásokkal rendelkezik, amelyekre a mai világnak szüksége van. Nem rettenhet meg a széles körben elfogadott és a kereszténységtől eltérő erkölcsi magatartás láttán. Tudja, hogy egy *elterjedt magatartásforma még nem jelent erkölcsi törvényt*. A rabszolgaság nem volt erkölcsileg jó azért, mert egyes korokban általánosan elfogadták . . . Tudja, hogy a kereszténység már születésekor egy tőle idegen világba jött el, amelyben az emberi egyenlőtlenség és a teljes szexuális szabadság uralkodott. S ebben a világban kezdte élni Krisztus forradalmi szeretettanítását. A keresztény ember tudja, hogy a keresztény szexuál- és házaskölcs forradalmi követelmény. Éppoly forradalmi, mint Krisztus szeretetparancsának, az ellenszeregetnek, vagy a másokért saját életéről is lemondani kész szeretetnek az elfogadása. De azt is tudja, amit már az első keresztény századokban leírtak: a kereszténység e világban él, de nem e világból való. „A keresztényeket nem lehet megkülönböztetni a többi embertől. . . Nincs külön nyelvük, nincs sajátos életmódjuk . . . Étkezés és öltözködés tekintetében alkalmazkodnak a vidék szokásaihoz. . . Mint mindenki más, házasodnak, gyermeket nemzenek, de a magzatot nem hajtják el. Közös az asztaluk, amelyhez letelepednek, de nem közös az ágyuk. Testben vannak ugyan, de nem a test szerint élnek. A földön időznek, de a mennyben van a hazájuk . . . Egészen egyszerűen: ami a testben a lélek, azok a keresztények a világ számára” (*Diogneushoz írt levél*).

Irodalom: ¹Adenauer, P.: *Ehe und Familie*, Mainz 1972 – ²Buda B.–Szilágyi V.: *Párválasztás*, Bp. 1974 – ³Csanád B.: *A keresztény család az üdvösség közössége*, Teológia 1980, 78–84. old. – ⁴Cseh-Szombathy L.: *Családszociológiai problémák és módszerek*, Bp. 1979 – ⁵Cseh-Szombathy L.: *Változások a család működésében*, Társadalmi Szemle, 1980/6, 27–37. old. – ⁶Erharter, H.–Schramm, H. J.: *Humaniszierte Sexualität, partnerschaftliche Ehe, erfüllte Ehehastigkeit*, Wien 1971 – ⁷Fromm, E.: *The art of loving*, New York 1963 – ⁸Hegel, G. W. F.: *Grundlinien der Philosophie des Rechtes*, Stuttgart 1964 – ⁹Löcsei P.: *Család és házasság a mai magyar társadalomban*, Bp. 1971 – ¹⁰Selye J.: *Stressz distressz nélkül*, Bp. 1976 – ¹¹Siebert R. J.: *Die Zukunft der Ehe und Familie*, Concilium, 1979, 21–27. old. – ¹²Szilágyi V.: *A házasság jövője*, Bp. 1978 – ¹³Szilágyi V. (szerk.): *A családi élet mai problémái*, Bp. 1980 – ¹⁴Tomka M.: *A vallásosság mérése*, Magyar Pszichológiai Szemle, 1973, 122–135. old. – ¹⁵Üzenet a keresztény családokhoz. Az V. püspöki szinódus üzenete, Új Ember 1980. november 16. – ¹⁶Vasadi P.: *Gondolatok a családról*, Új Ember 1980. augusztus 17.



Meseország

Jó együtt lenni!

Rónay Györgynek

*Be jó is együtt lenni
kezekkel kéznek, mely nem egyedül
cincog, de orcheszterben hegedül;
vagy népek közt építi a hidat;
vagy dómot épít, hol az áhítat
meleget gyűjt sok összetett tenyérbe,
míg a Halál jégkorszakos fehérbe
dermedve lét-ritmust fagyaszt a vérbe.
Őzvegy kéz vérét nem forralja semmi!
Be rossz is külön lenni!*

*Be jó együtt dobogni
szívnek szivekkel! Sír az őszi nyír
és minden erdőt megrikat e hír;
s ha egy magyar barackfa elpirúl,
a Földnek minden kertje kivirúl.
Be szép ez! – Ám ha egy fa megbolondul
s télen virít: a pár korcsult szíromtul
madár, kert nem derül! S ha őszi lomb hull
egy májusfáról, mert megszűnt lobogni:
nehéz külön zokogni!*

*Be jó is együtt menni
lábnak lábakkal, hogyha mágnese
közös céloknak húzza mind! Mese
lesz így a verejtékes munka, kín.
Mert jaj volt annak itt mindég, akin
a góg nyargalt s a Nagy Útról lelépett!
Mocsárba fúltak már nagyléptű népek
s kis emberkék. Mert mindenfajta szépet
elveszt, ki nem tud csak Sehova menni!
Borzasztó külön-menni!*

*Be jó is együtt lenni
agyakkal agynak, hogy az ős-ködöt,
melyből csiráztak csillagok, rögök,
átröngenezze pár-méter közön!
Plátó Szent Ágostonra ráköszön,
hogy az Ősmérnök terveit derítse
– és nem hogy Őt trónjáról leterítse,
amint akarta Zarathusra-Nietsche,
kit tébolydába vitt aztán a Semmi:
mert rossz egyedül lenni!*

*Ember, jó együtt lenni!
Te külön-ritmus, külön-zene, te!
Légy bár barlanglakó, zord remete:
lehetsz sok lábbal együtt-lépdelő,
sok aggyal együtt termő agyvelő!
Így lész Istennel a világtalálkán,
ha nem irigykedsz boldogsága láttán,
mint az Együttes ellensége: sátán;
mert ez a Pokol, a Nihil, a Semmi!
Borzasztó külön-lenni!*

Pannonhalma, 1962. január 16.

RÓNAY LÁSZLÓ

BARÁT MEGY A FÁK KÖZÖTT

Mécs László sorsa és költészete

A harmincas évek Mécs Lászlója az egyik legnépszerűbb költő, akit azonban a legrangosabb irodalmi folyóiratokban egyre több s egyre súlyosabb kritika ér. A legfájóbb s a legtöbb komoly, esztétikai szempontot is felvető bírálat bizonyára Illyés Gyula részéről hangzott el a kor legtekinthetőbb folyóiratában, a *Nyugatban*, 1933-ban. Mécs Lászlóban egyre határozottabb lett a meggyőződés, hogy az írástudók, a kritikusok ellenségei, s azok az új költőgenerációk, melyeket az ő lírája jórészt érintetlenül hagyott, „szépséggé hazudják” az életet. *Ars poetica*-jában szinte végtelenül fogalmazza meg annak a költészetnek az ideálját, amelyet művelt, s amelyet nem akart elhagyni, bárhányan figyelmeztették is egyoldalúságaira:

Szeretnék lenni:

*költő, próféta, mint a fecske, pacsirta,
magáról nem tudó, emberről nem tudó,
kottáról nem tudó, könyvekről nem tudó,
vetésről nem tudó, világról nem tudó,
semmiről nem tudó.*

csak a dalolásról, mert egyebet nem tud. . .

Van ebben az önarcképben keserű ironia, de – anélkül, hogy Mécs László sejtette volna – igazság is. Hiszen lírája, mely kezdetben szociális életanyaggal is telítődött, s a kor jelentős kérdései iránt sem volt érzéketlen, egyre inkább énközpontú lett, megtelt önmagával, és ezzel párhuzamosan kiszorult belőle a kor, amelyben született, s amelynek lélegztételét korábban megéreztek legsikerültebb költeményeiből. Lehetetlen ki nem hallani versalkotásából az előadói készséget, a pontírozást, azt az „orális” poétikát, melynek jelenlétét Sauvageot teljes joggal érezte Mécs László lírája uralkodó elemének. Ha kissé keménynek érezzük is Illyés Gyula kritikáját, sok igazság van abban a megállapításában, hogy Mécs „verseinek tarka áradásában helyet kap, ami csak közönségnek tetszhet”. S abban is igaza van, hogy a költő „nem kapott figyelmeztetést”. De amikor kapott – a harmincas években, nem egyet –, akkor azokat a konok kiválasztottság hitével, próféta-öntudattal utasította vissza. Ha a figyelmeztetés kemény volt, még élesebben vágott vissza. Így született azoknak a verseknek a vonulata, melyek közül a *Csak azért is dongó!* vagy a *Meseillusztráció* a legkarakterisztikusabbak. Az ösztönösség apológiáját hirdette, s elvetette az intellektus jelenlétét a lírai alkotás folyamatában. Így írhatta le az utóbbi vers berekesztésében:

*A Mese megy nagy Gondolat-mederben:
bölcsek kutatnak titkai után,
de sokszor gőgösen, zagyván, sután
s magukat mérik a kis agy-vederben!*

*Sok hősünk kotlik Kolumbus-tojáson:
mit alkotnak, csak illusztráció
a nagy Meséhez! Mesét látni jó
és napról napra nő csodálkozásom.*

Részlet a Szent István Társulat kiadásában megjelenő Mécs-kötet bevezető tanulmányából.

A harmincas években Mécs László körül sűrűsödött a magány. S ezt a magányosságot jórészt ő vonta önmaga köré – védekezésül. Verseit a napilapok díszhelyein láthatta viszont – néha azt sem tudta pontosan, melyiket melyik lapnak juttatták el barátai és menedzserei –, a katolikus kultúregyesületek olykor eksztázisban ünnepelték, s nem érzekelte azt sem, hogy a vallásos ihletésű líra is nélküle fejlődik tovább. A *Vigiliának* név szerint főszerkesztője volt ugyan, de nem látta a laphoz érkező cikkeket, tanulmányokat; az anyagi gondokkal küzdő folyóiratnak inkább csak a nevére volt szüksége, s népszerűségére, mely az olvasók százait toborozta. A jelek szerint – legalábbis erről árulkodnak versei – ezért érezhette, hogy magányos kiválasztott, de ez inkább költői öntudatát növelte, s arra sarkallta, hogy líránk múltjában, a nagy elődök között keresse a maga rokonait. „Köborló elődje”-ként idézi Tinódi Lantos Sebestyént, s a parasztromantika, melyet teremt, világosan visszaütal Szabó Dezsőre:

*Komolyak. Konokul kemények. Kevélyek.
Mintha átaludtak volna ezer évet:
ma is olyanok még, mint mikor Szent István
felnevelte Koppányt, új hitet tanítván.
A világ hol gyógyul, hol megint megőrül,
– ők az örök Példa a Nagy Magvetőrül.*

(Parasztok)

A harmincas években Mécs László kialakított magának egy olyan élethelyzetet, amelyben ő a magányos virrasztó, a kortárs vágyak és remények tudója. Változatos jelképekben és példázatokban igazolja küldetését: madarásznak rajzolja magát, aki a szépség és a remények kiteljesedésének ritka madarát fogja el, elmondja önmagáról, hogy evett a jó és rossz tudásnak fájáról, ezért ismeri alaposan a kor minden rezdülését, s a föld lélegzetvételét hallgatva igyekszik megfejtetni a messzeségek titkos üzenetét. Kettős én lakik benne: az egyik a római San Pietro tetejéről harsogná a világba győzelmes ígét, a másik arról panaszkodik: „elzár szegényes paplakom”. Felmerül benne a bizonytalanság baljós érzése is, amikor magányos őszi éjszakáin végiggondolva életét arra a következtetésre jut, hogy látszatvilágot épített, s „színházi sülyesztőn ül”.

Költészetében egyre tragikusabb árnyakat vet az elidegenedés sejtelve. Nemcsak a magányos embernek a világtól való húzódozása rejlik a költemények mélyén, hanem ugyanaz a költői érzés, mely Kosztolányi Dezsőnek ekkor írt verseit is áthatja. Mécs László idegenül érzi magát a kapitalizálódó, tülekvő életben. A falu társas kapcsolataihoz szokott ember sosem tudja megszokni a nagyváros mohó embervegetációját, s most kezdi átélni az elembertelenedésnek azt az érzését, mely annyi változatban tűnik fel a század lírájában. A régi erkölcsök romlását siratja, s úgy érzi, a mohó törtetés mögött az amerikai életforma európai térhódításának folyamatát érheti tetten:

*Körülötte ál-történelem, ál-békekonferenciák.
S valami részeg dáridót és színes bacchanáliát
foszforeszkál a rothadás: testkultusz, tempó, technika,
box-, tennisz-, szépségversenyek, pénz, élvezet, Amerika.*

(Nyárspolgár 1929-ben)

Hajnali szerenádjában is a bűnös, élvhajász városi környezetet ábrázolja, a „vágyas Babilont”, mely maga alá temette a nemesebb erkölcsöket. A fővárosban kalandozva megkísérti a nagy sámsoni hőstett emléke: szeretné ledönteni a város tornyait, melyek között oly idegenül kalandozik, hogy helyükbe újakat emeljen: a „szentség tornyait”. Zord verset ír a „naplopókról” – hogy kik ők, nem világlik ki pontosan –, kiknek zsebe telve pénzzel, s felheccelik, véres roham-

ra izgatják az éhezöket. Mécs László verseiben nemegyszer felmerül a halovány társadalombírálat, de inkább érezzük őt a régi erkölcsöt sirató, búsongó, átkot kiáltó öreg Toldinak, mint a jelenségeket tudatosan átgondoló, elemző elmének.

Bizonytalanságában egyetlen út nyílik előtte: amelyik Jézus felé vezet. Hitét gyermekivé stilizálva, megtartva küldetéses pátoszát, egyre többször fordul az ég felé, hogy onnan hallja meg az enyhet és megnyugvást hozó igéket:

*Hagytam magam szeretni, mint a gyermek,
a Jézus Krisztus emberideálja.
Hagytam magam vezetni, mint a gyermek.
A gyermekben nincs cél, nincs hősiesség,
csak meg, ha küldik, s nem tudja miért.
És küldtek. Mentem. Ennyi az egész.*

(Csak ennyi az egész)

„A Fény felé” próbál kitörni a mindennapok szorításából és keserűségéből, s „verni kezdi az Arany-hidat”, mely ég s föld között feszül, innen, a kisszerű világból elvezet a nagy álmok beteljesüléséhez. Újabb lírájának kulcsszava és vezérlő elve a hit eszménye. „Valami lesz!” – kiáltja, s e várakozása egybehangzik a reformkereszténység új irányokba induló törekvéseivel. A hegyeket is megmozgató hitet, erőt érez magában, csak küldetése természetét, irányát nem sikerül végérvényesen tisztáznia. Részben talán azért nem, mert túlságosan kicsinynek, törpének látja a földi embert s azokat a szorongató problémákat, melyek a kor magyar valóságát jellemezték. Verseiben bagatellizálja ezeket, a szegénységet és a nyomort éppúgy, mint az emberlét egzisztenciális kínjait, s vigasztalását azzal hirdeti, hogy „tündérmesét” mond. Úgy hiszi, ezt várják és remélik tőle az egyszerű emberek. Jellemző ebben a vonatkozásban *A költő és az emberek* című verse, amelyben a poétát színes tollú madárhoz hasonlítja, aki „elhullatta lelke tarka tollát”, s így hozott vigasztalást. Titkok tudójának vallja magát, s e titkokat igyekszik „szétfütyülni”. Vendég és vándor egy személyben, esendő ember és az ég ajándéka, aki magános szirtként „áll a vártán” (*Vigília*).

Már Illyés Gyula említett bírálata figyelmeztetett Mécs László költészetének egyik gyöngeségére: verseinek egy része túlírt, rutinszerű, s az ilyen jellegű költemények jelentékenyen megszorodtak a harmincas években, amikor egyre kevesebb nyugodt órája maradt. A kivételes sikerek nyomán úgy érezte, hogy a felé toluló várakozást ki kell elégítenie, s ezt a küldetéses, patetikus érzésvilágot kell az ihlet áradásával kifejeznie. Ebből az érzésből fakadnak közhelyes képei, túlcsigázott mondatai, ebből meríti azt a tudatot, hogy benne gyúlt ki az Isten-szikra, mely „az égre lőtte, mint dalos rakétát”.

Egy-egy nyugalmasabb pillanatában azért ő is új irányokat, új hangokat próbál. Így bukkan fel verseiben a népmesei hang (*Ketten a csodafával*), mely egyik legtöbbit emlegetett szép versét, *A királyfi három bánatá-t* is áthatja. Próbálkozik népdalvariációkkal is, s felbukkannak verseiben balladás sorok, képek, olykor szinte tökéletes a balladai homály és a kétértelműség. Ezek a versei azonban inkább az alkalmi próbálkozások benyomását keltik az olvasóban, s nem érezni bennük a tudatos önépítés szándékát. Így aztán, midőn Mécs László is elérkezett a „korfordulóhoz”, inkább idegenül állt szemben vele, nem találja azokat a hangokat, melyekkel igazán híven kifejezhette volna a világháború felé sodródó emberiség tétova rémületét. Mi sem jellemzőbb az élet tényeitől, a keserű valóságtól való idegenkedésére, mint az a mód, ahogy megpróbált a világ dolgaiba „beleszólni”:

*Kis kotnyeles az én kanárim,
ha hírt közölnek rádiómban,
hogy háború, forradalom van:
fölgizgul a sok lári-fárin
és beleszól csöppecske édes
csőrével. Csacska és negédes
kis kotnyeles az én kanárim.*

*Mulatságos. Nem hallja senki
s míg itt vagy ott a Föld határin
embervér ömlik: a kanárim
e kis szobából szembezeni
kis boldog szíve dobogását,
arany-derüs tiltakozását
s nem bánja, hogy nem hallja senki.*

(Beleszólók)

Ez a naiv történet szemlélet jórészt áthatja Mécs László háborús verseit. A világ megrokkánásáról csak vissza-visszatérő képe, az őszi táj árulkodik, a kopár, kifosztott fák látványa, a sárguló természet halk neszezése. Midőn sor került a trianoni határok részleges korrekciójára, előbb szinte féktelen öröm hatotta át, úgy érezte, megint „napfényre jött”. Visszatérhetett Jászóra, most már mint a rend híressége, megbecsült látogató, s arról vall a régi rendtársaknak, hogy kalandos szívét is megérlelte az idő. Talán épp a kérlelhetetlenül múlt idő és az új felismerések ébresztették rá, hogy nem napfényre ért, hanem a „népek éje” sötétedik feje fölött. E felismerés féltelmes erejű dokumentuma az *Imádság a nagy lunátikusért* (1942), melyet a legmerészebb Hitler-ellenes versek között emlegettek kortársai, s a visszaemlékezések egybehangzóan tanúsítják, hogy Mécs László, a Budapesttől fényévnyi távolságban lévő Királyhalmec plébánosa komoly diplomáciai bonyodalmak előidézője lett költeményével. Az *Imádság a nagy lunátikusért* bizonyára azért is keltett megkülönböztetett figyelmet, mert a *Vigiliának* abban a számában jelent meg, amelyikben Horváth Béla intézett támadást „az irodalom alvilága” ellen, denunciálva cikében többek között Radnóti Miklóst és Vas Istvánt. Az utókor bizonyára nagyobb figyelmet fordított e rossz emlékü és aligha magyarázható-menthető írásra, mint Mécs versére, mely pedig akkor féltelmetesen egyértelmű, bátor háború- és Hitler-ellenes kiállásnak számított.

Az *Imádság a nagy lunátikusért* motívumai a háború első éveitől kezdve készülődtek Mécs László lírájában. A *Tücsök a gyárban* arról rajzol intim képet, hogyan látogatott meg a költő egy gyárat, mint figyelte a gyors ritmusú munkát, miközben egyre erősödtek kétségei, vajon a költészet a maga eszközeivel ábrázolni és kifejezni tudja-e az emberi szenvedést és küzdelmet. A vers befejezése azonban időszerűvé teszi a költő merengését:

*Én jóestét kívántam az apró kollegának.
Hisz én is azt csinálom: míg Európa-bábel
tornyán egy Démon ordít, vért ont millió Ábel,
– én szeretetről zengem együgyű mondókámat!!*

A Molnos Lipótnak ajánlott *Vörösbeigy* keletkezésének időpontját is szükségesnek találta megadni a költő: 1939. ősz. A költemény teljesen egyértelmű: a vörösbeigy a Hitler által eltaposott Lengyelországból hoz üzenetet:

*És jelzed, hogy az élet borzalmas dzsungelében
kiköltötték a Kigyót, az ősit, óriásit
a nagy sárkánytojásból, és füstöt, kormot ásit,
és elsötétül tőle Nap, csillag, Hold az égen?*

*Akár Lengyelországból, akár gyerekkoromból
jöttél, kicsiny vörösbeigy: intés vagy, hogy a Sárkány
győzőre, legyőzöttre vérgennyet, szennyet, sárt hány,
országokat fal s minden szépséget összerombol.*

Ennek a jelképesen kifejezett témakörnek – melyet a kor lírájában kevesen fogalmaztak meg Mécs Lászlóhoz hasonló nyíltsággal és merészséggel – újabb s még egyértelműbb változatát találjuk az *Imádság* ...-ban. Bevezető sorai félelmes hitellel ábrázolják a rémületébe dermedt Európa létérzését:

*Népek éje. Halk haláltánc-lanton
játsszik a Hold, mint sátáni fantom.*

*Európa történelme kormos
tornyán egy Holdkóros megy a Holdhoz.*

*Biztos lépte mintha szállna szárnyán:
glóriázza vérpárnás szivárvány.*

A „sátáni Hős”, aki „megszállott milliókat” igéz meg jelszavaival, aki „jajt” hoz a „józanokra”, vért fakaszt minden eszeveszett lépésével, s már arra sem méltó, hogy Isten szóljon hozzá, mert felébred lázas álmából, „s jön a világhalál!”.

Egyértelmű beszéd. Meglehet, sőt bizonyos, hogy az utókor Mécs László háború alatt írt egyéb verseiből jogosan hall ki irredenta hangokat, nacionalista díszonanciát. A mérleg másik serpenyőjében azonban el kell helyeznünk ezeket a bátor verseket, amelyekben a közeletben nem túl járatos költő számot adott arról, milyennek látta a háborús Európát.

A második világháború befejezése után Mécs László kimaradt a megújuló magyar költészetből. Ez részben érthető, hiszen, mint jeleztük, valóban tévutakra vitte a történelemben való járatlansága és indulatossága. Más, megtévedt kortársaival ellentétben azonban neki nem adatott meg a nyilvános vezeklés lehetősége, emlékezetében magányosan kellett végigjárnia élete állomásait, melyeket már nem hódolatérzésből emelt diadalkapuk szegélyeztek, hanem fájdalmas keresztút stációi a költő homályosuló tekintete előtt. A kép teljességéhez hozzátartozik, hogy ő is áldozata lett a törvénysértő pereknek: 1953-ban koholt vádak alapján letartóztatták, s csak 1956 szeptemberében rehabilitálták. Évek hosszú során át Óbudán lelkészkedett, majd Pannonhalmára vonult vissza, s ott hunyt el.

Öregkorának életvitele tehát messze eltért a korábitól. A hajdani nagy sikerek, a kivételes népszerűség emléke lassan megkopott, s Mécs László köré rajongók helyett legfeljebb figyelmes baráti társaságok gyűltek. Most ajándékozta meg a sors azzal a csenddel és nyugalommal, mely lehetővé tette számára, hogy újra végiggondolja útját; de ennek korrigálására azért sem vállalkozhatott teljes mélységében, mert az évek előrehaladtával egyre inkább hiányzott belőle a szellem rugékonysága, a frissesség. Éltek még benne a régi reflexek is, fel-felillant lelke vásznán az a tudat, hogy az érett, s szemét egyre inkább az örökkévalóságra függesztő ember számára az úgynevezett korproblémák kevésbé érdekesek:

*Kor-problémák, nagyképű miértek
nem izgatják őket már: megértek
az örökkévalóságra régen.
Játszhatnak már. Játszanak is négyen.*

(Tarokkozó kanonokok)

Felismerte, hogy az új kérdésekkel vívódó és azokat megoldani vágyó történelmi környezetnek nincsen szüksége rá, szavára, magatartására. „A magyar sors kezében – új történelmi kócról

– forog-pörög az orsó” – írta, s ő inkább visszavonulva emlékeit élte újra, csendesebb, halkabb, elégikusabb versekben, melyekben az elmúlás érzése volt a legerősebb:

*Gyalogúton lépdelek.
Vándorbottal lépdelek.
Hullanak a levelek,
emlékek és levelek.*

*Jobb kézről halk lomb zörög
s köd mozdul a fák között:
legendába öltözött
barát megy a fák között.*

(Bakonyi látomás)

Míg korábbi verseiben, magatartásának és költészetének előképeit keresvén Ady és Szabó Dezső példája hatott rá a legerősebben, most Krúdy Gyula emlékét idézi, Szindbádöt, a halk hárfaszót, a „végső virágkocsit”. A „nagy emlék-boglyából” húzott ki tűnődő, egyre csöndesedő érzéssel egy-egy emlékszálat. Életének tere és közege egyre szűkebb lett, s ezen a tenyérnyi helyen még egyszer és utoljára legendává írta sorsát, hogy a futó időben maradandó emléket hagyjon magáról. Ezek az életrajzi ciklust alkotó versek visszapergetik Mécs László életének történetét, mint egy végső és őszinte számadásul, s bennük az a töprengő, befelé forduló hang lesz a legerősebb, melyet kritikusi korábban oly sokszor hiányoltak lírájából. Visszaidézi önmagát mint jászói kispapot, telve hatalmas vágyakkal és reményekkel, kitárt szívvel és alázatos lélekkel (*Papagáj*), a régi nagy sétákat, melyek során megismerkedett az egyszerű emberekkel és életükkel (*Nyári zápor*), s innen, az emlékek védelméből, idézi mai helyzetét:

*Igy élek. Se tűzhelyem,
sem otthonom. Az a tisztem,
hogy mint vén csősz: a jó Isten
játék-nyáját figyelem.*

(Isten csősze)

Az öregedő Mécs László lírája megérett, mint a verseiben gyakran felbukkanó óbor. Az évek múlásával új jelenségként ironia és önironia hatja át poézisét, s ez sajátos bölcsességgel színezi magatartását. Kicsit kesernyés öregkori verseinek hangulata Arany János őszikéit idézi. különösen az *Öregúr! Fut a nyúl!*, mely e korszakának egyik legszebb, legkifejezőbb műve:

*Tavaszdolni vágytam mint a
téli fák. Ők kivirultak
– s lelkem nem lett virág-hinta,
fészek-bölcső! Alkonyul.
Tavasz volna – s minden untat.
„Öregúr! Fut a nyúl!”*

A hajdani küldetéstudat elenyészik, s átadja helyét a reflexiónak, a belső békességet kifejező, a lélek mélyrétegeibe nyúló verseknek. „Lassan, lépésben” teszi meg önelemző útját, melynek végső állomásaként felismeri, hogy szándék és megvalósulás nem volt arányban pályáján. S bár még ezekben a versekben is feltűnnek a régi jelképek, a „Jiliput emberkék”, a gáncsosok, akik megbéklyózták szárnyalását, a hang rekedtes, a tekintet könnyes, s a számvetés hitelesebb:

*Se tova, se té! Nem visz man
mesékbe a piros csizmám.
Örökségem verik dobra,
s én nézem, mint bánat szobra.*

Vagy topogok egyhelyt körbe,
mint pányvás ló mindörökre.
Szivem szállna, mint a darvak
a vágyon, csizmán könnyes harmat.

(Piros csizmán őszi harmat)

E töredezettséget sugalló, valójában az öregséget, a fáradtságot és betegséget kifejező jelképek áthatják végső éveinek líráját. Most már nem az égbe feszíti szárnyait, hanem lejtőn halad lefelé, ám ez az út mégis fölfelé vezet: az „Örök Csendbe”, ahol megtalálhatja a léleknek azt a békéjét és egyensúlyát, melyet hiába hívott hajdanán. Az Isten csendességének képe villan fel utolsó verseiben, az a csend, melyet hívő lelke mindig is áhított, de amelyet az élet zajában nem mindig hallott.

Illyés Gyula, aki hajdan oly keményen bírálta a költőt, így idézte vissza utolsó találkozásukat, melyet már beárnyékolta a közeledő vég: „Most már kéz-kézben állok az ágya mellett. Pehelyféhér, pehelykönnyű és puhaságú kezeket tartok a kezemben. De már mentegetőzve, hogy zavartam, s búcsúzóul szorítva meg azt a csonttalan kezét... Ez november harmadikán délelőtt volt. Mécs László rá három napra halt meg; szenvedés nélkül; öntudatlanul” (*Látogatás Pannonhalmán*).

1978-at írunk akkor. Mécs László visszaindult a csendbe.

K
Ö
N
Y
V
J
E
L
Z
Ő

Szép kiállítású könyv Georges Montaron munkája, a **JERUZSÁLEM – PALESZTINÁBAN** (Jérusalem – en Palestine). Külléméhez mért tartalma is: a szerző 1949 óta főszerkesztője az 1941-ben alapított Témoinage Chrétien című párizsi hetilapnak, mely manapság a legtekintélyesebb francia sajtótermékek közé tartozik. De Montaron nemcsak a Témoinage s egyéb sajtószövetségek ügyvivője, hanem intézője a palesztinai keresztények sorsának is, világszervezetük főtítkári minőségében.

E rendkívül veszélyeztetett térség eseményeiről szinte naponkint hallhatunk. A háborús hírek között gyakorta említik Jeruzsálem nevét, a szent városét, amelyben több mint harminc éve mindennapos a békétlenség. Georges Montaron sokat utazik a Közel-Keleten, híradása tehát ott a legelevenebb, ahol a tényeket személyes tapasztalatai fedezik. 1950-ben Jeruzsálem keresztény közösségében még közel 50 ezer hívőt talált; 1981-ben már csak 10 ezret. Még jól emlékezik az 1948. április 9-i Deir-Jassin-i mészárlásra, amikor 254-en lették halálukat a cionista terroristák merénylete következtében; vezetőjük ma kormányfő: Menahem Begin. A francia utazónak nincs mit titkolnia: egyre aggasztóbbá vált itt az élet.

Négy háború pusztított a térségben, mióta 1948-ban Ben Gurion bejelentette az izraeli állam megalakulását. S közben egyre több és több palesztinai arab – keresztény és mohamedán – vált hajléktalanná az erőszakos izraeli betelepítések következtében. 1922-ben Palesztina lakosainak nyolcada, 1947-ben már harmada volt zsidó származású, s az arány mind jobban növekszik, különösen Jeruzsálemben.

Montaron úgy látja: abban, hogy a Tel-Aviv-i kormányzat Jeruzsálemet szemelte ki az ország fővárosául,

nem a judaizmus, hanem a cionizmus ideológiája vétkes. De azt is érzékeli, hogy mióta Theodor Herzl 1896-ban útjára indította ezt a szélsőséges irányzatot, majd minden politikai törekvését vallásos köntössel palástolja. A jeruzsálemi templom helyén ugyanis mohamedán szentély, az Omár-mecset áll, s a siratófalnál a zsidó zarándokok több száz éve panaszosan éneklik: *Mivel elpusztult a templom, / elhagyatva ülünk és sírunk... / Kérünk Téged, könyörülj Sionon, / és gyűjtsd össze Izrael gyermekeit...*

Meglehet, sokan reménylik, hogy újra állni fog a templom a Sionon. Nem akármilyen építmény volt sem eredeti, salamoni formájában, sem a babiloni fogság után újjáépített, jóval szerényebb méreteiben. Zsinagógák települhetek szerte Izraelben, templom azonban nem. Az egy, igaz Isten jelenlétének egyetlen látható jele: az itt lezajló áldozatok tárták föl legszembéletesebben a bűnnel szemben engesztelhetetlen Teremtő megbocsátó készségét a megtért bűnös iránt. A megváltói áldozat előképe játszódtott le benne a személyes bűnvallomás mindennapjaiban, s az egész emberiségre váró ítéletet megleveleltő közösségi megtisztulásban a nagy engesztelési nap során. Nem a szépséget, a ceremóniát nyújtotta e hely, hanem az igaz hívők valóságos, erkölcsi táplálékát. A templomon azonban beteljesült az a pusztulás, melyről Mikeás (3.12) és Dániel (9. 27) próféta szólott és amit Krisztus is megerősített (Mt 24). „Azért ti miattatok mezővé szántatik a Sion, és kőhalmommá lesz Jeruzsálem... és vége lesz mintegy víződőn által.” A keresztényeknek – mondja Georges Montaron – „Jeruzsálem mindenekeelőtt Palesztina fővárosa” marad. (Megjelent a *Témoinage Chrétien* kiadásában, 1981)

(R. J.)

A Minotaurusz kora

1.

*Csak neki szabad és senki másnak
a világ tündéri szigetén
és fénylik a vértől a virág,
sós veritéket izzad a fény.*

2.

*Nem hal meg, mindig él a rossz.
A mítoszában nő a Minotaurusz
és lesz és lett s még lesz nagyobb.
Szarván nőnek az új Antarktiszkok.*

3.

*Először a füge... Aztán a szív
s velük törpül az ember... Már itt a jég!
Lélekben dermedt Pompejik?...
Vezúvi-kor!... Ember-meleg, ó, jössz-e még!*

4.

*Ott élő kor került hamú alá,
szép méretével ami emberi.
De jaj, ha mostan fölragyognak
a Minotaurusznak jelei...*

5.

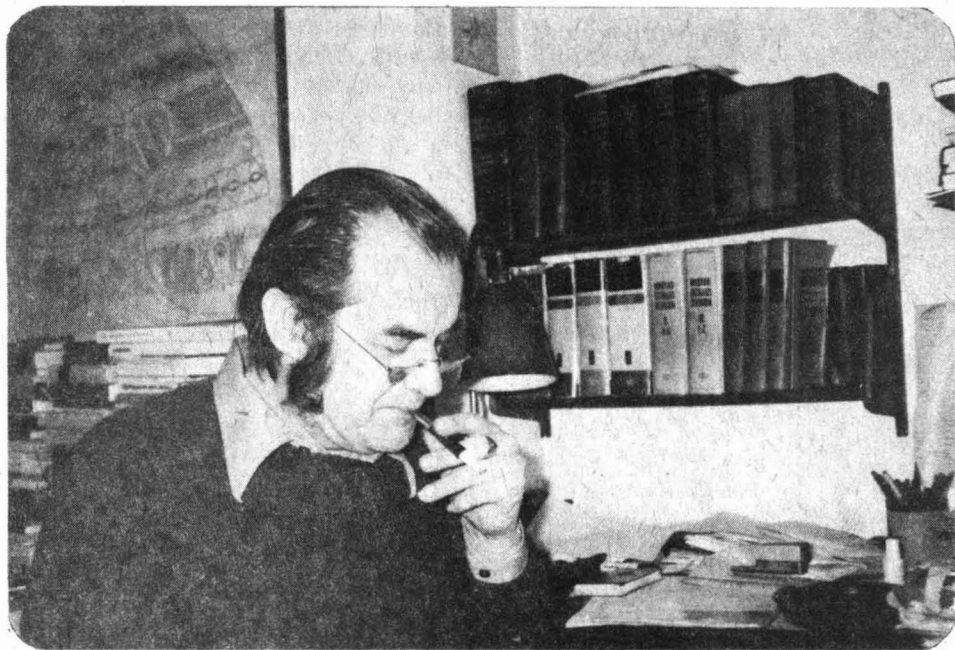
*Nemzette mind! S nem négy, kétlábú lett
e vasmankókon bicegő sereg.
Egyszer ily hadat festett már a holland,
de szarvuk és szájuk ma kegyetlenebb.*

6.

*Mosolyog... És kezében liliom.
Mosolyától szirma megfagyott.
Szőrét hiába is fésülte rá,
szarva a szemén átragyogott.*

HEGYI BÉLA

CZIGÁNY LÓRÁNT (London)



– A magyar nyelv és kultúra csak akkor marad meg a külföldön élő magyarság számára összetartozást, közös származást és kulturális örökséget kifejező eszköznek, ha a szülőföldtől távol, az új hazában is napjaink kívánalmainak megfelelő színvonalon művelik. Czigány Lóránt irodalomtörténész egyike a magyar nyelv és kultúra avatott szerelmeseinek, Angliában szolgálja az egyetemes magyar művelődés ügyét, emberek és kultúrák közeledését. Sokat tesz azért, hogy az itthoni és a kinti magyar írók, tudósok, művészek kölcsönös megértését, jó együttműködését ne zavarják ártó feltételezések, ki nem mondott szavak, félszavak, elvi gátlások. Tagja az Anyanyelvi Konferencia Védnöksége kiadásában megjelenő Nyelvünk és Kultúránk című folyóirat szerkesztő bizottságának; az 1981-ben Pécsen megrendezett IV. Anyanyelvi Konferencia Védnöksége tisztelete jeléül – a mozgalom tizedik évfordulója alkalmából – Bárczi Géza-emlékéremmel tüntette ki. Mikor és miért jegyezte el magát az iroda-

lomtudománnyal? Mióta tekinti feladatának a magyar irodalom kutatását, kritikai vizsgálatát?

– Soha még csak fel sem merült bennem annak gondolata, hogy mással is érdemes foglalkozni, mint irodalommal. Amikor leérettségiztem, éppen egyfajta „numerus clausus” volt divatban – s így a kitűnő érettségi bizonyítvány engem sem jogosított egyetemi vagy főiskolai tanulmányokra. Ez minden felvételi vizsga alkalmával kiderült, mivel a felvételi mindig sikeresnek bizonyult, „férőhely hiányában” azonban elutasítottak. Sok utánjárás eredményeképpen végül mégis „odafértem” a tudományokhoz. Sőt. Választhattam is: vagy Pestre vesznék fel a jogi karra, vagy Szegedre megyek bölcsészhallgatónak. Erős volt a csábítás, hogy Pesten tanulhassak, de ellenálltam: habozás nélkül mentem Szegedre, magyar-történelem szakra. Soha nem bántam meg. Amikor pedig az oxfordi egyetemre ke-

rültem, krokodilkönnyekkel a szememben mondogattam magamnak: „Milyen peches is vagyok – vidéki egyetemről csak vidéki egyetemre vezet az út!” Aztán mégis úgy történt, hogy „fővárosban”, a londoni egyetemen szereztem diplomát, s ott is doktoráltam.

Angliában persze nagy kísértést éreztem, hogy szakot változtassak: angol irodalmat szerettem volna tanulni. Természetesnek tűnt akkor, mivel úgy terveztem – eléggé el nem ítéltető naivsággal –, hogy angol diplomával a zsebemben néhány éven belül hazamegyek. Hamar kijőzodotam. Miután pedig beláttam, hogy külföldön kell maradnom, semmi értelme sem volt, hogy én is „eszkimó” legyek ott, ahol már egyébként is bőven van eszkimó.

Ennek az ellenkezője is csodabogárságnak számított, hiába tűnt nekem logikusnak, hogy azt folytassam, amit egyszer már elkezdtem. „Mit? Micsoda? Ön perzsa? S perzsa irodalommal foglalkozik? Nohát ez igazán bámulatos!” De fölösleges Montesquieu-t aktualizálni a helyzet iróniájának érzékeltetéséhez. Mert az élet mindig rálicítál az irodalomra. Egyszer a vámtisztviselő csodálkozott rám, miután átvizsgálta papírjaimat, s hitetlenkedve forgatta a nálam levő kéziratot (könyvem magyar fordítását). A biztonság kedvéért meg is kérdezte, hogy mivel foglalkozom. „Magyar irodalommal” – válaszoltam magabiztosan. „Maga ott kint is ilyenekkel foglalkozik?” – szaladt ki a derék vámos száján leplezetlenül a meglepetés okozta kérdés. Ez a ferihegyi repülőtéren történt, 1971-ben.

Döntés és teljesedés

– Ha idejében felismeri az ember, mit kell tennie, és szereti annyira az életét, mint választott hivatását, türelmesen kitart elhatározása mellett. Könnyebben ellenáll csábításoknak, kísértéseknek, amelyek eltéríteni próbálják eredeti szándékától, megingatnák döntésének bizonyosságában. Önnek szerencséje volt: a kinti magyarok, tudós irodalmáraink segítették tervei megvalósítását.

– Nem volt könnyű döntés a magyar irodalom vonzalmában állhatatosan kitartani. Az „elszántság” mellett valóban sokat segített, hogy hamar kapcsolatba kerültem kint élő írókkal, szellemi emberekkel. Néhányan nemcsak a szárnyuk alá vettek, hanem az évek múlásával barátságukkal is kitüntettek. Három

nevet kell itt említenem: Cs. Szabó Lászlóét, Szabó Zoltánét és Iványi-Grünwald Béláét. Itthon, a szaktörténezeseket leszámítva, talán Iványi-Grünwald Béla nevét ismerik legkevésbé, pedig ahhoz a háború előtti kitűnő történész nemzedékhez tartozott, amelyikhez Deér József, Bogay Tamás, Benda Kálmán, Váczy Péter vagy Kosáry Domokos, csak Iványi 1939-ben Angliába jött kutatóösztöndíjjal, s a háború kitörésekor politikai menedékjogot kért és kapott. Ő vezetett be az angol–magyar kapcsolatok tanulmányozásába, s ő irányította figyelmemet az angol nyelvű hungarika-gyűjtés és -feldolgozás filológiai aprómunkájának fontosságára; „hiszen kint vagyunk a terepen – mondogatta –, életre szóló ösztöndíjjal”. Akkoriban ennek még különleges jelentősége volt, mivel a két háború között izmosodó anglisztika Fest Sándor halálával derékba tört, s az ötvenes évek legköre nem kedvezett az utánpótlás felnövekedésének. Más kérdés persze, hogy a hatvanas évek közepén újraindult komparitisztika azóta már felnevelt egy kitűnően képzett kutatógárdát.

Iványi-Grünwald gazdag hungarika-gyűjteménye halála után a londoni egyetem Szláv- és Kelet-európai Intézetének könyvtárát gyarapította különgyűjteményként. Annotált katalógusát már csak én készíthettem el. Özvegye jóvoltából meg is jelenhetett: ezzel indult a londoni Szepsi Csombor Kör kiadói programja 1967-ben. A hungarika-gyűjtemény feldolgozása *labour of love* volt, szerény törlesztés az adósságból, mert Iványi-Grünwald nemcsak egyik első útbaigazítóm, hanem atyai jó barátom is lett, aki a szakma, a tágabb család folytonosságát jelentette nekem. Ha otthon maradok, nyilván nincs szükségem arra, hogy „céhbeliségem geneológiáját” igazoljam önmagamnak, de külföldön a belső bizonytalanság ellensúlyozására kellett egyfajta legitimitás: lehet valaki magyar irodalomtörténész Angliában is.

Nem kevesebbet köszönhetek Cs. Szabó Lászlónak sem. A korlátlan tekintélyt képviselte előttünk, amit Babits Mihály kézfogása hitelesített. Megint csak azt kell mondanom, hogy más az akusztikája és a jelentősége annak, ha valaki természetes közvetlenséggel beszél Babitsról, Szerb Tóniról vagy Halász Gáborról egy londoni olasz vendéglőben, s miután szétoszlunk, a *Times*t olvassuk a piros, emeletes buszon, nem pedig sárga villamosra szállunk *Magyar Nemzet*tal a kezünkben. Sze-

pegve néztünk fel Cs. Szabóra, mint szigorú osztályfőnökre, aki bármikor kikérdezhet bennünket T. S. Eliotból vagy Albert Camusból, s jaj nekünk, ha nem tudjuk, miről nevezetes a southwarki katedrális vagy a glastonbury-i Kehelydomb. „Ezer húszéves író nyugatra tart” – írta egyik esszéjében, és szeretettel fogadott bennünket: ő lett a mi Kazinczy, a nyugati magyar irodalom „szent öregje”.

S végül Szabó Zoltán, aki sohasem érezte velünk a korkülönbséget és intellektuális fölényét: magunkfajta, de érettebb, bölcs barát-nak tekintettük, s nemcsak kivételes élelméjűsége és szellemi finnyásága miatt tiszteltük, hanem mert – integritását soha nem befolyásolta semmilyen *déformation professionnelle* – tartása mintha csak azt igazolta volna, hogy a lét nem szükségszerűen határozza meg a tudatot: a szellem embere létének történelmi és társadalmi korlátait fölényes öniróniával szemléli, s igényeiben egyértelműen maximalista. Nagy kár, hogy itthon műveit főként csak kortársai és a szociológusok ismerik...

Természetesen máshonnan is értek hatások, az angol egyetem a hazaitól ugyancsak eltérő látószög használatára szoktatott. De hogy az ötvenes évek második felében, tudatom mé-

lyén a kataklizma kitörölhetetlen emlékével, újraindulhattam egyszer már megkezdett pályámon, ehhez, ha nem is az indíttatást, a bátorítást mindenképp tőlük, magyar mesterreimtől kaptam.

– *Ha a szabadság szorult helyzetbe kerül, a nyelvet is veszély fenyegeti. A megtorlás mindig az élő szó megrendszabályozásával kezdődik. De a nyelv nehezen enged, a nyelv maradandó. Konkrét és elvonatkoztató, összekötő és szétválasztó egyszerre. A nyelv lehet a közös gondolat hordozója, de lehet az egymást nem értők jelbeszéde is. Többszörös harmóniát teremthet, vagy ellentéteket támaszthat. A mai magyar kulturális élet a harmóniák híve. Fontosnak tartja az „állagmegóvást”. Hogy a külföldi és a hazai magyar írók, költők, történészek a nyelv szabadságának és tisztaságának védelmében összefogjanak. Sokunkat foglalkoztat, hogy az élő – tehát a folytonosan változó – nyelvvél való szerves kapcsolódás hiánya nem vezet-e bizonyos gondolati, kifejezésbeli és képi szegényedéshez, szürküléshez a nyugati magyar irodalomban?*

– A kérdés teljesen indokolt, s gyakran felvetődik. Hogy felvetődhet, abban Márai is lúdas. Ő írta ugyanis:

Nyelvünk is foszlik, szakadoz és a drága szavak
Elporlanak, elszáradnak a szápadlat alatt.
A „pillangó”, a „gyöngy”, a „szív” már nem az, ami volt,
Amikor a költő még egy család nyelvén dalolt...

Igen, hogyne, van nyelvi interferencia. Mert az író is ember. Ő sem kerülheti el környezetének hatását. Magam is hallottam, amikor egy kitűnő író arról beszélt, hogy „letört” (*broke down*) az autója, illetve, egy finnyás stilisztika „puha” hangon (*in a soft voice*) szólaltatta meg hősét. Van ellenpélda is. Az egyik rádiószerkesztőségben angolból fordít egy fiatal munkatárs. Műszaki képzetlensége miatt rémülten kérdezi: – Gyerekek, mi az ördög magyarul a *Wheatstone bridge* (Wheatstone-híd)? Kollégája, a széplelkű költő csak a kérdés végét hallotta. Mélázva feléz: – Bridge? – izlelgeti az angol szót. – Írj kérlek *bűrüt* vagy *palót*.

Nem tudom persze, illetékes vagyok-e a külföldiek nyelvromlásáról nyilatkozni, hiszen magam is „nyelvbajos” vagyok idestova negyedszázada. Kétségtelen, hogy a beszélt nyelv konvergál, s minden országban felmerül olyan sajátos nyelvi kontextus, amelyben a „hozott

nyelv” nem elég. Ráadásul otthon állandóan új szavak keletkeznek, s ezek jelentését csak akkor ismeri a külföldi, ha rendszeres kapcsolatban van az országgal. Nem tudja, hogy a *stewardess* utaskísérő, ha nem ült Malév-gépen; nem tudja, mi a „bögrecsárda”, nem tudja, mi fán terem a „vicsege”, ha nem látta étlapon; nem figyel fel arra, hogy ma már nem *népi táncról* beszélnek, mint az ötvenes években, hanem *népi táncról*; hogy többen használják a szemantikailag pontosabb hűtőszekrényt, mint a jég szekrényt. Nem érzi, hogy a „rangos” elcsépejt, hogy a „pontosít”-tól visolyognak a normatív nyelvészek, vagy hogy a státusszimbólumnak van már magyar megfelelője.

A szókincs ilyen változásai a költői nyelvet alig érintik. Hogyan védekezik a prózairó? Túlkompensál. Magam is kigyomláltam már „forró kutyát” novellából, mivel a túlbuzgó szerző nem akart *hot dogot* írni; megmoso-

lyogtam az alkalmi kritikust, aki az elavult *kö-
gítet* újította fel, ami egyébként is a Calepinus-
szótár (1585) sajtóhibájából keletkezett
(ugyanúgy, mint a nemtő a nemzóból, vagy a
főveg a süvegéből). Ezek persze túlkapasok,
amiken méltán mosolyog a hazai olvasó.
Tény, hogy a külföldi író jobban fél az idegen
szavaktól, mint hazai kollégája. Azt hiszi, ezen
áll vagy bukik írósága, mivel otthonról árgus
szemmel figyelik, s jaj neki, ha ő merne *design-
ról* írni, *dizájnra* még gondolni sem mer.

Hogy az idegen nyelvi közeg gondolati, képi
és kifejezésbeli szegényedést hozna létre, ezt
kétkélem. Főként, hogy gondolati szegényedést.
Az idegen nyelv éppen arra ösztökéli az író-
t, hogy megfogalmazásbeli henyéseket újra-
gondoljon és szorosabbra fogalmazzon. Ráé-
bred arra, hogy a magyar nyelv gazdagsága és
ereje nem abban mutatkozik meg, amikor
plasztik vitézkötést rak a stílusára; akkor is le-
het jó verset írni, ha nem minden második sza-
va petrence, pitymallat, csobolyó vagy cso-
roszlya. A képalakításnál pedig egyenesen
előny az idegen nyelvi olvasmány; a *nyelvbéni-
tő csönd* például fordítás Shakespeare szonett-
jéből (tongue-tied silence), a *Vörös szoltár* is
fordítás: *A még kér a nép* című Jancsó-film an-
gol címe. Ha az idegen nyelv ártana a magyar
nyelvérzéknek, akkor a hazai költőknek is
óvakodniuk kellene idegen nyelvi olvasmá-
nyoktól.

– *Itt most eszembe jut a Nyelvünk és Kultú-
ránk 1981. szeptemberi, 44. száma, az a kis po-
lémia egyik nyugati magyar írónk cikke kap-
csán, amelyen a lap szerkesztősége szükségsze-
rűen néhány apróbb stílári javítást végzett. Ön
ezt nyílt levélben tette szóvá, mondván, hogy he-
lyesebb lett volna a „stílári változtatás” kifeje-
zést használni a „stílári javítás” helyett. Pon-
gyolaságok, nyelvi lazaságok, stíluszavarok
előfordulhatnak. A frissesség hitelesebb...*

– Az idegen nyelv állandó jelenléte segíti a
költőt, hogy a szavak szemantikai konnota-
cióját leválassza a szó hangtéstéről, s az így
nyert nyelvi építőköcskák játékra adnak alkalmat.
Ezzel már hazai költők is foglalkoznak jó
néhány éve, de a filológusok majd kimutatják,
hogy a nyugati magyar költő élt először a
lehetőséggel.

A foszladozó anyanyelv, a szavak ízének el-
vesztése, az anyanyelv szavait gyötrelmesen
kereső költő végső soron mítosz, és keletkezé-
sége belejátszott nemcsak az ötvenes évek

nagy elzárttsága, hanem az a kétségtelen tény
is, hogy a kivándorlók zöme halandzsanyelven
beszél, s a nyugaton megjelenő sajtótermékek
egy része nevelésesen silány nyelvi eszközök-
kel íródik.

Ma már nem hiányoznak a könyvek, folyó-
iratok, a látogatók, a látogatási lehetőségek:
létezik élő kapcsolat. Az igényes írónak nem
lehet kifogása. Márai az idézett verset – *Halot-
ti beszéd* – az ötvenes években írta, pár éve élt
külföldön. Soha nem értettem, milyen pszi-
chológiai vereségélmény készíthetett a háta
mögött több tucat könyvet tudó író-
t arra, hogy – mint a rossz költőtáncos – lenézzen s
meginogjon. A költők mostani magatartását
inkább *Thinsz Géza* csúfondáros, incselkedő
nyelvtöretése jellemzi:

„Óhajt tolmácsot?” – kérdezte tőlem egy hi-
vatalos, figyelmes férfiú Budapesten. Udva-
riasan meghajoltam: „Hálás lennék érte!”
Azután tovább beszélgettünk, persze ma-
gyarul.

Arról azonban hallgattam, hogy nagyok
az igényeim. Olyan tolmácsot óhajtok, aki
elkalauzol a hétértelmű beszéd labirintusai-
ban, lehámozza az idemondom-odaértem-
mégis-másképp néhány réteget, gázálcot
szerez, amely megvéd minden fertőzéstől,
bevezet a kulisszák mögé, – szó ami szó: be-
mutatja Budapestet.

Úgy vélem tehát, hogy a nyelvi neurózis,
amiben a nyugati magyar költő él, kedvező
költői szituáció. A férgese elhullik, a jó költő
viszont Alaszkában is jó költő marad. Aki úgy
hirdeti az ígét, hogy közben nem tudja ragoz-
ni, az mindennap bokáig tocsoghat az anya-
nyelv tiszta forrásában, mégiscsak rímkovács
marad – bárhol is él.

– *Mivel magyarázza, hogy a nyugati magyar
lira mégsem követi odaadóan a külföldi irodal-
mak irányzatait, nem szolgáltatja ki magát te-
hetetlenül hencegő izmusoknak, még ha ideig-
óráig virtusból melléjük szegődik is, inkább a
hazai költészet hagyományaihoz vonzódik, az
örökséghez kötődik, vagy a mai magyar poézis
varázsa érződik rajta?*

– A nyugati magyar költő sokat olvas, nem-
csak a kortárs angol, francia vagy svéd költő-
ket ismeri, hanem mindent, ami éppen a „leve-
gőben” van: ismeri a zen-buddhizmust, P. D.
Ouspenskyt, a pszichológia divatos guruját,
Lacant, újabban pedig az angolszász nyelvté-

rületen is ellenállhatatlanul hódító francia filozófust, Michel Foucault-t. Hogy ez nem harsog költészetéből? Valóban nem, mert megemésztve, nem didaktikus módon használja fel. De Kemenes Géfin László, Bakucz József vagy Vitéz György költészetét félreértelmezi, aki csak a sajátosan magyar hivatkozási rendszerét ismeri. A *Magyar Műhely* alkotóinak megértéséhez is kevés a klasszikus magyar avantgarde ismerete.

Persze, van jelentősége a „gyökereknek” is. Alapvető kötődést jelent Magyarai István, Pázmány vagy József Attila, mert ők a tengelyei annak a világméretű „összeesküvésnek”, amelynek alapján itt is, ott is magyarul írnak. Jelen vannak, ők fogják a ceruzát Montréalban éppen úgy, mint Stockholmban vagy Amszterdamban. Ők a virtuális haza, egyfajta misztikus corpus, a szent szövegek összessége, a biblia. A nyugati magyar költő időtlen időben él, számára egyszerre történik a nyelvújítás és a hitvitázók skandaluma, folyik az Y-háború s hajtják Radnóti Abda felé. Illyés cikket ír a dunántúli egykéről. . . Csak tegnap volt, hogy Szepsi Csombor Márton Canterburybe tévedt Cambridge helyett; hogy Kuncz Aladárt Ile d’Yeu-be internálták; hogy a komáromi kapitulánsok szabad elvonulást kaptak; hogy Pulszky feleségével a *János vitéz*-t fordítja angolra; hogy Kerényi Frigyeszt szénégető munkások találják meg a San Antoniói úton, zsebében kéziratok elszenesedett maradvékával; hogy Budai Parménus István vízbe fullad a kanadai partok közelében. . . Ha akarom, mindezt kihallom a nyugati magyar költő műveiből, illetve csak ezt hallom ki. Ha akarom, Siklós István verseiből Pázmány Péter dörög, Berzsenyi korhol bennünket vagy Vörösmarty szözuhatagai dörömbölnek; Horváth Elemér szonettjei Szabó Lőrincet idézik, első korszakának szűkszáványa pedig Pilinszkyt; Keszei István képei vagy András Sándor tartása viszont József Attilára ütnek vissza. De a buddhizmus tanításának ismeretei nélkül Siklós gondolatvilága érthetetlen, míg másoknál Ezra Pound vagy e. e. cummings költészete a döntő.

– *Az eredeti művészi alkotások mindig túl-
lépnek akadémikusan meghatározható műfaji
kereteiken, formanyelvükben felhasználnak
más területekről kölcsönzött elemeket is. Így
teljes megértésük a mereven alkalmazott műfaji*

*vagy származási kategóriák határain belül nem-
igen lehetséges.*

Szent szövegek összessége

– *Ha mérlegre tesszük napjaink magyar költészetét, az iğthoni és a külföldi termést, milyen eredményre juthatunk? Az eltérő lelőhelyek összehasonlításakor lát-e minőségileg lényeges különbséget a kettő között?*

– A hazai magyar líra meghatározója, hogy az állam bőkezűen támogatja a művészetet, így az irodalmat, tehát a lírát is. Ebben a modellben a költőnek, ha egyfajta konformizmust vállalt, nincsenek megélhetési vagy publikációs gondjai. Az állami támogatás a szocialista rendszer lényegéből, a szellemi értékek iránti megbecsüléséből adódik; az állam, mint a jó gazda, nemcsak a „takarmányról” gondoskodik, hanem szemével is hízalja a jószágot. A támogatás egyik eredője a „József Attila-szindróma”. Az állam nem akarja, hogy a nagy költők a piac, a kereslet embertelen törvényeinek legyenek kiszolgáltatva: ne kelljen a költőnek aláírásokkal összekösdulni a nyomdaköltséget, ne kelljen megszégyenítő módon portékájával házalni, s végül ne jusson a társadalom szemétdombjára – vagyis a költővel ne ismétlődhessen meg, ami József Attilával történt a két háború közötti korszakban.

A legnemesebb indítékok egyike ez. Van azonban hátulütője is; a termés bőséges és színvonalas ugyan, de a titkos formulát, mint az aranykészítés titkát, még nem találták fel. Ha a fiatal írók sínre teszik, elvárja, hogy a mozdony húzza. Ízléstelenebb hasonlattal: a grillcsirke gyönyörűen fejlett; szép, sárgás a bőre, fehér a húsa, egyszóval szemrevaló, de valahogy nem olyan az íze, mint a kapirgáló csirkének. A jelenség nyugaton is ismert: Gauguin nyomorgott, ezért vesz a Tate Gallery madzaggal átkötött téglákat. Biztos, ami biztos.

Sokan írtak már a versdömpingről, arról, hogy sok a túlírt vers, hogy a költő megformálatlanul, egy az egyben közli élményanyagát. Míntha az amerikai egyetemi tanárok Damoklesz kardja függne a fejük fölött: *publish or perish*. Nagyon sok a belterjes, belső használatra készült vers. Igaz, a modern irodalomtudomány egyik felismerése az önnemzés elve: irodalom szül irodalmat. Félreértés ne essék,

soha ilyen tágas, sokrétű nem volt a magyar irodalom tematikája, a legtávolabbi hatásokat is befogadja, a periméterek kijelölésére elég Oravecz Imre Castaneda olvasmányaira, Bari Károly „cigánysámankodására” vagy a neo-avantgarde, illetve a divatos lingvisztikai irányzatok ihlető jelenlétére utalni: a *Mozgó Világ*ban kibontakozik a kísérletező irodalom teljes gazdagsága.

Ha a külföldi magyar lírát nézem: a támogatás tökéletes hiánya a meghatározó tényező. A költőnek majdnem mindig pénzbe kerül, hogy nyomdafestéket szagoljon. Gyakran már a bemutatkozó kötete is csak válogatott verseket tartalmaz: gondterhelten válogat, nehogy túllépje a 4–5 szerzői ívet. Persze, hogy ez nem szavatolja remekművek születését, megjelennek rossz költők is, megjelennek dilettánsok is. A nyugati magyar költőket bemutató *Vándorénekek*-ben is van legalább hat-nyolc verselő, aki csak Béládi Miklós szerető gondoskodása miatt szerepel a kötetben: minél többen léphessenek a hazai közönség elé.

A nyugati magyar költészetben vannak olyan, hozzám nagyon közel álló magatartásformák, amelyek egyelőre csak ennek a költészetnek sajátjai, mint például Siklós István *Csend erdeje előtt* című legújabb kötete, vagy Bujdosó Alpár, Papp Tibor és Nagy Pál minden hazai kísérletezésen túlmutató, tipográfiai leleményekben gazdag, de számomra mégiscsak „sorsirodalmat” kifejező vizuális költészete.

Személyesebb hangnemben elsősorban azt kell mondanom, hogy a mai magyar líra, hiába tűnik úgy az elmondottak alapján, nem csupán foglalkozási ártalom, hanem mindekelőtt mégiscsak „szent szövegek” összessége, amelynek tanulmányozása életre szóló feladat, kötelesség. Számomra a legfontosabb, állandó, bejelentett lakás, ahol otthon érzem magam.

– Az Új Látóhatár 1981. évi 3–4. számában megjelent, „Gyökértelen mint a zászló nyele...” című tanulmánya megkísérlé felvázolni az 1956-ban külföldre emigrált s ott költővé érett nemzedék munkáiban a természetes világkép felhomlásának folyamatát. Elemzi azokat a tudatkomponenseket, amelyek identitáskrizishez, majd a „törmelékes tudaton” keresztül jelentkező értékrendválsághoz vezettek: „a világkép töredezettségének tudatos (vagy csak tudatalatti) beismeréséhez, ahhoz, hogy a világ

objektív törvényszerűségei, ha ilyenek léteznek, a szubjektív tudat számára nem szolgálhatnak rendezőelvként”. Vajon várható-e újabb költő-írói nemzedék fellépése? A jobb híján ötvenhatosoknak nevezettek után felnövekvőben vannak-e a nyolcvanas évek poétapalántái?

– Hála Istennek, nem. Ahhoz, hogy új költőgeneráció lépjen fel, újabb tömeges kiáramlásra lenne szükség. Ez pedig mindig földindulás következménye. A földindulás vérvesztéssel jár, s úgy érzem, a századközep infernójának minden bugyrában túlteljesítettük a normát. Ne legyen tehát a nyugati magyar irodalomnak új nemzedéke!

Az 56-os nemzedéket gyakran „középnemzedéknek” nevezik, eufemizmussal. Ennek csak akkor volna értelme, ha előtte és utána is állna egy-egy markáns nemzedék. Sok az idősebb író, de ki utalná egy nemzedékbe Szélpál Árpádot, Márai Sándort, Cs. Szabó Lászlót, Faludy Györgyöt és Határ Győzőt? Vannak fiatalabb költők is – Mócsi Ferenc, Tolvaly Ferenc –, de „nem égett a bőrükre a méhsár megkülönböztető jele”.

– Tanulmányában említi Horváth Béla nevét is, mint aki „a száműzött pózolás elavult, giccsesen romantikus jellegét” gunyoros grimaszszal verselte meg:

A tenger háborog. A nap kihuny az egek
alján.

Egy sziklán ül a költő, arca halvány.

Siratja keserűn a háza sorsát

S fősóhajt százszor is: jaj, hol vagy Magyarország?

Olyan ez, mint egy régi festmény:

A hős körül lebeg a hősiecs fény,

Olyan ez, mint egy régi metszet,

Minő a múlt századba tetszett:

Az irodalom így vált zord valóra,

Dicsfény borul a dicső bujdosóra,

Költői fürtjeit a szél csak fújja, fújja...

És ez van rá írva: „A honfi buja”.

Horváth Béla egykor a *Vigilia* munkatársa volt, a harmincas-egyvenes évek megújuló katolikus irodalmának jelentős egyénisége. Életében három, egymástól élesen elváló korszakot lehet megkülönböztetni. A *Vigilia*hoz csatlakozva – ahogy önmagáról állította – „katolikus forradalmár”, a kizsákmányolt tömegek szószólója, az egyházi és a világi nagybirtokrendszer ostromozója (Hol vagy te nép?, 1942, a *Vigilia* kiadása). Ez az időszak sajátos hangú, bővérű,

erős lüktetésű, kissé népiesen barokkos és claudeli ihletésű költészetének virágkora. Politikai magatartása miatt nemegyszer perbe fogják, egy ízben fél évre börtönbe csukják, majd büntetészandba osztják. Így kerül amerikai hadifogságba 1945-ben. Kiszabadulása után autóstoppal Rómába megy, hét év múlva az NSZK-ban telepedik le, és a müncheni Látóhatár szerkesztője lesz. Hamarosan csalódik a nyugati világban, maró szatírákat ír a jóléti társadalom felelőtlen életmódjáról és látszatereszténységéről, kárhoztatja az egyházat, amiért „lepaktált az új konstantini renddel”. A II. vatikáni zsinat szelleme nem érinti meg, dokumentumai hidegen hagyják. Jórészt nyugaton született verseit 1962-ben, miután tizenhét év múlva visszatér önkéntes számkivetéséből, itthon is megjelenteti Végkor című kötetében. Megbízzák a hazai Látóhatárnak, a mai kulturális tallózó elődjének szerkesztésével. Vallomása szerint hisz „a szocialista Magyarország jövőjében”, és igéri, hogy „annyi hányódás és keserű csalódás után megpróbál egy új dalt mondani ... egy új és emberi társadalom dalát”. „Csak a Vörösmarty cukrászdából nézte már a világot – jellemezte egyik író társa nekrológiájában –, vallomásai ellenére sem tért igazán haza.”

– Van Fülep Lajosnak egy remek miniatűr tanulmánya, amiben azt fejtegeti a mindig elgondolkodtató szerző, hogy voltaképpen mi is hiányzik a magyar irodalomból? Arra a megállapításra jut, hogy a vallásos érzület, még hozzá olyan szinten, mint ahogy ez az orosz klasszikusok parasztfiguráiban jelentkezik. Azt hiszem, Platon Karatájevvet hozza fel példának a *Háború és béke*-ből, aki a nép gyermeke, s akinek mélyeséges hite szöges ellentétben áll Bezuhov nihilizmusával. Érdekes gondolat.

Nekem viszont gyakran az jár az eszemben, hogy a két háború közötti magyar katolikus irodalomban miért nem teljesedett ki intellektuális vagy misztikus megújulás, olyasféle, ami a francia neokatolicizmus íróit oly izgalmassá teszi. Igen, ott volt Harsányi Lajos, Sík Sándor vagy Rónay György, esetleg Just Béla és Balla Borisz. (A legnépszerűbb persze Mécs László.) A magyar katolicizmus legjobb pillanataiban a szociális igazságért küzdött, s Horváth Béla is ezt a szociális elkötelezettségű irányzatot képviselte fiatal korában. Azt várta, hogy a „szentek földi forradalmán fölépül itt az égi város”. Az emigrációs évek azonban pesszimizmusba és nihilizmusba kergették, ha-

zatérése után nem tudott megújulni: világvége hangulatot árasztó verseinek érzelmi töltése lassan kimerült. Valójában kétszer „disszidált”. Igaz, a hazai irodalmi élet sem fogadta be egyértelműen: a *Hét évszázad magyar versei*-nek legújabb (1979) kiadása jelentőségéhez méltatlan terjedelemben, másfél oldalon szerepelteti.

– A nálunk csak szakmai körökben méltányolt könyve, A magyar irodalom fogadtatása a viktoriánus Angliában 1830–1914. (*Akadémiai Kiadó, 1976*) az első világháború kitöréséig dolgozza föl irodalmunk szigetországi sorsát. Hogyan jellemezne röviden a két világháború közötti időszakot, és mit mondana az 1960 és 1980 közti periódusról?

– A két háború közötti időben a *bestsellerek kora* következett. Markovics Rodion, Körmendi Ferenc, Földes Jolán, Zilahy Lajos és az exportdráma: elsősorban Molnár Ferenc, Bíró Lajos és Lengyel Menyhért. De megjelent Kosztolányi, Karinthy, Kuncz Aladár és Móra Ferenc is Angliában. A költészetből viszont majdnem semmi.

Az utóbbi húsz évben sokkal több magyar irodalom jelent meg, s ami a legfontosabb, költők is: Déry Tibor, Németh László, Lengyel József, Szabó Magda, Illyés Gyula, Radnóti Miklós, Weöres Sándor, Juhász Ferenc, Nagy László, Pilinszky János és Konrád György. Valamelyik nap kaptam egy Csoóri Sándor-válogatást Kanadából. Ha ehhez hozzáadjuk a Corvina kiadásában közzétett fordításokat, a *New Hungarian Quarterly* gazdag és színvonalas anyagát, valamint a közös kiadásokat, a kép igencsak kedvező: a magyar irodalom angol fordításban is létezik, s aki veszi a fáradságot, majdnem mindenhez hozzáfér.

„Áttörés” persze nincs. Angliában még Molière sem „tört át”, alig játsszák. Czeslaw Milos Nobel-díja sem volt elég az áttöréshez, noha kiadták paperbackben régebben megjelent könyveit. Az olvasóközönség igényei, elvárásai és beidegzettségei sajátosan inzulárisak, ráadásul a könyvpiac eléggé roskatag.

Mindezek ellenére: a magyar irodalom helyzete ma Angliában jobb, mint valaha.

– Kiket tart a mai magyar líra és próza kvalitásainak, akik nemzetközileg is jelentős egyéniségek?

– Ma már tudjuk, persze retrospektíve, hogy a korszakváltás utáni legjelentősebb iro-

dalom az *Újhold* környékén született, ott indultak, dolgoztak a legnagyobb formátumú költők: Pilinszky János vagy Nemes Nagy Ágnes. Igaza volt tehát Lukács Györgynek, amikor az elefántokat nem a Himaláján kereste, hanem lent a völgyben, s csak az a kár, hogy miután olyan parányi szurdokokba pillantott, mint az *Újhold*, az ottani elefántokat Babits-epigonoknak nézte. A *Francia fogoly* vagy az *Apokrif* világirodalom. Ted Hughes szerint Herbert, Holub és Popa mellett Pilinszky a legkiemelkedőbb kelet-európai költő. Prózában Mészöly Miklós neve öltik legegéször eszembe.

A Hollandiai Mikes Kelemen Kör 1980-ban Irodalmi Figyelőt alapított azzal a céllal, hogy a negyven éven aluli magyar írók közül egyet-egyet reflektorfénybe állítson a nyugati magyar szellemi közvélemény előtt. Az első Figyelőt az Albert Pál néven publikáló kritikus, Sipos Gyula készítette el, Esterházy Péter és Nadas Péter munkásságát elemezte. Tavaly nekem jutott ez a megtiszteltetés, s gondoltam az újvidéki Ladik Katalinra vagy a nyugati magyar próza erősségére, Ferdinandy Györgyre. Végül is Hajnóczy Péter mellett döntöttem, mivel szerintem a *Halál kilovagol Perzsiából* olyan szenzibilitást fejez ki, aminek raritás-értéke van, hiába találták meg a kritikusok a Hajnóczy-modellt Malcolm Lowrytól Szadek Hedajátig minden kábitószeres íróban, Hajnóczy minden soráért megküzdött: a vére-vel írt, és eredeti volt.

– *Min dolgozik most? Mik a tervei?*

– Hat évig, 1973 és '79 között, egy részletes, angol nyelvű irodalomtörténeten dolgoztam, amely a Halotti beszéd-től napjainkig tárgyalja a magyar irodalmat. Helyzetemből adódóan kell, hogy legyen külső „látószögem”: külföldi egyetemen külföldieknek tanítottam magyar irodalmat, s ennek tanulságait akartam összefoglalni. Az 1100 oldalas munka *The Oxford History of Hungarian Literature* címen fog megjelenni, bár még sokat kell vele bajlódnom.

Az utóbbi években ezért felhagytam a filológiai részletkutatásokkal, de ehhez szeretnék majd visszatérni. Annál is inkább, mivel az irodalomtörténet produkált hasznos melléktermékeket is, s ezek közül mind ez ideig egyet sikerült úgy-ahogy megnyugtató módon kidolgozni: „Az ún. magyarosság mint pszeudostiliztikai kategória”. (A témához sokat ta-

nultam Németh G. Bélától.) Maradt viszont még jócskán. Ilyen a nemzetelhal toposza a romantikusoknál, amiről otthon is gyakran írnak, mégis – úgy vélem – nekem is van, ha nem is aktuális, inkább eszméletörténeti mondanivalóm. Ilyen a kelet-európai „nemzeti költő” modellje a XIX. században – az újjörög Szolomosztól a balti népek nemzeti költőig. Hogyan függ össze megjelenésük és a társadalmi modernizáció kérdése? Egy ideje ugyan-csak készülök alaposabban megvizsgálni Horváth János „irodalmi tudat” koncepcióját.

Magyar nyelvű tanulmánykötetem *Vakrepülés* címmel sajtó alá rendezve várja, hogy napvilágot lásson. Terveimet azonban a kiadási viszonyok miatt kordában kell tartanom. Ezért ettettem el olyan antológia-tervezeteket, mint például a magyar írók Angliáról, mindössze néhány előadás lett belőle, meg felhasználatlan jegyzet.

A bibliográfiai adatgyűjtés mindig szórakoztatott. Nemrégiben készítettem el Cs. Szabó László külföldön írt életművének bibliográfiáját, a rá vonatkozó legfontosabb irodalommal. Ahogy az *Új Látóhatárt* feldolgoztam, ugyanúgy szeretném egyszer az *Irodalmi Újság* repertóriumát is összeállítani, alapvető segédeszköze lenne ez is a nyugati magyar irodalom tanulmányozásának. 1958 óta cédulázom a magyar vonatkozású angol anyagot 1800-ig, és szintén cédulakatalógusban őrzöm a magyar irodalommal kapcsolatos, viszonylag teljes angliai kritikai visszhangot is – a kezdetektől. Hogy ezek végleges formába öntésére sor kerül-e valaha, nem tudom, mert igen munkaigényes és hálátlan feladat. Az anyaggyűjtést mégis szívesen végzem – jó kikapcsolódás.

Szükség van az értékek konszenzusára

– *Nem tartja-e „magyar betegségnek” – a külföldön különösen tapasztalható – egyet nem értést, széthúzást, egymás vegzálását? Az értékek befogadásának, elismerésének, az egyetemesség erejének mindig sokat árt a kölcsönös megbecsülés hiánya, a minőséget óvó-javitó, megkülönböztetés nélküli segítőkészség elmaradása. A nemzet érdemeit csak a termékeny összefogás gyarapíthatja, csak az ideológiai bravúroktól és álcáktól mentes fejlődés hozhat továbbra is embert, társadalmi és lelki harmóniát, biztosíthatja a lét nyugalmát, a szellem pezsgő frissességét.*

– Nem hinném, hogy valamiféle különleges „magyar betegség” tünetei a felsorolt bajok, még csak nem is a kis népek lelki alkatának elferdülései, hanem általános emberi tulajdonságok. Kétségtelen, hogy egy közösség belső harmóniájához szükség van az értékek konszenzusára, a konszenzus kialakulásához viszont időre van szükség. Történelmünk folyamán a kedvező szélső vég mindig túl rövid ideig tartott ahhoz, hogy ez a folyamat megnyugtató módon lejátsszódjék: csak ebben a században legalább háromszor omlott össze az értékek kialakult rendje.

Az értékrend kialakulásához elengedhetetlen konszenzus *csak* vitákban születhet meg, és a vita szükségképpen „egyet nem értés”, s ha elmérgesedik, egymás „vegzásásának” tűnhet, esetleg tényleg az lesz. Viták nélkül azonban bűzös belvizek lepik el a szellemi életet, és minden tisztázatlanul marad.

A mai magyar szellemi életben éppen azt tartom a legizgalmasabbnak, hogy egymás után tárulnak fel a közelmúlt, a félmúlt sebei, fekélyei, fertőzései, sőt időnként korábbi tabui is *documentary fiction* (valóságirodalom), vagy *non-fiction* formájában.

Amíg ez a folyamat alapvető sorskérdésekben nem termel ki egyfajta konszenzust, addig „vegzáljuk egymást”. Otthon is. Külföldön is. Az üdvös és kívánatos az lenne, hogy a *félmúltból*, a *közelmúltból* végre *befejezett múlt* legyen. Ez a nyelvtani igeidők kérlelhetetlen logikája.

– *Mint levelében megírta, egészségügyi okokból nem vehetett részt az 1981 őszi Pécsi Anyanyelvi Konferencián. Különböző világnézetű emberek találkoztak itt a világ minden tájáról. Összehozta őket a magyar nyelv, a magyar kultúra szeretete, az értékek maradáóságába és egyesítő erejébe vetett bizalom.*

– Az anyanyelvi mozgalmat mindig is szívügyemnek tekintetem, kezdeti óta támogatom, az Anyanyelvi Konferencia Védnökségének tagja vagyok, mert hiszem, hogy eredeti célkitűzéséhez híven, hazai és külföldi magyarok kapcsolatát arra építi, ami „bennünket összeköt”, s tudomásul veszi azt, ami „bennünket elválaszt”, ahogy ezt a Védnökség első elnöke, Bárczi Géza sokat idézett formájában megfogalmazta.

Életre hívásában főszerepet játszott annak felismerése, hogy a nyugati magyarság és a

szülőföld viszonya – hiszen kinek nincs rokona nyugaton? – tisztázásra szorul, s a jó viszony mindkét fél érdeke. A 45-ös korszakváltás előtt a tehetősebb rétegeknek volt egy hasznos „intézménye”, a *Mädchen für alles*, a mindeneslány. Nos, az anyanyelvi mozgalom az első időkben ezt a kevés megbecsüléssel, de igen sok munkával járó, hálátlan feladatkört töltötte be. Eredményesen. Járható utat teremtetett egy olyan viszony rendezésében, aminek korábban még a gondolatát is a szőnyeg alá seperték.

Kialakultak a keretek, kijelölődtek a feladatok, köztük a leglényegesebb: a második generáció etnikumtudatának felerősítése, és ennek járulékos elemei: tankönyvek, nyári táborok, pedagógusok cseréje és továbbképzése. Sok hasznos mellékterméke is keletkezett: külföldi és hazai szakemberek, nyelvészek, közgazdászok, könyvtárosok kapcsolata, s ami a legfontosabb: a nyugati magyar írók az Anyanyelvi Konferencia támogatásával és védnöksége alatt jutottak a hazai olvasó színe elé.

Az utóbbi években a szomszédos országok magyarsága is része a képnek – korábbi távollétük sem az érdeklődés hiányából következett, még kevésbé értelenségéből, s reméljük, az anyanyelvi mozgalom ebben az irányban is hatékonyan tud segíteni. Célja ma sem lehet más, mint amit 1970-ben maga elé tűzött: az etnikumtudat ébrentartása a külföldi magyarokban, éljenek azok bárhol, és ez – kissé ódon terminológiával – nemzeti érdek.

Áldozatos és költséges munka, nemcsak szakértelmet, hanem igen sok tapintatot és körültekintést kíván – eredményességét pedig nem lehet számoszlopokban kifejezni vagy statisztikákkal szemléltetni.

– *Mit jelent önnek Londonban – magyarnak lenni?*

– Herder szerint – akitől a reformkorban nem csak a nemzetihalál mumusáról értesültünk – az emberiség egyetemességében a nemzetek, népek vagy törzsek azért jelentenek értéket, mert a különbözőséget, a *másságot* képviselik. A népek külön *entitás*-jellege önmagában való érték. Imperatívusz lett a magyarság jellegzetességeit vizsgálni: mely tulajdonságok különböztetnek meg bennünket minden más néptől? Erre épülhet magyarságtudatunk. Mivel történelmünk miatt állandóan identitás-zavaroktól szenvedünk, gyakran hamis tudattal küszködve akarjuk tudományosan leírni, defi-

niálni az etnikum adta különlegességeinket. Lázasan igyekszünk önmagunkat megfigyelni, meghatározni, létünket, létjogosultságunkat igazolni. *Mi a magyar? Mit ér az ember, ha magyar? Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem.* Kiváló elemzőkészséggel megáldott elmék küszködtek az önvizsgálatot megnehezítő öncsalásmechanizmusokkal. Sok patetikus igazság lett a nekiveselkedések eredménye. Mert a nemzeti jellemvonások meghatározása igencsak ingoványos talaj. Amikor például Kant értekezik, mondjuk a spanyolok jelleméről, neki is csak ilyen közhelyekre telik: „A spanyol komoly, hallgatag és igazmondó”.

Úgy tűnik tehát, hogy egy nép vagy nemzet (jó) tulajdonságait azért kell meghatározni, mert ez szolgáltatja az okot a (jogos) nemzeti büszkeségre. Magyarán: ezért érdemes ahhoz a közösséghez tartozni. Ilyen ravasz okoskodásra van szükségünk ahhoz, hogy megindokoljuk magunkban az etnikum iránti természetes lojalitást, ami ha nem is velünk született, mint egyesek vélik, de életünk korai szakaszában minden különösebb ideológiai indoktrináció nélkül egyetemes érvénnyel kialakul.

Még bonyolultabb az etnikumtudat jellege olyanoknál, akik önszántukból a sorsközössé-

gen kívül kerültek, vagy kívül rekedtek. Megmaradhat-e ilyenkor az etnikumhoz tartozás igénye és tudata? Ha valaki élete nagyobbik részét külföldön töltötte? Más állam polgára? Más éghajlat alatt él, más értékrendszerekkel konfrontálódik nap nap után, s önkéntelenül összehasonlításra kényszerül?

Meggyőződésem, hogy az etnikumtudat, mint valami titkos hatóanyag, megmarad az asszimilációs máz alatt is, csak a tudat mélyebb régióiba kerül, s ott munkálkodik.

Meggyőződésem az is, hogy noha az etnikum iránti lojalitás kis népeknél nem szükségszerűen azonos az állam iránti politikai lojalitással, lehet még időtálló és egyértelmű, bár könnyebben sebezhető és összekeveredhet téves premisszák alapján kifundált hasznossági lojalitásokkal, nem úgy, mint a nagy népeknél, ahol az etnikum iránti lojalitás miertje soha, vagy csak nagyon ritkán merül fel, mivel egybeesik az állam iránt érzett politikai lojalitással.

„Amikor cselekszem – írta Montesquieu –, honpolgár vagyok, de amikor írok: elsősorban ember.”

Ezt a mondatot csak fordítva írhatom le: „Amikor cselekszem, elsősorban ember vagyok, de amikor írok: magyar író vagyok”.



Templomaink

Plébániatemplom Egyházashalmon (Győr-Sopron megye). 1541-ben itt működött evangélikus lelkészként Erdősi Sylvester János.

Teilhard de Chardin

*A meghalástól nem kell félnem,
írod. S ne legyek ideges:
mert nemcsak az Ige vált testté,
de a testből is ige lesz.*

*Átlényegül a fű, a szikla,
él, eszmél múlhatatlanul,
s önállóbban, mint Plótinosznál,
ahol az Egybe visszahull.*

*Az űrt betölti majd a szellem,
míg végleg elfogy az anyag, –
ó neo-neo-plátonista!
bár néked lenne igazad.*

(New York, 1957. március)



(Kikísértem Évát a rózsafák közt...)

*Kikísértem Évát a rózsafák közt,
meg Andrist, kit elvisz magával nyárra.
Az ablak mellett állsz, halálfehéren
s félkézzel, könnyen integetsz utána.
Aztán megfordulsz. Az autó elindul.
Tudod-e, hogy most láttad utoljára?*

*Vigyázz, nehogy valamit is elárulj!
Csigalépésben megyek át a kerten.
A kék karosszékben ülsz, megfeszített
szájsarokkal s azt kutatod szememben:
mi fűz még hozzád? illem, kötelesség,
vagy nem múltó szerelmem?*

*Egy pillanat csak; és mindjárt megnyugszol.
„Mesélj magadról”, mondod végre fáradt
hangon. „Oly sokkal maradtál adósom.”
És én beszélek. De te kitalálsz,
mire gondolok. És erről hiába
panaszkodnánk egymásnak.*

*Ketten ülünk itt szemben a halállal
s a nyári alkonyattal.
A fiú elment. És a gyermek gyermek:
hideg és irgalmatlan.
És gyűlölni fog téged, mert elhagytad,
s engem, mert itt maradtam.*

(London, 1963. július)

Északi nyár

*Pipacspiros madár (sohasem láttam ilyent) a fáról jóreggelt füttyent.
Fürödni megyek a patak mentén, le egy tóhoz, melynek nincsen neve még.
Éles, kemény fűszálak sárga napban: bronzkori kardok. (Csak önvédelemre.)
Odább málnabokrok karácsonyfái: tejüveg égők az apró gyümölcsök.
Aztán morénák sima, nagy lapokkal.
Oly kár, hogy későn érkeztem ide íróasztalt választani magamnak.
A barna sziklán mérgezőld penész vagy tán moha: lapos, ovális foltok, – az Amazonász holt ágában láttam utolszor ilyen foltokat libegni.
Mert ég, föld, napfény, fauna meg a flóra pár kurta hétre trópust játszik itt: a szőrös szárú, kis skárlát virágból még csak félennyit láttam tegnap erre (kár, hogy ennek sem ismerem nevét), indák kúsznak, mintha siklók volnának, s ahol a patak apró teknőt formál: vizipókok szaladnak a felszínen mint hogyha beseball meccset játszanának; a tintaceruza-viola mélyben a nagy halak kiengedik spermájuk üstökös-ködét és úsznak tovább.
Párhozó szitakötők biplánja száll el vállam mellett: nem látnak a gyönyörtől.
Pollen, színpompa, száz illat köröttem.
Minden tenyészik, burjánzik, kitárul, szeretkezik és siet, mintha tudná, hogy kurta lesz a tarka orgia.
Én is futok le a névtelen tóhoz s mellettem, ifjan, áttetszőn, ezüstös derékkal, virágcsokorral a karján szalad a nyár, örült Ofélia.*

(Magnetawan, 1968. augusztus)

A negyvenhetedik szonett

*A jó könyv rózsakert zsebedben,
mondod. Soha levelei
nem hervadnak. Még sokkal szebben
Heinsius így fejezte ki:*

*ha nagykönyvtár küszöbén lépsz át
s behúzod súlyos ajtaját,
elmarad mögötted a pénzvágy,
a gög, a kéj, az aljasság, –*

*s aztán? tán megnő emberséged,
tálán egy szebb világba lépsz be,
s boldogabb leszel ott, hol a*

*tévére s pusztulásra éhes,
két lábon járó árnyékszékek
utol nem érhetnek soha.*

(Toronto, 1977)

A hetvenhetedik szonett

*Kikelt a nagy embertenyészet,
mely a múltat beszünteti.
Előttük térden a természet
s a tavak eltört tükrei.*

*A jövődöt gondatlanságból
agyoncsapták. S kit érdekel:
mi lesz, mikor a kultúrából
még megmaradt a kényelem?*

*Úgy mint morfin a rákbetegnek:
egyre több benzín kell ezeknek,
rakott asztalnál galándférgek,*

*volánnál pisla halfejek.
E hulláktól mi véd meg? – kérded.
Ezer könyv, kétszáz hanglemmez.*

(Toronto, 1973)

Ebben az évben lenne 70 éves
Thurzó Gábor. Az itt következő,
még publikálatlan,
1963-ból származó írását
reá emlékezve közöljük.



THURZÓ GÁBOR

BEVEZETŐ EGY KAFKA-ESTHEZ

1932 telén mint német-magyar szakos hölcsészhallgató, a következő nyárra Németországba, Berlinbe készültem. A zavaros, izgalmas weimari korszakot vártam, arra voltam kíváncsi – és amikor 1933 nyarán megérkeztem, ez már Hitler Németországa, Goebbel's Berlinje volt. A város, a házak, a falak ugyanazok, nagyjából az élet is, még nem fordult át teljesen, még csak kevesen láthattak a nem is messiás jövőbe, amikor ez a város egyenlővé válik a semmivel. Én láthattam legkevesebé. Csavarogtam az utcákon, a bomlás jelei, az átfordulás jelei egyre erősebbek lettek már egy-két nap után is. Jelszavakat hallottam, előttem ismeretleneket, üldözéseknek lehettem tanúja, melyeknek értelmét felfogni nem tudtam. Nótaszóval, feszes nótaszóval vonultak mindenféle egyenruhás alakulatok, s ahogy vonultak, lassan azt éreztem, egyformák lesznek az arcok, érezhettem tömbbé merevülni egyfajta rendet, hallottam hallgatni az embereket, megfigyelhettem, hogyan lesznek mind jobban egy készülődő, végsőkig embertelen apparátus, szerkezet alkatrészei, megfosztva szabadságuktól, kis térre szorítkozva, hallhattam, értesülhettem róla, hogyan bűnhődnek bűnökért, melyekről nem tehetnek, s hogyan kerülnek függőségbe olyan hatalommal és annak olyan képviselőivel, akiket nem értettek, akik előtt beletörődve nem tehetek mást, mint meghajoltak.

Ez volt az a nyár, amikor az Unter den Lindenen épp egy SA-osztag masírozott el csattogva, feszes ritmusban mellettem – ez volt az a nyári kora délután amikor könyveket keresgélve az útementi könyves kocsikban, sok ismert név és ismert könyv közt találtam egy addig ismeretlen nevet és ismeretlen könyvet. A név – Franz Kafka volt. A könyv – egy regény, soha be nem fejezett regény, *A kassély*. Fárastó napok voltak ezek, fárastó csavargások, térkép után és egyedül, a hőségben kicsit esztelenül is, hönöm alatt a könyvvel, mert végül aztán csak azt az egyet vettem meg, annyira volt pénzem, és valahol egy parkban kezdtem el olvasni, az ismeretlen város nyomasztó falai közt az ismeretlen könyvet. És olvastam hazatérve is, olvastam útközben valamelyik Kempinger büfében, és otthon, egy riasztóan üres diákszálláson, ahol én voltam – szobák sorakoztak mellettem, fölöttem, körülöttem üresen –, és csak lentről, az alagsorból hallatszott zaj, visszhangosan, újra még újra előlről, valami baptista egyházi ének, monoton, kimeríthetetlen egyhangúsággal. Ez a magány, ez a monoton zene, melynek hiába kutattam, nem találtam az értelmét. És a rossz, sárga körte fényében az ismeretlen könyv. Gyorsan olvastam, nagyon gyorsan akartam az értelméhez eljutni, befogadni és megszerezni, de nem értettem, csak megközelíteni tudtam, s most is, azoknak, akik sem a könyvet, sem Kafkát nem ismerik, csak azt tudom elmondani, amit akkor éreztem. Olyasféle érzés fogott el, mint egy álomban, amikor sarkamban az üldözőim, érzem tarkómon a leheletüket, futok, de egy helyben, álomból a lábam, s ők egyre közelebb érnek hozzám, de elkapni nem tudnak, csak ez az egy helyben üldözés tart reménytelenül, végtelenül, értelmetlenül. Aztán egy másik érzés, mintha pasziánsz kártyákat raknék ki szüntelenül, végtelenül és eredmény nélkül, az alakzat mindig tökéletes, legtöbbször, úgy látszik, kijön értelmes rendben a végeredmény, de az utolsó pillanatban nem sikerül, kezdem verejtékezve, a harcba bele nem törődve előlről, s sokára, amikor elcsüggedtem, feladtam a harcot, veszem észre, hogy egy lap hiányzott, egyetlen lap, és ez értelmetlenné tett mindent. És még egy érzéssel próbálok megközelíteni, mintha rettenetesen egyforma házak közül készülnék valamelyikbe, tudom, melyik állomáson kell leszállnom, le is szállok, magabiztosan és biztosan, hisz azon az ismerős utcán kell befordulni, a saroktól a második az a ház, ahová készülök, meg is találok, de a házban idegenek fogadnak, idegenek csodálkoznak rám, és én megyek vissza az állomáshoz, a kiindulóponthoz, újra kezdem, újra meg újra, míg a nappalból éjszaka lesz, és mindig más, értel-

metlen házat találok, sohasem azt, ahová készültem, és elcsüggedve, amikor már mindent feladtam, amikor véget ért a látogatásra megszabott idő, csak akkor tudom meg, a villamoson rosszkor szolt a kalauz, egy állomással előbb szálltam le, és most már mindegy, többé már nem vagyok hivatalos. . .

Efféle érzések fogtak el, és fogják el nyilván azokat is, akik Franz Kafkával csak most ismerkednek. Később persze megtudtam többet is róla, megismertem a prágai biztosítási intézeti tisztviselő életét, többi művét, a novellákon kívül valamennyi befejezetlen maradt, megismertem valakit, aki küzdött az elembertelenedés ellen, aki eleinte megadta magát neki, később és éppen *A kastély* lapjain szinte agresszíven támadott. És aki egyik levelében így fogalmazta meg önmagát és azt, amit akart: „Nem renyheség, rosszakarat, ügyetlenség az oka – bár van belőle ezekből is, hisz »a féreg a semmiből születik« –, hogy nekem semmi sem sikerült vagy nem sikerülhetett, sem a családi élet, sem a barátság, házasság, hivatás, irodalom, az oka ennek az, hogy hiányzik a talaj, a levegő, a parancsolat. Az a feladatom, hogy ezeket megalkossam, nem mintha kicsit is behozhatnám a mulasztottakat, hanem mert ez feladat, éppoly feladat, mint minden más.” Keresi, megszállottan, a törvényt, az értelmes rendet. Annyi magyarázója van halála és kései felfedezése óta, hogy mindegyik mond igazat is; az, aki a kabala értelmében *A kastély*-ban, de nemcsak abban, Kafka minden művében az istenség két megjelenési formáját látja, az ítéletet és a kegyelmet, amiért Kafka és hősei valamennyien, szinte kivétel nélkül, saját maga. És igaza van a marxista magyarázónak is, aki a karkai szonyatos világban a volt Osztrák–Magyar Monarchia félelmetes, elembertelenítő, elszemélytelenítő bürokráciáját látja, amely ellen Kafka olyan reménytelenül, magányosan küzd. Minden magyarázónak Kafka maga ad útbaigazítást – mindenkit ő vezet sajátos, félelmetes világába, emberei közé. Nyugaton Kafka divat lett, félremagyarázzák és jól magyarázzák, ünneplik a teljes tagadást, az élet egészének tagadását, csak hogy ebben a „totális tagadásban, melyet Kafka ábrázolt – mondja a legjobb marxista magyarázója, *Ernst Fischer* – el van rejtve a tagadás tagadása is, az elidegenedésből a kitorés a döntés irányába, mely a létnek hirtelen közösséget és értelmet kölcsönöz”.

Most újra felnyitom *A kastély*-t, újra olvasni kezdem. Újra megjelenik előttem a földmérő, akit az író csak egy betűvel jelez, K.-nak hívja, elvonatkoztatva mindentől, akaratra, szándékra, türelmetlen befogadásra éhesre csupaszítva, míg körülötte névvel szerepel mindenki. Megérkezik, mert hivatalos volt *A kastély*-ba, és nem akar mást, mint eljutni oda, elvégezni azt a munkát, amely neki is kiszabott. . .

. . . Így ér véget, pontosabban így szakad meg Kafka regénye. Az útvesztőbe került ember már már eléri célját, hogy befogadják, de késő, végképp eltévedt, kimerült, bele kellett pusztulnia. Nem akart sokat, csak célhoz érni, értelmet adni a létének – és nem sikerült, hiába próbálkozott csellel, erőszakkal, belenyugvással, lázadással, megadással, könyörgéssel, alakoskodással. El kellett pusztulnia, és csak annyit kapott – és mennyi ironia, mennyi keserű humor van ebben! –, hogy akkor szolgáltattak neki némi elégtételt, amikor már meghalt, amikor már könnyű volt, hisz nem zavart többé senkit, nem kereste többé az értelmet abban az útvesztőben, melybe került.

Egy félig elkészült fejezettel ér véget a könyv, Kafka is kimerült, nem fejezte be, csak elmondta a befejezés, a sanyarú elégtétel tervét. Most becsukom a könyvet, eltűnnek a karkai világ jelképei és valóságos emberei, eltűnik a nyomasztó légkör. És visszaemlékszem arra a régi napra, amikor először olvastam el, először fejeztem be. Poggyszomban Kafkával, a könyvvel elutaztam Berlinből egy kisvárosba. Már az első este nagy esemény készült – a főtéren könyveket égettek a bar-naingesek. A rémült kispolgárok maguk hurcolták ki a könyveket. Kimentem persze én is, hisz nemcsak a mennyekbe kell tekinteni, hanem a pokolba is. Ezt a nyomasztó olvasmányélményt, ezt vittem magammal. És röpültek a máglyára azok a német írók, akiket szerettem, akik félig

még kamasz értelmem számára becsesek voltak. Röpült Heine, röpült Thomas Mann, lángra lobbantak a Koldusopera songjai, Engels könyvei, az Ótestamentum énekei.

És hirtelen hallottam, élesen, egy hangot, melyre emlékeztem, és egy arcot láttam, mely *A kastély* lapjairól volt ismerős:

– Franz Kafka! – ujjongás, megfélemlített ujjongás csapott fel. És a megvalósult jóslat képviselője diadalmasan dobálta a máglyára Kafka könyveit: – *Az átváltozás!* – kiáltotta, és lobbant a láng. – *Egy büntetőtáborban* – kiáltotta. – *A per* – kiáltotta. – *A koptalóművész* – kiáltotta. És végül: – *A kastély*.

És repült, és elégett *A kastély*, a benne felvázolt világ képviselői hajtották végre Kafka kívánságát, hogy égessék el a holta után könyveit. De persze ez más igény volt már, ez más félelem, mint Kafkaé. *A Kastély* véres, félelmetes, embertelen bürokratái diadalmasan megsemmisítettek, máglyahalálra ítélték azt, aki fellázadt ellenük... A máglya azonban tovább égett, még esztendőkön át, és végül elpusztult maga *A kastély* is, elégték a Klamm urak, Momus urak, Gardának, a segédek, polgármesterek. És – a hamuból feltámadt Kafka, aki megidézte őket, aki figyelmeztetett rájuk, és aki kényelmetlen a megmaradottak számára ma is. Félremagyarázzák tehát, kisajátítják, rossz divattá teszik. „A kafaizmus elmúlik – jósolja Ernst Fischer –, ha társadalmi feltételeit legyőzték. De Kafka – megmarad.”

GONDOLAT-KÍNÁLAT

A szociológia mint tudomány első rendszerezőjének és kiváló gyakorlati művelőjének, *Max Weber*nek ez a jelentős valláskritikai műve csaknem nyolcvan esztendeje, 1905-ben jelent meg; most végre magyar kiadását is kézbeveheti az olvasó, a kiadó Társadalomtudományi Könyvtár sorozatában. *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* című nagyszabású munka a vallás és a gazdasági élet kölcsönhatásainak viszonyrendszerét elemzi. Egyrészt kimutatja az etikai racionalizmus szerepét a protestantizmus kialakításában, másrészt ezt a szellemet, amely újszerű, kapitalista közösséget teremt, végső soron irracionálisnak tartja; e kettő ellentéte – mondja – csak az ember által meg nem értett „isteni szinten” oldható fel. Mindezen belül vizsgálja a felekezeti hovatartozás és a társadalmi átrétegződés kérdéseit, Luther felfogását a hivatásról, az asketikus protestantizmus etikáját, az askézis és a kapitalista szellem összefüggéseit. A kötet második részében a világvallások gazdasági moráljával, többek közt a vallásos világelutasítás

irányzatainak és fokozatainak elméletével foglalkozik, kiemelve az indiai, a zsidó és a keresztény vallást.

Herbert Marcuse nem csupán egy a XX. század jelentős baloldali gondolkodói közül, száz- és száz-ezer fiatal értelmiségi szemében éveken át ő jelentette a forradalmat, az újbaloldalt, főleg a hatvanas évek közepén-végén, a diákmozgalmak idején. Heidegger tanítványa volt, hamarosan a marxizmus vonzáskörébe került, de később antikommunista könyvet is írt – tehát meglehetősen ellentmondásos, ugyanakkor vibrálóan izgalmas személyiség. *Az egydimenziós ember* és az *Érosz és civilizáció* mellett ez a most magyarul is megjelent könyve, az *Ész és forradalom* a legismertebb. Az 1941-ben írott tekintélyes tanulmányban Hegel társadalomszemléletét magyarázza, mintegy reabilitálja a „forradalmár” Hegelt, kitekintéssel Kierkegaard, Feuerbach, Marx, Saint-Simon, Comte és mások munkásságára. Az értő fordítást Dezsényi Katalin és Endreffy Zoltán végezte; a kötethez Almási Miklós írt – a nem marxisták számára is eligazító – utószót.

A KRÁTER MÉLYSÉGE

Pilinszky János költészetének esztétikája

6. *Tárgyiasság és a zárt világ nyitottsága.* Ezekben a versekben a múltidejűség a jelen látomásává nő, s ugyancsak itt érhető tetten a későbbi Pilinszkyre oly jellemző és oly sokat emlegetett tárgyiasság megszületése is. A *Harbach 1944* első két versszak a látvány külső leírása: holdsütésben szekeret húzó emberek, porosan, éhesen, fáradtan. A harmadik strofa elmélyíti a leírást: „Viszik az utat és a tájat, / a fázó krumplicföldeket, / de mindennek csak súlyát érzik, / a tájakból a terhet”. Az aláhúzott sorban adott a lehetőség a hagyományos, a szokott irányba: a fájdalomnak mint érzelmenek a kifejezésére. Valószínű, hogy a legtöbb költő ebbe az irányba terelné a verset. Pilinszky nem ezt teszi, nem töri meg a látomást, hanem következetesen végigviszi: a vers további részében is azt írja, amit lát, de a külső, tárgyi megjelenítés már magába építi a fájdalom érzését, mintegy szemléletivé teszi, és éppen a külvilág tárgyai révén: „A falvak kitérnek előlük / és félreállnak a kapuk, / elébük jött a messzeség és / megtántorodva visszafut”. Itt nyer létjogot e lírában a tárgyak világa, s a *Trapéz és korlát*-ra még jellemző személyesség e tárgyi világ elemévé, szerves részévé válik: a szubjektivitás „rábizza” magát az objektívításra, hogy minél hajszálpontosabban leírható legyen a valóság. Az eljárás nem új a költészettörténetben. A huszadik század elején Rilke vallja, hogy a költőnek – ha szubjektív érzelmeket kíván objektíven ábrázolni – a tárgyi világot kell versbe vinnie, s a tanácsért hozzáfordulót is arra biztatja, hogy „ön maga kifejezésére használja fel környezetének tárgyait”¹. „A tárgyakon, melyekkel visszatértem, / a furesa lényeg itt is átragyog” – írja a már korábban is idézett versében,² de gondoljunk *A párdúc*-ra, vagy az *Új versek* (Neue Gedichte, 1903–1908) számos más darabjára. Angol nyelvterületen T. S. Eliot fejtette ki³ a tárgyiasság líra érzelmkifejező jelentőségét: „az érzelem művészi kifejezési formájának egyetlen módja, hogy *tárgyi megfelelést* találjunk hozzá”, s ez a „tárgyi megfelelés” keil hogy fölébressze az olvasó, a befogadó érzelmét. Tudjuk: Rilke zaklatott életében voltak periódusok, amikor élményeit valóban a tárgyi világba öltöztetve közölte. Eliot más irányba kísérletezett: nálunk a *Nyugat* impresszionista gyökerű lírája uralta a korszakot, illetve más égtájakat kémlelt Kassák s megint mást a *Nyugat* új nemzedéke (Szabó Lőrinc, Illyés Gyula). Így aztán nem véletlen, hogy amikor 1946-ban négy műértő barát költségen, az *Ezüstkor* kiadásában megjelent Pilinszky első kötete, a *Trapéz és korlát*, éppen az a Rilke-fordító Nemes Nagy Ágnes vette észre e versek újdonságát, aki maga is a modern európai lírára figyelve kereste a magyar költészet addig járatlan útjait. „Tárgyszerűek” a Pilinszky versek – mondja *Újhold*-beli recenziójában⁴ –, ezért „éles körvonalú” a „puszta lényeg”, holott „csekély számú tárgy”-ról van szó, ami egyben a Pilinszky-líra zártságát is jelzi. Így igaz. Pilinszky-nél a *tárgyi világ egyrészt a lírai én, a szubjektum közvetítője lesz, másrészt a valóságnak* – mint külső, tárgyi világnak mélyebb rétegű kibontása – *a teljes immanens világ költészetbe emelésének eszköze*. Mindez mégsem öncélú költészet-technikai eljárás. A tárgyak világa „... az utolsó elhányt bádogkanálig – soha nem látott metamorfózison”⁵ ment keresztül, a történelem „átvezetett szövetévé” vált, s ezért lehet *legadekvátabb kifejezője az emberi világnak, az emberi létnek*. A tárgyak őrzik az emberi keze nyomát, jelzik, hogy merre, hol van jelen a Másik: a próza-ars poeticában emlegetett bádogkanál a vers-

A tanulmány bevezető részét 1981. decemberi számunkban, folytatását 1982 júniusában közzöltük.

¹ R. M. Rilke: *Levelek egy ifjú költőhöz* (1903)

² *A magányos*

³ T. S. Eliot: *Hamlet* (1919)

⁴ Nemes Nagy Ágnes: *Trapéz és korlát. Pilinszky János versei*. Újhold 1946. 152. old.

⁵ *Ars poetica helyett*, Kráter, 112. old.

ben sem nélkülözheti az „elhányt” jelzõt: „Mindig az elhányt bádognakalat, / a nyomorúság limlom tájait kerestem” (*Egy szép napon*); s a virágcsokor is azért lehet „túlhevített” (*Egy sírkõre*), mert a Másikra utal, képi erejét és megismételhetetlen egyszerűségét az utalás gesztusszerűsége biztosítja. Kicsoda ez a „titokzatos” Másik? Egyik kulcsversét idézem: „Léptek a fűben, a sötétben, / aztán egy székláb és egy ágy / a törvénytelen ragyogásban. / Akár egy kivilágított / vesztőhely, leszorított tarkó, / oly szép és idegen a látvány. / Fények és árnyak, / léptek, bútorok / hová kerültem? / Ágy és székláb, / ki is van itt, ki van jelen / és ki figyel, s kit is figyel? / Léptek a fűben, a sötétben / aztán egy székláb és egy ágy / a törvénytelen ragyogásban” (*Ki és kit?*).

A vers zárt kompozíciójú, utolsó három sora azonos az első hárommal. Közöttük a költői „látvány” leírása s a vesztőhely-hasonlat. A zárt szerkesztés mégsem lezártság, nem zárt világ, hanem – paradox módon: nyitott zártság; a „ki van jelen?” kérdés fejezi ki a nyitottságot, és vele együtt a zárt, immanens tárgyi világ nyitottá lesz részint a Másik ember, részint a transzcendencia felé. A „ki van jelen?” kérdése voltaképp minden Pilinszky-versben ott lappang; láthatatlan létezése teszi lehetővé a világkép kettősségének versbeli visszatükrözését, és biztosítja a *jelenidejű létállapot nyitottságát* – a jövőbe irányultság révén – a transzcendencia felé, illetve – az „átvérezteti” tárgyi világ révén – a Másik ember felé.

7. A „jelenlét” és az egységben látás. Pilinszky jelenlétfogalmára nehéz lenne szinonimát találni. Egyik előadásában⁶ arról beszél, hogy modern, szekularizált világunk, „amikor már-már tökéletes immanenciát élvez” – elveszítette jelenlétét. „József Attila világ-hiányról beszélt, én már jelenléthiányról, mi már jelenlét-szomjról panaszkodhatnánk” – mondja ugyanebben az előadásában. Költői élményét vizsgálva már idéztük az *Elég* című verset, amelyben a jelenlét voltaképp *jelenlét-érzés*, és abból következik, hogy a külső világ tárgyai számunkra jelenvalóvá idéznek valakit, akivel valamikor kontaktusunk volt. Ez a valaki mi magunk is lehetünk, az, aki *voltunk*, ám lehet egyszerűen a Másik, az embertárs, a felebarátunk, az, aki éppen nincs jelen: hiányzik. Pilinszky jelenlét-fogalma azonban ennél *mélyebben egyszerű*: „A probléma nem Isten léte, hanem Isten jelenléte” – mondja. A Másik tehát ő is lehet, a világkép centruma, a Kimondhatatlan, és a kimondhatatlan nem jelenti azt, hogy nincsen. És ezzel nem a „credo quia absurdum est” (hiszem, mert lehetetlen) Tertullianus-i elvéhez érkeztünk, hanem Pilinszky gondolkodásának kezdő- és végpontjához, a világkép alfájához és ómegájához: Istenhez. Egy helyütt⁷ a költő úgy határozza meg, mint a létező legnagyobb intelligenciát, aki „azt is elviseli, hogy szeressék . . .”, akit csak kérni lehet: „Légy reszketésem öröme, / mint lombjai a fának: / adj nevet, gyönyörű nevet, / párnát a pusztulásnak” (*Panasz*); akivel az ember valamiképpen viszonyban van: „Ahogy a semmi kisimítja / az agónia árkait, / miként a vidék hófúvás után / lecsillapul, hazatalál, / valahogy úgy alakul, rendeződik / fokról-fokra ember és Isten, / pusztulás és születés párbeszéde” (*Fokról-fokra*).

Akinek a jelenléte láthatatlan, mert magában a létben van benne, s ezért szólni róla – ha ritkán is – csak úgy lehet, ha ősi egységében látjuk a világot: immanencia és transzcendencia egyetlen kettősségében, kettős egységében. Ezt – akárcsak Rilke is – Pilinszky két esetben tartja lehetségesnek: ha a gyermekek vagy a haldoklók szemével nézzük a világot. Ám szó se lehet itt a Sartre-tól „elvarázsolt tudat világának” nevezett gyermekkorról, a játék gondolata föl sem merülhet e lírában; a gyermek mindig a Fiú is, s az anyához való viszonyának mélyén ott komorlik a bibliai tragédia. A *Trapéz és korlát*-ban még áttételes nagyon, asszociatív és utalásszerű: „Szegényt csak egyszer tudnám még szeretni! / az övé lenni, ha nem is egészen; / megváltanám egy futó, tiszta csókkal, / hisz egyek voltunk rég a drága mélyben. . . Szerelmem, lásd meg ősz haját a szélben, / kis békezásló, oltalmat keres, / oldj fel maró, magányos bánatomból, / ha senkiért, az anyáért szeress” (*Könyörgés*).

A *Harmadnapon* kötet *Bűn* című darabjában ez feloldhatatlan belső kérdéssé súlyosodik: „Te

⁶ Pilinszky János: *Egy lírikus naplójából*, Vigília 1973/2.

⁷ A *Vigília beszélgetése Pilinszky Jánossal*, Vigília 1970/4.

volnál, kit megöltek és / én lennék, ki megöltem?”; a *Nagyvárosi ikonok*-ban a művészettörténetben oly sokszor földolgozott piéta-motivummá szélesül: „A fényérzékeny levegőben / csukott szemhéjak. Anya és fia. / Fehér kezek és még fehérebb ráncok. / Piéta és laterna mágika” (*Fehér piéta*). A *Szálkák*-ban pedig létrehozza e mindenfajta szubjektivitást kerülő költészet legszubjektívebb hangú darabjait: „Anya, anya / ebben a sivatagban, / mért hagyta itt, ebben a sivatagban?” (*Mégis nehéz*); „Anya, a te kezdet örököltém, / de királyságom, tudom, nem kívánod... Itt a kezdet. Ki vagyok fosztva. / Újra semmim sincs, édesanyám” (*Kezdet, kezdem*).

Az idézetek nemcsak állításaink illusztrációi, hanem a piéta-motívum végigvezetésével szövegszerűen kívánják szemléletivé tenni Pilinszky költészetének – a költői világvilág- és alapélményen nyugvó – egységét. Belső, tartalmi egységét, azt, ami a költői hitvallás értelmében az ember földi életének teljes görbáját óhajtja minden készülő műben megragadni. Úgy, ahogy erről az *Egy fénykép hátlapjára* című négy soros vall megrendítő egyszerűséggel: „Görbülten megyek, bizonytalanul. / A másik kéz mindössze, három éves. / Egy nyolcvan éves kéz s egy három éves. / Fogjuk egymást. Erősen fogjuk egymást.”

A képzőművésznek – ha egyetlen szimbólumba sűrítetten kívánna ábrázolni Pilinszky költészetét – ezt a négy sort kellene újrafogalmaznia a festészet vagy a szobrászat nyelvén. (Bizonyára nem véletlen, hogy éppen Pilinszky János nyitja meg annak a Kondor Bélának a kiállítását, akinek művészetében oly fontos hely jut a kezeknek.) A hároméves és a nyolcvanesztendő kéz egymásba kulcsolódása, egymást el nem eresztő szorítása létünk időbeliségének tragikumát eleveníti meg, amelynek mélysége csak a halál előtti pillanatban, az élet, a lét utolsó perceiben nyílik meg. S Pilinszky lírájában ez az a másik nézőpont, ahol a gyermekkorral eltűnt egységben-látás visszaszerezhető, ahol a halál árnyéka rávetül az életre, s mint a lakmusz, előhívja annak valódi és vélt értékeit. Az agónia percei ezek, a vesztőhely tudatba nyílallása, hogy „most fölvezetnek”; a heideggeri *selbst* hívására felelet, hogy létbedobottságunkban is elnyerhessük szabadságunkat, mert másként csak egy válasz van: „Isten hallgatása”. A vesztőhely: magaslat, tető; innen kell szemlélünk egész életünket, létünket, hogy tér és idő teljességében láthassuk. Hiszen e két kiüresedett s számunkra megfoghatatlanná vált fogalomról nem mondhatunk többet a misztikus filozófusnál: „Latrokként – Simone Weil gyönyörű szavával – tér és idő keresztjére vagyunk mi verse emberek”. Létünk „egyenes labirintus”, „kráter”, meghatározására semmi más nem maradt, csak egyedül a költői metaforák; velük-bennük a költő – ha költő – megrajzolhatja a lét, a halállal teljes lét „görbét”. Általuk visszaszerezhető a szabadság, amelyről Heidegger beszél, s bennük, csak bennük artikulálható – költőnek és befogadónak egyaránt – minden, amit a létről s magunkról elmondani egyáltalán érdemes. Innen érthető Pilinszky *Kráter*-beli tömondatainak végtelen gazdagsága. De ez már a konkrét művek elemzéséhez vezet. Szemléltetésül álljon itt egyetlenegy a legnagyobb művészi erejük közül: „Micsoda csönd, ha itt vagy. Micsoda / pokoli csönd. / Ülész és ülök. / Vesztesz és veszítek” (*Kapcsolat*).

8. *A nyelv, az eszközök és a forma.* Pilinszky költészetének nyelve szintén a világgéppel való szoros összefüggést mutatja. „Nyelvünk... egyszerre kifejezője a kimondhatónak és a kimondhatatlannak, a konkrétan adott és a természetfeletti világnak, annak, ami aktuális, és annak, ami örök...”⁸ – írja; vagy még frappánsabban: „A nyelv... a szeretet teljességének és kiteljesítésének a gondja. A többi csak irodalom, és csak filológia.”⁹ Mindegyre hangsúlyozza a nyelv parole-jellegét, olyan *beszédnek* fogja föl, amelynek legmélyén csönd lakik, „Isten minden beszédet fölülmúló csöndje”. A rokonlelkű Pierre Emmanuellel együtt vallja, hogy „minden gondolat – erőfeszítése végső határán – imádság”, azaz a lehető legegyszerűbb beszéd, közvetlen és nélkülöz mindenféle cícomát. Költészete egyértelműen igazolja ezt a koncepciót. Versbeszéd – szó szerinti. Ritmusképlete, amely a verstet egészét uralná, a *Trapéz és korlát*-ot követő kötetekben nincs. De már ott is a jambus inkább csak iránytű, mint formakomponens: lejtése nem szigorú

⁸ *A kétféle közhelyről*, Új Ember 1968. dec. 8.

⁹ *Néhány szó a szavakról*, Új Ember 1968. nov. 14.

formakövetelmény, hanem nyitánya a *Harmadnapon*-tól legjellemzőbb formatulajdonságnak: a *metaforikus-tárgyas tömörségnek*.

Jelképei a költészet s a nyelv legősibb toposzait emelik a versbeszédbe (nap, éjszaka, víz, tenger, sivatag stb.), tárgyai költői tudatossággal kiválasztottak: a természeti és emberi világból valók (kő, fa, fű, bádoganál, sírkő, virágcsozor stb.), de – világképének megfelelően – a természetfölötti transzcendens világ, azaz a keresztény szimbólumrendszer is fölszívódik a költői nyelvbe (kereszt, bárány, pokol, monstrancia, introitus, piéta stb.). A nyelvből ezáltal *egyéni, stilizált* versbeszéd lesz, amely *retorizált* s ugyanakkor *poétikai-művészi* beszéddé is a *szóképek, költői képkalkotások* révén válik. A vers retorizáltsága a képi látomás maga: ahogyan egymást követik és ahogyan egymásra épülnek a képek. Ahol egy-egy kép véget ér, ott a retorikai egység is lezárul. Nem a szó, nem is a szavak ritmusélménye, hanem *a mondat a formává szervezés alapeleme*. Ritkán összetett, többnyire egyszerű bővített mondat. Nemelegyszer tő- vagy egyenesen szómondat (*Kráter, Fátyol*). Például a *Mégis*-ben a kérdőmondatok képi látomását hihetetlen integráló erejűvé teszi az utolsó négyzavas mondat: „Látják a bejárati fényben / a szőlőlugast? A meszelt padot? / A levelek nyomasztó, viaszos zöld / távollétét? És mégis itt állt.” Igen, Pilinszky Jánosban megvan a „transzcendentális ösztön”, vagyis az a képesség, „amellyel a költő meg tudja mutatni a jelenséget mint egészet, világtávlatban, teljes valóságában. Megjeleníti a jelenséget, az egészet együtt úgy, ahogy van, mindenestül, a maga realitásában, rejtélytelenül, igazán és nyíltan.”¹⁰ *Poeta Sacer* ő, aki – mint Heidegger mondja s ahogy a vasárnapi jegyzetek is tanúsítják – „az istenek és a nép között áll”, és vállalja, meri vállalni az egybelátás, az egységben látás, a fölülelmedés, a teljességre irányuló törekvés kockázatát. Költészetének olvasásakor óhatatlanul fölmerül a kérdés: a nyelv-e a költészet anyaga, avagy a költészet a nyelv anyaga? A kérdésre némi választ adhat a Pilinszky-versek konkrét elemzése, véglegesen csak a modern költészet alakulása dönti el.

9. *A Pilinszky-líra és az esztétikai befogadás*. Minden műértelmezésnek – ha bejárta a vizsgálat tárgyául választott mű (vagy életmű) világát, s belülről szemlélve fedte föl annak összefüggéseit, írta le esztétikai létezés módját és létezési sajátosságaiban ragadta meg a mű önmagában vett potenciális esztétikai értékét –, föl kell tennie a kérdést: a műben potenciálisan meglévő esztétikai érték hol, mikor és hogyan lesz reálisan létező esztétikai érték? A legkülönfélébb esztétikák és irodalomelméletek egyetlen választ ismernek: a befogadó esztétikai élményében. S ez alig több a megválaszolás pusztá tényénél, hiszen – ha következetesen végiggondoljuk – ezzel a műben potenciálisan létező esztétikai értéket teljes mértékben „kiszolgáltattuk” a befogadói élménynek. Igaza lenne tehát a sartré-i gondolatmenetnek¹¹: a mű az olvasás folyamatában realizálódik, következőképp annyiféle a mű, ahány olvasója van? Azaz a mű nem rendelkezik önálló, szubsztanciális léttel, csak a mindenkori befogadó olvasatában nyer úgynevezett szellemi létet? Csupán úgy válik esztétikai értéké, ha „találkozik egy őt elismerő tekintettel”? Itt most nem vállalkozhatunk e bonyolult kérdéskör fölvezetésére sem. De jelezni kívánjuk, hogy az erre vonatkozó szakirodalom azért sem tud kielégítő választ adni, mert vagy túlságosan az általános esztétikai diszciplína, vagy túlságosan a szaktudomány oldaláról közelít a problémához.

Úgy vélem: a műértelmezés az esztétikai érték problémáját helyesen a mű és a befogadó dialektikus kölcsönviszonyában veheti föl. Hogyan ragadható meg és írható le tehát mű és befogadó viszonyában a Pilinszky-líra értéke?

10. *Egy lehetséges történeti-társadalmi megközelítés*. Olyan történeti képződménynek, *történesnek* fogom fel Pilinszky líráját, amelyben a tartalom és forma nemcsak egymást feltételezik, hanem meghatározzák, *kölcsönösen strukturálják egymást és folyamatosan ráépülnek az alakuló vi-*

¹⁰ Hamvas Béla: *Poetica metaphysica*, Esztétikai Szemle 1939 (Mitrovics-émlékkönyv)

¹¹ J. P. Sartre: *Mi az irodalom?*, Gondolat, Budapest 1969

lágképre, úgy is mondhatnók: *világkép és líra egyszerre teremtődnek*. Mik ennek a „teremtődés”-nek, történésnek társadalmi, kor- és személyes élettörténeti meghatározói?

Az életrajz kevésbé eligazító, inkább csak jelzi, mi történik a költő belső életében. Gyermekkora vonatkozóan néhány novellájának megidézett világából s egy vasárnapi jegyzetéből¹² – amely szerint édesanyja iskolába vitte, ott hagyta magára, s ő úgy érezte, „egy örökkévalóságra” maradt egyedül –, arra kell következtetnünk, hogy meglehetősen korán foglalkoztatta az egyedüllét, a magány gondolata. Másik vallomása szerint¹³ tizennégy éves korában hallott először Ady-verset az iskolai önképzőkörben. „Hatására – írja – shakespeare-i kifejezéssel, úgy döntöttem, hogy költő leszek.” S alig három évvel később, 1938-ban, tizenhét éves korában megjelent a *Napkelet*ben első verse, 1939-ben még egy a *Vigiliában*¹⁴, majd az *Ezüstkor* (1942–1944) első számának szerzői között az ő neve is felbukkan.¹⁵ Azt már más összefüggésben említettük, hogy 1944-ben behívták katonának és Németországban fogságba esett; 1946 és 1948 között az *Újhold*nál társszerkesztő, az ötvenes években kiadói lektor, 1957-től pedig az *Új Ember* belső munkatársa.

Kortörténeti szempontból szokás *Újholdas* költőnek tekinteni Pilinszkyt. A megállapítás igaz, ha nem óhajt több lenni a besorolás tényszerűségénél. *Kenyeres Zoltán* azokat nevezi *Újholdas* költőknek,¹⁶ akik az 1946-ban alapított s mindössze hét számot megért folyóiratban megjelentek (Gyarmati Erzsébet, Fazekas László, Jánossy István, Lakatos István, Mátyás Stefánia, Major Ottó, Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky János, Rába György, Rákos Sándor, Somlyó György, Szabó Magda, Végh György, Vidor Miklós), sőt közéjük tartozónak véli Lator Lászlót is, akinek nem jelent meg ugyan verse az *Újhold*ban, de „a hasonló ars poetica” révén idesorolható. Ez az „elvezett korosztály” – mint a „negyedik nemzedék egyik szárnya” – a háború megrázkódtatásában eszmélt magára, folytatója a „harmadik nemzedék polgári humanizmus”-gondolatának és megteremtője az „elvonat tárgyiasság” költészetének. *Béládi Miklós* „tragikus nemzedékről” beszél¹⁷, amelynek tagjai (Nemes Nagy Ágnes, Rába György, Rákos Sándor, Szabó Magda, Mészöly Miklós) közt Pilinszkyt a „tragikus hang állandósulása” különbözteti meg, mert „számára az emberi lét a maga egészében válik tragikussá”. Igaz – fűzhetnők hozzá –, de nem csak ez, nem csupán a tragikus hang állandósulása különbözteti meg nemzedék társai között Pilinszkyt, hiszen e hang állandósulása a költői alapélményből, az alapélmény mélységéből következik, amit nem a világháború átélésében, hanem – láttuk – a költői világkép függvényében kell meghatározunk. Ez nem jelenti azt, hogy tagadjuk a háború borzalmainak költészetére tett hatását; a KZ-versek egyértelműen igazolják e hatást, de ugyanakkor azt is bizonyítják, hogy Pilinszky „alárendeli” világképének az élményt, illetve átítatja Krisztus-élményével, amint erre utaltunk a *Harmadnapon* című vers említésekor. Ha a maga belső történéseiben akarjuk tehát megérteni Pilinszky költészetét, nem a kor történelmi eseményeit kell szembesítenünk vele, hanem megfordítva: e költészet belső, alakuló világát kell szembesítenünk a kor történelmi eseményeivel. Belső, alakuló világot, mondtunk, s ezt úgy értjük, hogy a Pilinszky-líra fejlődési stációit nem lehet, vagy legalábbis nehéz meghatározni, ehelyett a költői világképen nyugvó egységes egészet kell állandóan szem előtt tartani, hogy belső értékrendjének hangsúlyváltozásai, átrendeződései megfoghatók legyenek. A sokak által „fordulatként” emlegetett *Szálkák* (1971–1972) első darabja arról tanúsodik, hogy a költő maga is egységes egésznek fogja fel költészetét: „Amiként kezdtem, végig az maradtam. / Ahogyan kezdtem, mindvégig azt csinálom”. Ez a két sor a vers lényege, a rákövetkező három („Mint a fegyenc, ki visszatérve / falujába, továbbra is csak hallgat, / szótlánul ül pohár bora előtt”) csak képi érzékletesebbé tétele az előbbieket absztraháló jelentésének. Hogyan

¹² *Igen és nem*, Új Ember 1958. dec. 14.

¹³ Lásd: a *Látogatóban*... c. kötetben; szerk. Lengyel Péter, Bp. 1971

¹⁴ Pilinszky János: *Kikötőben*, Napkelet 1938/11. és *Üzenet az üvegvárból*, Vigilia 1939/2.

¹⁵ Diószegi András: *Az „Ezüstkor” vége*, Kortárs 1960/2. Rónay László: *Az „Ezüstkor” nemzedéke*, Akadémiai Kiadó, Bp. 1967

¹⁶ Kenyeres Zoltán: *Gondolkodó irodalom*, Szépirodalmi. Bp. 1974

¹⁷ Béládi Miklós: *Költő a senkiföldjén*, Tiszatáj 1973/9.

„kezdte” tehát Pilinszky? Méltatói a *Trapéz és korlát*-ot szokták ilyenkor fölhozni ilyen vagy olyan koncepciójuk bizonyítására. Nem csupán filológiai kérdés azonban, hogy tudunk néhány, az első kötetbe be nem került versről.¹⁸ Nem véletlenül hagyta ki Pilinszky a későbbi kötetekből is, hiszen – mércéje szerint – nem művészi érettségű, hanem megérlelt versekről, vagy talán inkább: megérlelt költeményekről van szó. Megformáltságuk, gondos rím- és ritmuskezelésük a Nyugat költőinek művészetét jól ismerő fiatalembert sejtetnek, akinek egyéni világlátását mégsem képes elrejtteni a forma-ruha. „Körülöttem hűvös, kék üvegfalat / kemény lapokból vont a végzetem, / magamba zárnai minden élesen / kiszállni-készült, izzó nyílhegyet, / mit képzelet kovácsolt, vágy lövelt, / való világba ütni ércfejét” – így indul az *Üzenet az üvegvárból*. Azaz, mint minden induló erős tehetség, Pilinszky is föltérképezi a világot, készül birtokba venni mindazt, aminek határait még maga sem ismeri. Impresszionisztikusan, mint tették ezt Babits, Kosztolányi vagy akár Tóth Árpád, úgy, ahogyan a szubjektumon átszűrődő világot észleli: „Most minden festék, látszat, porladó, / szívemre porzó, tiszta hó, halál, / csak egy való van, síró görbe szám / és ködbe néző két kódós szemem” (*Kikötőben*).

De ugyanerről az impresszionisztikus világlátásról tanúskodnak a *Trapéz és korlát*-ból az *Őszi vázlat*, valamint a *Kánikula* című versek is. Viszonylag hosszú és zárt kompozíciójú költemények jelzik, hogy a költő „ráésmélt” valódi természetére¹⁹ (*Trapéz és korlát, Miféle földalatti harc, Te győzz le, Stigma*), világképének állandó elemévé válik a transzcendencia, s ezáltal a versbe fogható világ beláthatatlan mélységek felé nyílik: egyelőre az apokaliptikus látomások irányába (*Jelenések VIII. 7., Apokrif, Apokalipszis* stb.), aztán, a gondosan megválasztott tárgyi világ bevonásával párhuzamosan, nem az egyszerűség, hanem a tudatos egyszerűsítés irányába. A *Harmadnapon* rövid versei (*Négysoros, Agónia Christiana, A harmadik*) jelzik e folyamatot, a *Hideg szél* pedig – Beney Zsuzsa szavával²⁰ – előrevetíti azt a későbbi Pilinszkyt, akinek világa „átítatódik a halállal”. Erről mi az egzisztenciál-filozófia párhuzamosításában szóltunk, s úgy véljük, hogy az 1950-es évek végétől a hatvanas évek közepéig tartó időszak az, amelyben Pilinszky világgépe és költészete az egzisztencializmus és a Simone Weil-i eszmekör hatására filozófiai és eszmetörténeti mélységet nyer. A *Harmadnapon* képi nyelve ezúton lesz a *Szálkák*-kal kezdődően fogalmilag absztraháló nyelvű, jövőbe irányultsága a jelen létállapotától súlyos. *Kabdebó Lóránt* beszél arról, hogy „az abszolútummal való szembesítés”, valamint a „kontemplatív időtlenítés” Pilinszkyknél „léthelyzetté általánosítódik”.²¹ Valóban, József Attilánál a természeti képek (vagyis a tárgyi világ) mindig *élethelyzetet* jelölnek és jelzik, hogy a költő magára vállalta a világot. Szabó Lőrinc költészetében nem találunk ehhez hasonló magatartásformára, de egyetlen vers, a *Fűz a tóparton* (az 1940-es évek elejéről való) – miként azt meggyőzően bizonyítja *Kabdebó* – az alaphelyzetül választott természeti kép révén egyszerre jelöl *élet- és léthelyzetet*, melyben a költő képtelen vállalni a világot, és megnyugvást sem talál benne. Pilinszky természeti-tárgyi világból vett képei egy-egy *létállapotot* jelölnek, rajtuk keresztül a költő nemcsak magára vállalja, de *el is szenved* a világot: magának a létezésnek az abszurditását fogadja el. Ezért joggal és találóan nevezi *Kovács Kálmán* az „abszurd létezés lírájának” Pilinszky költészetét;²² ám ez a líra nem egyszerűen tükrözi a léte, hanem *értelmezi* is. És ebben megint a legnagyobbakkal rokon. A *Kráter* mélysége tehát mint létértelmezés – feltételezi a költői út teljes ismeretét.

A hetvenes évekkel kezdődő „termékenység” az addig létrehozott líra összefüggésében érthető-értelmezhető helyesen. A *Szálkák*, a *Végkifejlet* és a *Kráter* új versei ama József Attila-i „végző szemlélet” jegyében születtek, és Pilinszky létértésének adekvát mélységű nyelvi kifejezői. Ebben rejlik e líra nagysága, újdonsága, költészettörténeti jelentősége.

¹⁸ Lásd a 14-es lábjegyzetet

¹⁹ Rónay György: *Pilinszky János versei*, Magyarok 1946/402–403. old.

²⁰ Beney Zsuzsa: *Gondolatok Pilinszky János új verseskötetéről*, Vigilia 1975/1.

²¹ *Kabdebó Lóránt: Fűz a tóparton*, Irodalomtörténet 1974/2.

²² Kovács Kálmán: *Eszmék és irodalom*, Szépirodalmi, Bp. 1976

11. *A Pilinszky-líra nekünk-valósága.* Ha Pilinszky János világképét, mert elfogadja a transzcendenciát, nem is teheti mindenki teljes egészében magáévá, költészetének jelentőségét senki sem kisebbítheti. Mai magyar költészetünkben talán ő az egyetlen, aki nemcsak azt tudja, hogy a modern lírikusnak rá *kell* kérdeznie az emberi lét, az egzisztencia egészére, hanem egyénileg kiépített és egyre inkább az absztrakció irányába haladó nyelven rá is *tud* kérdezni. Ő van legjobban tisztában azzal, hogy a modern költőnek – ha korához szólni s rá hatni akar – annak az empirikus világnak a végtelenségét kell versbe foglalnia, amelyben ott lüktet a véges emberi lét. Ez a világ pedig csak a maga metaforikus tárgyiségében önthető nyelvi formába, mert épp e tárgyi világ „nem beszél, nem rejteget, hanem jelez” (Herakleitosz). Jelzésszerűsége folytán e művészet „ki-lép” kortörténeti meghatározottságából, a történeti monászból, s ezért értéke csak a mű autonómiájában fejthető meg, ott, ahol megnyilatkoznak a lehetséges emberi értékek. Egyszerűsége az összetetten, a bonyolulton túli, vagyis *tudatos egyszerűsítés*; hatását a kimondás egyszerűsége biztosítja. Az emberi létezés nagy kérdéseit fogalmazza újra, s ezáltal a befogadót gondolkodásra, elmélyülésre ösztönzi. Nem utolsósorban pedig a gondolati következetesség erkölcsi példáját állítja elénk.

BACSO BéLA

A LÉT TÜRELME

József Attila: Reménytelenül

Hölderlin kérdése – *költők szűkös időn mire jők* – az utolsó két évszázad lírájában újra és újra felvetődött. Maguk az alkotók tették fel akkor, amikor a formát a szűkös időn beteljesíteni akarták és kérdésévé vált a befogadónak – köztük a lírával teoretikusan foglalkozó irodalomtudósoknak, akik a formát faggatva, a forma és a szűkös idő költői világkép-meghatározó jellegzetességét, esztétikai érték- és igazságtartalmát kívánták megítélni. A szűkös idő lényegi meghatározójává vált a modern lírai fejlődésnek. Lényegivé, mert mind az alkotói, mind a befogadói oldalt meghatározza – tehát szükségszerűvé –, hogy *a költészetben reflektáljanak a megtörtség felett* (Gadamer), azaz tudatosítsák, hogy többé nem adott a közös értelmezéshorizont, mely hitelesíthetné az alkotói élmény-kimondást a befogadói oldalon. A szűkös idő mint sajátos történeti, formateremtő *a priori* egyfelől, másfelől a szűkös időben élő emberiség társiatlansága a modern líra karakterisztikuma. A lírai vers így *hapax legomenon* – egyszer kimondottá – válik, és e kimondásban nyilatkozik meg a lélek a lét türelmeként, megértésre váró létként. Így igaz a rilkei kijelentés: *az ének lét*.

A dal, az ének a csöndbe tér, mert többé nem létezik az egységes élmény mint lét, és mert a fennálló a szűkös időn az idegenségnek, a dolgok kicsinységének, a beszéd zavarának otthontalan világa. (*Csak jel vagyunk, s mögötte semmi / kin nélkül vagyunk, s már-már elfeledtünk / beszélni is a messzi idegenben* – Hölderlin.) Szűkös időn a költő diadala az, hogy a lélek, a költői én a lét türelméből megnyilatkozik. A költő kicsikarta azt az engedményt, hogy lelke mint az egyedül igaz lét, mint a létező türelmetlenség ellentéte jelenhessék meg, és a csöndbe tért dal a társias beszélgetés élesztőjévé válhasson. (*A sors parancsa, hogy ki-ki egymást megértse / s hogyha eljön a Csend, teremjen hozzá nyelv is, közös* – Hölderlin.) A dallá vált lélek a lét értelme, a társiasság emlékeztetője és e szűkös időn a horizont felnyitója. Így és csak ebben a kontextusban értelmezhetjük helyesen József Attila következő megfogalmazását: *... a valóság megértésekor, kívül vagyok a valóságon mindaddig, amíg ez a megértés alakot nem vesz föl, ami által megértésem maga is*

olyan valóságélemmé válik, amely már nem megértés, hanem maga is megértést szomjúhozó¹ – azaz lét.

Ez József Attila lírájának értelmezési kritériuma: lírájának nem lehet alapja valamiféle tartalmi valóság-ekvivalencia, hanem csakis a forma, mint alakot öltött létmegértés. Ennyiben nem az a törekvése, hogy ugyanaz legyen, hanem vágya, hogy más legyen, s így ismét lét lehessen, azaz megértett lét² – *a külváros ő maga volt* – írja Halász Gábor. József Attila nem leírja a külvárost, hanem önmagát mint külvárost írja meg, s ez döntő értelmezési különbség. Az előbbi a tartalmi ekvivalencia szűk megfeleltetési rendszere, mely legszívesebben leltárt készít a társadalmi állapot versben megjelenített szörnyüségéről és ezzel élettelené teszi a lírát, míg az utóbbi a formát mint megértést szomjúhozó létértelmet engedi működni, és ezzel minden befogadó személyes felelősségévé válik az értelmezés-horizont beteljesítése. *A költői szó sokértelműségének abban rejlik sajátos érdeme, hogy egészében megfelel az emberi lét sokértelműségének. A költői szó minden értelmezése csak azt értelmezi, amit a költészet már maga értelmez* (Gadamer). A líra igazságtartalma a formaélményekben megjelenő létértelmek állapotvariánsainak egymásrahatásában, az ön-, az embertársi és világ-idegenség állapotának megértésében érvényesül. *A költészet teremti meg a legfőbb szimpátiát és koaktivitást, a véges és végtelen benső közösséget* (Novalis). A líra, minden történeti módosulása ellenére, soha nem adta fel ezt a programját, így József Attilához nem akkor vagyunk hűek, ha azt akarjuk bizonyítani és kiolvasni verseiből, mikor volt szolidáris megfogalmazója az elnyomott osztályok érdekeinek, hanem akkor, amikor verseiben észrevesszük azt a tág teret, melyet a mindenkori szenvedés és elnyomtatás felé nyitott. Ekkor verseiben a *historia abscondita* mint a formában konstituált létértelem sugárzik át, szólásra bírja ezt a rejtőző történelmi időt, nem mint a meghatározott itt feleletét, hanem mint a negativitás létállapota feltétti mindenkor érvényes történetfilozófiai ítéletmondást.

A költő tudja, hogy *Csak egy bizonyos itt – az, ami tévedés* (Szürkület), és ezért magát, a lélek létben beálló állapotszerűségét mint e tévedés tagadását fogalmazza meg. Az igazságnélküli bizonyosság helyébe, a meglevő intoleranciájának helyébe a lélek önállításának mint legvégső igazságnak és felelősségnek a türelmét állítja. A költő érzi, hogy *már nem fog kézen, amit megfogok* (Könnyű emlékek . . .), és ezért önnön lelkét pásztázza végig, hogy eredetét fellelve, a lélek önkritikai szándékát mint világkritikát érvényesítse. Ez a kritikai szándék keltheti a legfőbb szimpátiát és koaktivitást az olvasóban. Az olvasó megmenekülhet, de mi menti meg a költőt a szűkös időn? Nem a minden áron akart jobb jövő utópikus képze, nem a negativitással szemben felmutatott tiszta értékek előjövendő világa, hanem egyedül az a hit, hogy ő segít. Amíg ezt hitte, életben maradhatott.

Semmiféle tevékenység nem oly emberi, mint a pusztán kiegészítő, a kötésteremtő és segítő (Schlegel). És semmiféle emberi tevékenység nem oly tisztán tragikus, mint a pusztán kötésteremtő és segítő. E tevékenység ki van téve mindenkor a nem-kérünk-belőle elutasító gesztusának, holott tetteiben már öntudatlanul is ott munkál – még ha tudja is, még ha beszámítja is az elutasítást – a kapcsolatteremtésre törekvés benső kényszere. *Szól a szája szólítatlan, / gondja két a gondolatban* (Szól a szája szólítatlan . . .). A segítő újra és újra megvív kétségeivel, rögzíti tragikus helyzetét, a kivetettséget, a rokon- és társiatlanságot, és ezért újra és újra remény és emlékezés közt mozog, s a két part közt félúton születnek a segítség hiábavalóságáról szóló sorok. Ebben a szituációban, a félút horizont-vesztett pillanatában csak a lélek az egyetlen megragadható; a segítés itt brutálisan önmaga ellen fordított küzdelem. A segítő benső kényszertől vezetettve kétfelé pillant – a remény és az emlékezés partjai felé. Ez a szituáció kikezdi a segítő felelősséggel vállalt hitét, mert a kettős pillantás, ha tetszik, megkettőzi a horizontot, a perspektívát, vagy ha tetszik, éppenséggel lehetetlenné teszi azt. *Ő az . . . akit emlékezésében a remény fénye zavart meg, s akit reményeiben az emlékezés árnyai csaltak meg* (Kierkegaard).

József Attila utolsó éveiben mind többször jutott a tragikus kétség állapotába, s ekkor írta költészetének legszebb és legintenzívebb darabjait, melyekben egy lecsupaszított természeti tájban, asztrális világban a „legszerencsétlenebb” lélek – ama kierkegaard-i értelemben – nyilatkozott meg. *Belső táj csillagokkal* – ez a *Reménytelenül* című vers. A kétségbeesés lélekállapotának kivetülése ez a táj, ha egyáltalán szabad tájnak nevezni.

Paul Klee egész életművét, már 1913-tól, végigkísérik az úgynevezett angyal-képek, melyek sajátos lelki történéseket, állapotokat ábrázolnak. Ezek közül most az 1939-ben *Engel vom Stern* (Angyal a csillagról) című képre térünk ki.

A képen egyszülöző szárnyával egy angyal halad előre, meghajló fejjel mozdul a nem ábrázolt felé. Feje felett a távolban a csillag látszik, ahonnan jött. Szája mosolyra mozdul, egyik szem felfelé, a másik lefelé pillant. A szénrel előre megrajzolt figurára viszi fel a sárgászöldes színeket a festő (levirozott ecsetkezelés). Az angyalban megnyilatkozó lélekállapot – mint majd látni fogjuk – mély rokonságot mutat a *Reménytelenül*-ben megragadott lélekállapottal. Tudjuk, honnan jön, és hova nem tér(het) vissza s nem is akar: ezt jelzi Klee az angyal bölcs mosolyával és a tekintet kettős irányultságával. Jobb szeme még visszatekint a távoli csillagra, de bal szemével a földre néz, melyen útja vezet. Emlékezés és remény lelki-egzisztenciális konfliktusát tárja fel nekünk. Klee abban az áthaladási stádiumban állítja elénk, mikor az angyal az emlék és remény keresztútjához ért, s nem rezignált, hanem bölcs. Tudja, hogy mi van mögötte – és mert elhagyta és mert nem igyekszik vissza, mi is sejtjük, mi van mögötte. De nem tudja – mint mi sem –, hogy mi van előtte s előttünk, és ez teremti meg az állapot tragikumát, minden bölcs tisztánlátás ellenére. Hiába tudjuk, mi van mögöttünk, a semmibe vivő láb, ha visz is, tétován mozdul – kissé után – „előre”.

Az emlékezés, a csillag képe beleszövődik a föld képébe, hogy végső soron emléke erősítse és gyengítse is reménye semmitől nem meghatározott lételemét. A csillag bizonyossága e lételeméből visszatekintve a kényszerű bizonyosság és a felismert szabadságnélküliség világa. Az angyal magát *más*-ban akarja tudni, és minden meghatározás, mely bizonyosságát *más*-ban tudja, joggal nevezhető katasztrófát sejtető lét-meghatározottságnak. De ugyanakkor az angyal lételeméje az, hogy a biztos égit odahagyva a saját egzisztencia-önmeghatározás felé tart. *A szerencsétlen mindig távol van önmagától, soha sincs önmaga számára jelen. De a távollevő vagy csak a múltban, vagy csak a jövőben lehet nyílt* (Kierkegaard). S mert távol van önmagától, ezért a legszerencsétlenebb és legszerencsésebb lélek, mert közel lenni nyíltan önmagunkhoz jelen állapotában egyet jelent a végső önmegsemmisítő döntéssel. Ezért bizalmunkat a lélek iránt csak a meghatározatlansággal együtt egzisztáló felelősség menekvés-pillanatában tudjuk fenntartani. Ezért a legszerencsétlenebb a menekvő, az úton levő, aki tudja *mitől*, de nem tudja *hová* menekül, és mivel a pillanat nem elégíti ki, így egyet ismert, a felelősséget önnön lelke iránt. Múltja nem az övé, jövője nincs – és a jelen a kettő között vezet át. Ezért egyetlen esélye marad, a megragadás felelőssége, a katasztrófákkal szembeni bölcs mosoly. S felsóhajt néha: *Bár lelnék mi is, ó, csak sáynyi, de biztos, / tiszta emberit itt: talajunkul pusztá szegélyt csak / kő és hullám közt* (Rilke).

Bölcs ez az angyal feltétele, mert tudja, hogy a lélek lehetősége a felelőssége, a tétovának tűnő, mégis biztos továbblépés – nem a biztos jövő felé, de biztosan önmaga felé. Ekkor tudatosan fosztja meg magát a múlt látszólagos bizonytalanságától, a soha emberséget nem hozó világtól, de a jövő sem kecsegteti még ilyen bizonyossággal sem. Ekkor ráébred, hogy a szerencsétlenség szerencsét – a legnagyobbat – hozta el neki: a lélek önállóságát. S kell-e ennél több? *Az egy Tér minden létnek otthona: / Benső Világtér. Madár szárnyal ott / túl minket. Mivé nőni akarok, / kinnézek csak, s már bennem nő a fa* (Rilke). József Attila lírájának esztétikai hátterét főként saját elméleti írásaiból lehet kibontani, így az *Esztétikai töredékek*-ből, vagy éppenséggel a Halász Gábornak írott levélből – *csak önnön sivársági érzésemnek formába állása érdekel*. Ez a forma, mint a lélek legvégső élettényeit leíró és megítélő állásfoglalás – mondtuk – lét. Így igaz az idézett kijelentés: *a külváros ő maga volt*. A modern művész, festő és költő egyaránt, a *racionalis formaérzék* (Lukács) megszűntével arra kényszerül, hogy az ellenszegülő tárgyi világgal, tényekkel szemben megfogalmazza saját világnézetét mint a lélek legvégső ítéleteit, mint olyan állásfoglalást, amely – éppen a felelősség teljes vállalásának eredményeképp – mindent tartalmaz, aminek mint lételemnek – ily módon értelmet nyert létezőnek – helye van a formakonstitúcióban. A művészet és művészetelmélet vonatkozásában is érvényesül az a radikális filozófiai fordulat, melyet először Kant, majd a fenomenológia és ennek nyomán Heidegger hajtott végre. . . . *a létező csak annyiban létezik, amennyiben és amilyen mértékben bevonják ebbe az életbe és utalnak rá, azaz átélik és élménnyé válik*. Ekkor világosan látjuk, hogy . . . *az újkornak a létezőhöz való viszonya döntő kibontakozásakor világnézetek vitájává alakul át, mégpedig nem tetszőleges, hanem csakis olyan*

világnézetek vitájává, melyek az emberek legvégső alapállásait a legnagyobb határozottsággal foglalták el.³ Az alkotói formakonstitúció, az ihlet analízise kapcsán ezzel vet számot József Attila.

... amikor a valóságról szólok, ugyanakkor kívül vagyok a valóságon, mert fogalmam és a megértés én magam vagyok mindaddig, amíg ki nem mondtam...⁴ Nem arról van itt szó, hogy a valóság mint tárgyiség transzcendens, hanem arról, hogy mint így létező egyszerűen semmisnek nyilvánul, és tárgyiségről csak megértésem eredményeképp lehet beszélni. Megértésem – mint szubjektum-adekvát világgép – a kimondásban, a formaadásban megértett létként bomlik ki. *Hapax legomenon* – kimondásom egyszerűsége követeli tőlem, hogy felelősséggel mondjam ki az ihletben, a világ valóságának teljes fogyatkozása után a világhiányt betöltő szót. E betöltés a költészet kimeríthetetlen értéktörzse, s ekkor valóban a költészet sajátjába oldja az idegen létet (Novalis), és olyan létet teremt, melyben a tárgy idegenségének, távolságának csökkentésére tesz kísérletet a költő. A költészet – a művészet – valóban antropológiai tény⁵ válik, ahol minden tárgyiség radikális megszüntettségben új értelmet nyer, azt az értelmet, melyet a költő értelmezéshorizontjából, perspektívájából kap meg. Ez a karakter szükségszerűen állapotyszerűséggé válik, érvényesíti a tárgyat a költésben mint értelmezésben. A tárgy magánvalósága semmissé válik, és e megsemmisítés egyidejűleg az értelemdadás mozzanata. A költészet olyan megértése pedig, amely éppen ezt a magánvalóságot, azaz a tárgy tartalmi mozzanatát igyekszik visszakeresni, megszünteti a tárgyat állapotá alakító formakonstitúció sokértelműségét, teremtő erejét és az állapot felé forduló tekintetek, érzések és élmények variációját egyetlen perspektívára akarja korlátozni. Így a formaélmény megszűnik. A világhiányt nem szüntethetjük meg azzal, ha a fennállót deiktikusan mint meglevőt igazoljuk. A deiktikus igazságkeresés a fennálló helyeslése, amíg az igazság kritikai instanciája a formaélményben megalkotott élmény-sokértelműség engedése, a formára irányuló alternatív élménybeteljesedések engedése. Így vész el „a világhiány a művészet valóságában”!

Aligha kell itt taglalnunk, hogy ez az „elveszés” nem azt jelenti, hogy a költő valamiféle kasztáló optimizmussal tör előre úttalan utakon. Nem, ez csak azt jelenti, hogy a világot szóra bírta, és megértését formába öntötte, amely most már mint világgép, más világnézetekkel szembesül. Ha valami, akkor a modern líra tudatosítja velünk azt, hogy lehetetlen valamiféle egységes világgépet keresnünk – világgépre csak világgép válaszolhat. A világ megértése, a világ mint kép megpillantása a történeti-egzisztenciális megismerés igazságmértékét bontja ki. A történeti megismerés mint segítő jellemezhető, segítése az én-nek és a más-nak. (... Ésők az átlényegüléstől | élő dolgok, megértik majd, hogy dicsőítéd őket; mulandók, | bennünk, a legmulandóbbakban, megsejtiük a mentőt – Rilke.)

Elveszett történelmünk és a történelemben való elveszésünk mint óhaj, arra kényszerít minket, hogy múltunkat és jövőnket a jelenben lássuk meg, azzal az igénnyel, hogy legyen történelmünk. *A történeti megismerés egyedül és mindig csak a történeti pillantásban lehetséges. De a megismerés a történeti pillantásban mindig megismerés egy szemszögből. Amiben a múlt pillantássá – dialektikus képekké – sűrűsödik, behatol az emberiség akaratlan emlékezetébe* (Walter Benjamin). A dolgokban ekkor valóban történelmünk rejtőző dimenziói jelentkeznek, és a dolgok képekké sűrűsödése, jelenképe önmagunk radikális megértése.

Ez egyben a modern költészet lényegi formaproblémája: *minden emlékezés jelenidejű. Tiszta elemeiben minden emlékezés szükséges előzetes-költésként (Vordichtung) jelenik meg* (Novalis). A múlt képpé sűrűsödése, költői előképpé válása a világban magát megismerő ember megnyilatkozása, világgépének megfogalmazása. A forma kérdése ennyiben, a történeti megismerésben kimondott történetfilozófiai ítéletmondáshoz közelít. A dolgok, a tárgyak, a természeti táj, az én és a másik mint az emlékezés elemei a költő megértésében jelenidejű átlényegülést szenvednek. A költő mindig úton van, és a benső táj mindig változik – *s már bennem nő a fa*. Most bent van, ami korábban kint volt, most önmagát mondja a költő, hogy mást fejezzen ki, most önmagára emlékezik, hogy az emberre és világára emlékezhessen. *Megszűnt a világgal közvetlen kapcsolatot jelentő élményképesség. Új elvont világgép született, amely kizárja a költői ábrázolás lehetőségét. A világot megbabonázta az értelem szűrés tekintete, a dolgok elmosódtak, feladták formáikat, átmentek egymásba, minden vonatkozása és viszonylata vált...⁶*

Ehhez a helyzethez szükségszerűen tartozik hozzá a költő nagyfokú eltávolodása önmagától és a világtól, és emlékei – ama novalisi értelemben – mint előzetes költés elemei jelennek meg szá-

mára. A személyiség ilyen önmagától távol kerülésére utal József Attila egyik megjegyzése az „analitikus füzetben”: *általában gondolkodj úgy, hogy nézd magadat második személynek*. A forma megvalósulása ily módon a személyiség megkettőződésében rejlő feszültséghez van kötve, a jelenidejűség mint a másik személy múltjának megítélése érvényesül. Az én múltja a másik én jelenben kibomló kritikájának lesz a tárgya. A „Benső Világtér” a magát bejáró személyiség tragikus vándorútjának terepuma. Az önmagától elmenekült lélek behúzódik az érzés talán fenntartható rejtkehelyébe, a szívbe.

A semmi ágán ül szívem, / kis teste hangtalan vacog – ez a Reménytelenül centruma. A vers lényegmeghatározottsága az, hogy a lélek Belső Világtérében teljesen leépülnek a fogódzók és minden biztos pont hiányában visszahúzódnak a szívbe, az érzés végső emberi momentumába. A leépülés teljes: *Az ember végül homokos, / szomorú, vizes sikra ér, / szétnéz merengve és okos / fejével biccent, nem remél*. A külső táj sivársága, sík, azaz határolatlan jellege sugallja a reménytelenség érzését. A költő magát fejezi ki a tájban, ahol szinte semmi sincs, a horizont végtelenségének képe a lélek végtelenségét rejtja, a fogódzók nélküli táj szabad horizontja a lélek szabadságvesztését idézi. A táj semmit nem mutat, a nyárfa neszező halálsuhintása melankolikussá teszi a lelket, de ez a melankólia együtt jár a helyzet tisztázásának felelősségteli szándékával. Felelőssége önmaga iránt, a helyzet *nem elleplező* megfogalmazása teremt itt nagy verset. Számvetés a lét-helyzettel. A félelem azonosságot teremt és nem engedi a visszahátrálást a múlt valamiféle idilljéhez. A múlt és jövő reményei csalókák – *Fortélyos félelem igazgat / minket s nem csalóka remény* (Hazám) –, ami megmarad – mondjuk ismét – a lélek önállítása. A félelem állapota a megvilágosodás állapotává válik, egyben az igazság feltárulásává – az igazság pedig az, hogy nincs remény. Minden igazságot elleplező létező megtagadása az igazság kimondásának lehetősége. *Az elutasító utalás az elsiklóban levő létező egyetemességére . . . a semmi lényege: a nemlegessé tevés* (Heidegger) – *A semmi ágán ül szívem . . .* – tetézi József Attila.

Az asztrális táj a létező radikális megtagadásaként mutatkozik meg. A csillagok távoli, szelíd idegensége csak fokozza a társiatlanságot. József Attila nem fordul poétikus gesztussal a csillagok világához reményt keresendő. A számvetés és distancia végsőikig beteljesített nála. A semmit, mely egyben félelmet is okoz, adja meg korlátként, így a semmi az utópia ellenlábasa, de egyben felismerése a létnek, a lélek önállításának – azaz mondjuk ismét: visszaút önmagához. A semmit vállalni csak a tisztesség fogcsikorgatásával lehet, a felelősség maximumával, mert a létező létehez forduló tagadás, nemlegessé tétel nem hozza meg az igaz emberi társiságot, csak azt a felismerést, hogy nincs remény. *Fáj a szívem, a szó kihül, / Dehát kinek is szólanék* (Vas szí-nű égboltnban . . .). A semmiben végsőikig vitt tagadás mint a létező lét-igazságának feltárulása, az emberben a legmulandóbban mutatja meg nekünk, a mentőt, mert az egzisztenciális kiút hiányával együtt itt áttörik a létező mulandó bizonyossága és felismerjük e bizonyosságok emberellessége és bornírtága. A semmi nem a végtelenség utópikus világát segíti érvényre, hanem a végtelenség megértését, melyben egyedül végtelenné a legmulandóbb, az ember lehet csak a tisztesség szembenézés pillanatában.

E pillantás valóban bevilágítja az emberiség akaratlan emlékezetét, nem azért, hogy elveszítse a múlt ábrándjaiban: *Bennem a múlt hull, mint a kő / az ürön által hangtalan*, hanem hogy felismeresse a jelen állapot reménytelenségét – *minden emlékezés jelenidejű!* A tagadásban, a semmiben ott van az a *miért*, amely minden megértést vezet akkor, amikor megfogalmazza saját álláspontját, amelyből a múlt és a jövő felé pillant.

A forma ekként veszejtí el a megformálásban a tárgyat mint idegenséget, hogy látásának és a mögötte rejlő, világhoz viszonyuló hangulatának egységében új értelmet adjon neki. *A hangulatban minden létező sokkal inkább állapot, mintsem tárgy. Az állapotszerűség az ember és természet létmódja a lírai költészetben* (Erich Staiger). Ennek a versnek a nagysága abban is igazolódik, hogy a hangulat – itt most ezt igen szélesen, mint a lélek világhoz fordulását értsük – teljesen bomlik ki ebben a tájban. A reménytelenség állapota és a táj lecsupaszított, félelmetes neszező tökéletesen összeillő, a félelem kozmikus tágul. Nagysága az is, hogy semmi heroikus pátozsa nincs, és nem valamiféle halálra szánt emelkedettség búvik meg mögötte, hanem aggodás és félelem az elveszítettségért, a megaláztatásért és társiatlanságért. Óvja a lélek érző részét, a szívet,

amely mindenkor képes az újraéledésre, mert konokul hisz a társiaságban. Ez a szív a szorításban a másikért vacog, mert melegség csak a másik embertől jöhet: *hisz mint a kutya hímél | abban, ki bizna benned* (Tudod, hogy nincs bocsánat).

Amikor a fentiekben leírtuk a versben kifejlő állapotot, az ember és természet e versre jellemző állapotszerűségét, akkor azt is alkalmunk nyílik belátni, hogy a költésben mint értelmezésben (Gadamer) a költő, az értelmező csak arra vállalkozhat, hogy a létezőt állapota megnyilatkozásaként működteti.⁷ A létezőt rejtett egzisztenciájában felfedi azáltal, hogy benne az ember állapotát bontja ki. József Attila lírájának tendenciája ebben a vonatkozásban az, hogy formája mindinkább közelít az aforisztikus kinyilvánításhoz. Ezt azzal magyarázhatjuk, hogy egyfelől a létezőben kibontható állapotvariánsok mindinkább csökkentek, s egyre inkább csak helyzetrögzítésként, a lélek önállóságaként váltak formává. Másfelől folyamatos küzdelmet fed fel nekünk, mégpedig azt, hogy a lélek a visszaszorított állapotában mind kevésbé tudja artikulálni állapotát mint a létező idegenségének felismerését és oldását. A létező széles horizontja ellenáll és kívül kerül azon a körön, amelyben még megnyilatkozni képes a lélek. Ugyanakkor az is világossá válik, hogy a költő utolsó éveinek rövid verseit mint a korábbi időszak hosszú verseinek – e fenti értelemben vett – módosulását kell értelmeznünk.

A hosszú vers a rövid vers előfeltétele – írja W. Höllerer. Mint minden lírai forma, a lírai rövid vers formájának – ... *értelmét nem abban kell keresni, amit kifejez, hanem magában a kifejezés módjában* ... *A képzés törvényszerűségében, tehát nem a közvetlen adothoz való közelségben, hanem az attól való fokozatos eltávolodásban rejlik a nyelvi és művészi megformálás értéke és sajátossága* (E. Cassirer).

A lírai rövid vers lényege a maximális távolságtartás a létező adottságától, s egyben törekvés arra, hogy elnyerje a lét végsőig vitt szemléleti redukcióját. Ily módon a végső létösszefüggések – mint hangsúlyoztuk – teremtik meg ennek a formának a bázisát. A létredukció így egyben formaredukció, illetve a formában benne rejlő világlátásból nem következhet más. Ez képezi József Attila rövid verseinek esztétikai alapját.

A rövid versek tehát a hosszú versek életlátásának redukciói, végleges intenzitásra szorításai. A rideg és emberidegen létező valóságselemei közt a lírai rövid versek útjelzők az emberiség számára azzal a követeléssel, hogy a megértésben, a forma befogadói élményében létértelmet nyerjenek. A költő kétségbeesett sóhajai ezek a formák, melyekben emléket hagy magányos útja kínjairól, irányjelzőket tesz ki a lét labirintusában. Megpillantásukkor megvilágosodik az út, s mint magában a műformában is, érvényesül a distancia, mellyel a befogadó él akkor, amikor – a világ hiány megszüntetéseként – felfüggeszti a valóságot, annak idegenségét.

Kásásodik a víz, kialakul a jég | és büneim halállá állnak össze. Lakonikus rövidségű vers – a lakonizmus az egyik legfőbb teremtő elve a lírai rövid versnek –, amely az értelmezés, a hozzáfordulás hatalmas mozgásterét hozza létre. Az első sor még semmit sem árul el, szép, talán sokakat gyönyörködtető természeti látványt jelenít meg. Csak a második sor olvasásakor mozdul el az egyértelmű természetiből és irányul az egyértelműen emberi felé a vers (*mint a jég úgy állnak össze büneim halállá*). Az egzisztenciáját veszített lét egyben a lélek megítélésének pillanata, a lét egzisztenciavesztése a katasztrófa beteljesedése, azaz a lélek bűnösségének (nincs többé mentés!) evidenciája, a beállt létállapot. Ebben a „beállásban” a lélek nem jelenlevő⁸ – a dolgok már nem fedezik fel benne a mentőt, s az át-nem-lényegült dolgok rögzítik az elmúlást –, mert nem felfed, hanem elrejt. A létben beállt az idő, mert nem emberi megtörténésként jelenik meg. *Az időt te csinálod: érzekeid az óra: állítsd le billegőjét, megáll az idő sodra* (Angelus Silesius). A beállt idő és a lélek teljes visszaszorítottága, a lét mint jelenlét-nem-engedés az idő meghatározatlansági pillanata egyben. Az apprehenziót uralják a dolgok: az érzéki észrevevésben jelenlevő ember elveszettsége egyúttal a lét elveszettsége az időtlenségben, mert itt nincs továbblépés, átmenet, mint az elmúlásban az időkéjlésben való mentés állapotában. Az ember és a dolgok egymásra utaltságának tudata itt megszűnt. Az idő szimbóluma itt nem Aion, hanem Kronosz⁹. Az időhorizont lezárulásának pillanata, a történelmi folyamat megszakításának pillanata, azaz lehetőség a minden illúziótól, a haladás kontrollálatlan ideologikus eszméjétől mentes distanciált önmegértésre mint történelmünk megértésére. A múlt ekkor megértett lényege a jelenben, az időfolyam beálltával, valóban egymagában áll meg, és – W. Benjamin szavával – monáddá kristályosodik a gondolat. A megértés-gondolat ezen jellege tehát szorosan összekapcsolódik az időbeli kontinuum

megszűntével, s a beállás pillanatában a lélek önmagához és történelmének igazságához jut el. A versben ábrázolt világ monadikus – önmagában álló – karaktere a világ zárt, mikrokozmosz egységét mutatja meg, melyben a világ mint értelmezett lét, végső polarizáltságban áll előttünk. Ezekben a monászokban a világ összegezése jön létre, és mint ilyen, kritikai instanciával lép fel. A monadikus mikrokozmosz mint összegezés, a fennálló megítélése.

A lélek ebben a szituációban felismeri bűnét – a lét nem emberi megtörténés, hanem rajta megtörténésként realizálódik –, vagyis azt, hogy megértését nem vitte el a végsőig: *A bűn az nem lesz könnyebb / hiába hull a könnyed. / Hogy bizonyosság vagy erre, / legalább azt köszönjed* (Tudod, hogy nincs bocsánat). A gondolat monadikussága egyben a veszély állapota, melyben az idő a lélek ellen fordul nyomasztó erejével – „kialakul a jég”. De a formában kibomló világlátás mélysége éppen az, hogy a veszélyben eljut önmagához, és így teremti meg a forma értelmét mint létértelmet.

S ha most már némileg feleslegesnek tűnő összegezésképpen írunk pár sort, csak annyit, hogy a költőben „világ visszája”-ként bolygó lélek volt az a hely, ahova mindenkor hittel és vágyakozva kell indulnunk nekünk is. Ez a hely mindenkire közel van, oly közel, hogy csak önmagunkra kell pillantanunk, s ha e pillantásban képesek vagyunk mint a „világ visszája” megnyilatkozni, akkor mi is a szent hely felé tartunk. A *homo perfectus*-t – a tökéletes embert – önmagunkban hordjuk.

Jegyzetek: ¹József Attila: *Esztétikai töredékek*, in Irodalom és szocializmus, Kossuth 1967, 141. old. – ²„... Én a proletárságot is formának látom, úgy a versben, mint a társadalmi életben és ilyen értelemben élek motivumaival. Pl.: nagyon sűrűn visszatérő érzésem a sivársága s kifejező szándékom, rontó-bontó, alakító vágyam számára csupán »jőljön« az elhagyott telkeknek az a vidéke, amely korunkban a kapitalizmus fogalmával teszi értelmessé önnön sivár állapotát, jóllehet engem, a költőt, csak önnön sivársági érzésemmek formákba állása érdekel. Ezért – sajnos – a baloldalon sem lelem költő létemre a helyemet – ők tartalomnak látják – s félig-meddig maga is – azt, amit én a rokontalanságban egyre nyomasztóbb öntudattal formaként vetek papírra.” (József Attila levele Halász Gábornak, in József Attila válogatott levelezése, Akadémia 1976, 318. old.) – ³Heidegger: *Die Zeit des Weltbildes*, in Holzwege Klostermann V. 1977, 94. old. – ⁴József Attila: *Esztétikai töredékek* id. kiad. 140. old. – ⁵Ilyen irányban értelmezi a művészetet E. Staiger, de R. Barthes is. Ennek megértéséhez ismét Heideggerre utalunk: „A meghódított világ ugyanis minél átfogóbban és hatékonyabban áll rendelkezésre, minél objektívebben jelenik meg a tárgy, annál szubjektívebben, azaz annál tolatkodóbban lázad fel a szubjektum, annál feltartóztatatlanabban alakul át a világszemlélés és a világmagyarázat emberről szóló tanná, antropológiává.” – ⁶Baránszky-Jób László: *Liránk formanyelve*, in *Élmény és gondolat*, Magvető 1978, 8. old. – ⁷„... lényeges különbség áll fenn a létezők összességének megragadása és a létezők összességében megnyilatkozó állapotuk között. Amaz elvileg lehetetlen. Emaz létünk állandó folyamata.” Heidegger: *Mi a metafizika?* Egyetemi Nyomda 1945, 10. old. – ⁸Heidegger: *Sein und Zeit in Zur Sache des Denkens* M. Niemayer V. 1969, 5. old. „A jelenlét-engedés abban nyilvánítja ki sajátosságát, hogy az el-nem-rejtőzöbe visz. Jelenlét-engedni, azaz: felfedni, nyíltá tenni.” – ⁹„Aion sokkal inkább az élet teljes identitása önmagával, mely a jelent betölti lehetőségeinek állandó virtualitásával.” Gadamer: *Über leere und erfüllte Zeit in Kleine Schriften* III. Mohr. V. 1972, 231. old.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kéziratokat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (egy oldalon 25 sorral, egy sorban 60 leütéssel, kettős sorközrel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrekúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmások többségétől. – Kéziratokat és illusztrációkat, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen nem beszéltünk meg, nem őrünk meg és nem küldünk vissza. – Szerkesztőségi fogadóórák: hétfő, kedd, csütörtök 9–16 óráig.

KÁPRÁZATOK

Légihid

Tíz méternél nem szélesebb az utca. Állok az első emeleti ablakban. A szemközti ház első emeletén is nyitva az ablak. Odaát a szoba hátsó falán hosszúkás tükör. Pontosan megmutatja ami ezen az oldalon van. A házfal sebhelyeit a málló vakolatú párkányt. Az ablakot is amelyben állok. S engem magamat az ablakban. Az ablakban álló alakot, aki én vagyok, látom odatúl az idegen szoba mélyén a hátsó fal tükrében. Ott áll. Nézi. Nézi, aki itt áll és nézi. Itt és ott egyszerre. Hátam mögött ennek a szobának a fala. Miért ne lehetne azon is tükör, amely visszanézne. A hátam volna benne számomra láthatatlanul. Meg a szemközti szoba mélyét mutatná a tükörrel. A tükörben engem, amint itt állok, amott tükröződöm, nézek és visszanézek – síkok foglya és lebűvöltje idegen szobák között, egy emeletnyi magasságban az alig tíz méter széles utca fölött, oda- és visszavillogón mindaddig, míg be nem csukódik túlhan az ablak.

2 Mutatvány

A kiöregedett artista átballagott a játszótéren. Megállt, nézte a fémrudakból összerótt állványnál ügyetlenkedő kisgyerekeket. Aztán ledobta kabátját, két jó fogással fönntermett az állvány magasában. Egy fordulattal föllökte lábát, tótágast állt, két kézről félkézre váltott, meglendült, alápörgött, átkapta súlypontját az állvány túloldalára, már odaát került, de lába ideát kalimpált, komor gumiarca félig elveszett előre-csapzó piszkosszürke haja közt, hirtelen fölegyenesedett – és ismét föltűnt ez az arc, mint egy látomás, de máris elnyelte a végtagok szélmalomtánca, majd egy merész haskeleppel újabb lendületet vett – akkor egy pillanatig úgy lebegett fönnt homorún, akár egy vízszintes holdsarló –, aztán kitérte karját, térde behajlott és elrúgta magát, fölpatant a magasba s egyszerre madár lett, kiterjesztett szárnyú madár, amely ismeri a levegő törvényeit és rábizza magát a szelekre.

A gyerekek azóta várják. Van köztük, aki a felhők közül, mert úgy emlékszik, vissza sem tért, még azt a kopott kabátot is ott felejtette a padon.

SZEREPOSZTÁS

Írta CSERNÁK ÁRPÁD

Amikor belépett hozzám az ismeretlen; az asztalnál ültem, előttem üres papír. Sötét-kék függönyöm félig elhúzva; a kert ázott, üres. Az ingaóra egyenletesen üt.

Nem ugatott a kutya és ajtónyitódást sem hallottam, mégsem lepődtem meg a vendég érkezésén. Hellyel kínáltam, s kissé felé fordultam székestül. Márvány arca, tar koponyája fénylett, szeme szigorú, de tiszta és gyermeki. Leült velem szemközt a gondolkodószéke. Néztük egymást.

– Mivel foglalkozol mostanában? – kérdezte a vendég. Hangjában nem volt semmi számonkérés. Tárnyilagos volt, rideg, mint aki felmérést végez, leltárt vagy grafikont készít.

Ládámhoz léptem, elővettem néhány képet, és egyenként felmutattam.

1. kép

Vízfejű törpék masíroznak fehér harisnyában, lábukon több számmal nagyobb cipővel. Tulajdonképpen csak fehér harisnyás, enyhén görbe és vékony lábukat lehet látni, testük már csak árnyék, és a fejük (amelyekről pontosan lehet tudni, hogy vízfejek): teljesen köd-be vész.

Ha megkísérelnék megszámlálni őket; ötöt számolnánk, de nem biztos, hogy számításaink igaznak bizonyulnának. Bár tíz láb nyilvánvaló, de néha mintha több lenne, néha mintha kevesebb, s amíg ez a tíz láb masíroz, mintha még több láb is masírozna.

Elrejtésre méltó, vékony, görbe lábak, nagy fejek, nagy fülek, felnőtt cipők. Mi várható még? Mintha újabb lábak lépkednének. Mi várható még?! Ki várható még?! Most lóra szállnak...

Kimegyek a kertbe; megnézem a diófát: nőtt-e tegnap óta?

2. kép

A túlrett nyár virágai pompáznak, itt-ott már magot hullajtva a fényzőnben. A golgotavi-

rágok lilás sugárkoszorúit, sebeit, lándzsáit és korbácsait méhek és szüzféher tubarózsák táncolják körül a néha feltámadó szélben. Hátrább, mint marcona őrség, érdes napraforgók állnak sorfalat riktó sárgájukkal. Szanaszét, a természet rendezte rendetlenségben, ezerféle fű ezerféle eleven zöldje között bújócskálnak az égszínké hajnalkák, oroszlánszáj és hírharang feleselnek egymással tarka vasfüvek társaságában. Mint halványkék fátyol, borzas katók terítik be a szépecskék sárgáit: menyasszony a kőcban, szerelem a ködben, menyecske a túskebokorban...

A kert közepén vajsárga homok. Meztalás komédiások színpadot építenek: leemelik a kocsirol a puhafából készült elemeket és összeillesztik. Mindez csendben történik, templomos fényben, szinte áhitattal. Egyikük már félig jelmezben van; fölvette mintás selyembugyogóját, a másikon csikos trikó, a harmadik félmeztelen; barna hátán verejtékcspepek. A fák árnyékában zenészek hangolnak, a krétaszín parasztház mellett lányok készítik elő gyolcsingüket.

Már érdeklődők is vannak: helybeliek és távolról jöttek, ismerősök és ismeretlenek. A ház hűvös védettségében ott ül anyám és apám egymás mellett. Anyám kissé természetellenesen hat a meszelt fal előtt lila kosztümjében, kesztyűben és kalapban, vastagon püderezett arccal, de a maszk alatt gátlásokkal teli örök kamaszlány kuporog. Apám maszk nélküli; zord arcán gyermeki kíváncsiság.

Hirtelen megdöndül az ég és viharos szélrohámok támadnak: a virágokat gyökerestül kiszaggatja és elsodorja az orkán, a gomolygó ólomszín felhők alatt hajladoznak a fák, rohamosan embermagasságúra nő a sűrű gaz. Leveleket, ágakat tör, tép és söpör a fergeteg. Reccsennek a készülő színpad fenyődeszkái, a fehér ruhák a földön hemperegnek, nyomtalanul eltűnnek az érdeklődők, a játszótársak...

A vihar közeledtével egyre fokozódott a fájdalom, hogy földrehúzó, szájbénító fejjöröcsben érje el tetőpontját. Végtagjaim elzsibbadtak, remegtek, közeledett szívemhez a halálfélelem. Aztán jött a feloldozó, megkönnyítő vihar. Az első esőcseppek után enyhülni kezdett a fájdalom, majd a hátamat verő zivatar kimosta belőlem a félelmet, felfrissültem, mint a föld, könnyű és tiszta lett a fejem.

3. kép

Erdő. Kúszunk, vánszorgunk a sárban, a csalánban, a ködben. Egyenruhában, félmeztele-nül. Az egyik hason kúszva, rémülten lövöldöz. Ő van hozzám a legközelebb. Fél. Sűrűn és vaktában lő a gomolygó ködben. Tüzel. Az arca vörös, véres, izzadt, a keze szorítja a tust és a ravaszt; dagadnak az erek, feszülnek az inak, mint apró sziklák meredeznek a csontok.

Azt gondolom: „Ez csak akkor hagyja abba a lövöldözést, ha őt lelövik”. Aztán: „Lőnék már le!” Lelövik. Megpördül a teste. Csend. Gomolygó köd. Szellő lengedez; borzolja a leveleket. Serceg a fű, cuppog a sár; a sérült tovább kúszik. Araszol. Az arca torz. Együtt megyünk.

Kiérünk a frontról. Mögöttünk az erdő, a köd. A földön pisztoly hever. Fel akarja venni. Nem engedem. Átmenyünk egy sorompón. A sorompó másik oldalán két kocsi áll. Két fekete cséza. A bakon: testhez simuló, sokgombos, zsinóros ruhában parádés kocsisok. Melyikkel menjünk? Lovak nincsenek.

4. kép

Zöld dombok. Nyár és kora reggel. A zöld sötétebb és világosabb árnyalatait ezüst ködök mossák egybe. Madarak hangicsálnak, lágy szél lengedez. A fűben kutya hever. Szőre fényes.

Közeledem. A kutya figyel és felém szalad. „Hol van?” – kérdezem. A kutya nyüszítve elindul. Néha hátranéz. Fűvel befedett nyílásban tűnik el. Utána kúszom a nyirkos sötétségbe. Tekervényes, hosszú alagút végén találok, akit keresek. Celláján mozdíthatatlan rács.

5. kép

Az üres fallal szemközt ülök. Pihenek. Jelenésre várok. A fal fehér. Az alakok, akik elvonulnak előttem; mintha a falból lépnének ki. Rajzolatuk pontos, vonulásuk hangtalan. Sztévetett lábbal ülök, hogy elférjen hatalmas műpocakom. Fejemet a falnak vetem. Eszembe jut: civilben egyre több fekete ruhát hordok. Én következem. Belépek a porondra.

Fofákat vágok, ugrálok, csetlek-botlok, ahogy estéről estére. Az egyik trapézon megpil-

lantom magam: ott gubbasztok hosszú, fekete kabátban, fekete kalapban. A közönség hahotázik. Hasraesem, bukfacezem, leesik a nadrágom. A fekete kalapos megszólal: „Mit hüvelsz?” Hangosan felelek. Zúg a taps.

Hajlongok. Felüvöltenek a tigrisek. Az üres fallal szemközt ülök. Pihenek. Jelenésre várok.

6. kép

Csupa limlom színházépületben kószálok, poros kelyhek, rozsdás kardok, ezüstfejű sétabotok között. A díszlettervező szórópisztollyal óriás lemezeket fúj le a szürke különböző árnyalataival.

Romos vár tetején, jelmezes emberek között mászkálok. Legtöbbjükön sisak. A falak között hézagok; irdatlan mélység. Távolban a város fényei, híd.

Ami távolról a fény városának látszott, közelről a homály és penész fészke: svábbogaras szállodák, vágóhíd, börtön, omladozó színházépület, szemetes utcák, pipamocskok szagú lépcsőházak.

7. kép

Barátommal a mosodába igyekszünk. Süt a nap, tavasz van – beszélgetünk. A mosoda előtt: park. Futólag látom, hogy az én holmim a fűre teregetve szárad; gatyák, zoknik, egy fehér zsebkendő, egy szürke pulóver.

Belépünk a mosodába. Barátom hamarosan megkapja a csomagját. „Nekem ott kint szárad. Azt vinném el.” Mondom és mutogatok kifelé. El is indulok, hogy összeszedjem a száradó holmit. Néhány zoknit fel is szedek, de mást nem találok. Körülnézek. Kicsit odébb, egy bokor tövében megtalálom a pulóveremet is; sáros, gyűrött és – és egy ember fekszik rajta bűdös, ragacsos, kifakult, tarka rongyokba csomagolva. Káromkodok. Ahogy kirángatom alóla a pulóveremet; megfordul és felnéz rám: csontos, fehér arc. Fájdalmas, szép. Mélyen ülő fekete szem, hideg, merev tekintet.

A mosodában nem szólok erről, de panaszt teszek az eltűnt holmik miatt, és két ujjam közé csippentve mutatom a sáros pulóvert.

Kivilágított utcai telefonfülkében látom újra az embert. Szintelen, de tiszta ruhában van. Telefonál; engem néz. Gúnyos mosoly terül

szét az arcán. Rólam beszél. Jelentést tesz. – Miről beszélgettem a mosoda előtt a barátommal? – Nem tudom. Eltűnik.

8. kép

Földalatti-megálló. Itt van a bank titkos ajtaja. Fegyverrel arra kényszerítem a pénztárost, hogy nyissa ki a raktárt, mert ott van elrejtve a titkos ajtó kulcsa. Az egész vonalat áramtalanítottam, a lejáráthoz kivettem egy táblát: „MŰSZAKI HIBA MIATT A FORGALOM SZÜNETEL”. Mindenféle kacsatot átkutatok, de a kulcsot nem találom.

Több kaput, ajtót, rácsot, reteszt, zárat török át, lövök szét, zúzok össze, amíg beérek a bankba; kis verandaszerű emelt térre, ahonnan lépcső vezet még mélyebbre, a bank gyomrába, ahol minden zöld olajfestékkel van bemázolva. A hodály közepén felhúzott vállú, kalapos emberek alkudoznak, csereberélnek. A falak mentén plafonig érő páncélszekrény-sor, kis rekeszekkel. Az egyik sarokban korláttal elkülönített rész mindenféle csetressel: használt cipők, számarfüles irkák, rozsdás kis-

biciklik, törött hintalovak, sárgult fényképek.

Egy alak kiválik a tömegből, és felém indul. Ráfogom a revolveremet. Az alak továbbra is közeledik. Lőni akarok, de kiderül, hogy a fegyverem nincs megtöltve. Üresen kattog a ravasz. Birokra kelünk, dulakodunk, csépeljük egymást pusztá ököllet. Én a kacatok közé zuhanok. Valaki előront az embermasszából, és törét mozdulatlanul álló ellenfelem hátába vágja.

Odazuhan mellém a korlát másik oldalára. Görcsösen kapaszkodik a rácsba, megpróbál felemelkedni. Az arca egészen közel kerül hozzám: egy bohóc fehérre mázolt, fájdalomtól eltorzult arca. Farkaszemet nézünk. Kezemet a fejére teszem. Fanyarul elmosolyodik, aztán becsukja a szemét.

9. kép

Templom. Én vagyok az orgonista. A templomhajóiban a pap Máriaról beszél. A kórus bujdosó dalokat énekel több szólamban. Falépcsőn megyek fölfelé a karzatra. Vár az orgona.

GONDOLAT-KÍNÁLAT

„Mikor gyermek valék, úgy szoltam, mint gyermek, úgy gondolkodtam, mint gyermek, úgy értettem, mint gyermek: minekutána pedig férfivá lettem, elhagytam a gyermekhez illő dolgokat.” – Pál Korintusiaknak írt első leveléből vett idézettel kezdi **Az értelmi fejlődés** című könyvének bevezetőjét **JOHANNA TURNER**. Felteszi a kérdést, vajon mi is a gyermekség kritériuma, s hogyan zajlik le az az egész életünket nagyban meghatározó folyamat, melyet *megismerésnek* nevezünk. Mindezt a pszichológia szemszögéből, kísérletek sorával illusztrálva igyekszik megválaszolni. Elemzéseiben az ezen a területen korábban elért eredményekre támaszkodik, s rávilágít közben olyan kérdésekre is, melyek még feltáratlan tartományai e tudományoknak.

Könyve első részében az értelmi fejlődés elméleteit vázolja; ezután egy-egy fejezetben ismerteti a gyermek észlelésének, majd fogalmi gondolkodásának fejlődését. A percepcióról (észlelés) szólva kiemeli azt a kölcsönhatást, mely a gondolkodás és

a megismerés egymást meghatározó kapcsolatát jellemzi. Végül eljut a nyelv elsajátításának tanulmányozásához, ahol olyan általánosabb kérdéseket is tárgyal, mint a szülők és a társadalmi helyzet hatásának kifejeződése a beszéd sajátágaiban.

EDWARD O. WILSON és **WILLIAM H. BOS-SERT** professzorok munkája, a **Bevezetés a populációbiológiába**, a biológia olyan, a társadalomtudományokkal is kapcsolatot tartó területére kalauzol, mely napjainkban a laikusok közt is széles érdeklődésre tarthat számot. A könyv valóban lépésről lépésre kalauzolja olvasóit az alapfokú ismeretekbe, közelhozza egymáshoz a matematika és a biológia idevonatkozó területeit, s áthidalja az alapfokú és a magasabb szintű biológiai szakmunkák közti szakadékot.

A populációbiológia részterületeit külön fejezetekben taglaló kötetet, mely az idevonatkozó számítások elvégzésére, matematikai modellek felállítására is megtanít, szándékos egyszerűsítései mellett, valószínűleg az egyetemeken biológiaszakos hallgatói forgatják majd a legnagyobb haszonnal.

A FILMKRITIKA ÖNKRITIKÁJA

Mért *legyen* a filmkritika önkritikus? Mért *ne* legyen a filmkritika önkritikus?

Az első kérdés valójában meghökkentő. Hiszen a filmkritikának nem önmagát kell bírálnia, hanem a filmeket. A második kérdés mellett azonban sokkal több érv szólhat. Például: aki más megkritizál, viselje el, ha őt bírálják. Sőt: okosabban teszi, ha maga teszi mérlegre magát, s így kifogja a szelet mások vitorláiból. Aligha tökéletes a magyar filmkritika annyira, hogy eleve elháríthassa magától a bírálat bármely módját. . .

Az idei pécsi magyar játékfilmszemle egyetlen vitája – a zsüri nyilvános vitájától eltekintve – a kritika szakszerűségével foglalkozott. Erre a vitára három tanulmányt adtak a jelenlévők kezébe: a film- és tévéművészek szövetsége s a *Filmkultúra* szerkesztősége gondozta Király Jenő tanulmányát (*A filmkritika szakszerűségéről*), Nagy Mártáét (*A filmkritika szakszerűsége*) és a *Filmvilág* ifjú kritikusainak munkáját, amelynek címe: *Pillantás a sajtóra (Un certain regard)*. Maga a vita rövidebbre sikerült, mint az előrebocsátott tanulmányok láttán vélni lehetett, noha egy filmkritikus örömmel és büszkén állapította meg: alighanem egyedülálló, hogy egy kritikai műfaj önbírálatra vállalkozik.

Eszerint tehát van magyar filmkritika? Nem, így általában a filmkritika nincsen. Vannak kritikák, vannak kritikusok, vannak kritikai fórumok – de nincsen kritika általában. A bírálatoknak egyetlen közös vonása, hogy mindegyik más. Ezt még a szakszerű tanulmányok is elismerik, egyikük például így: „Minden kritikus egyéniségnek külön módszere, stílusa, hangvétele van”¹, de ez a megjegyzés következmények nélkül marad, hiszen „a cél . . . a tendenciák kimutatása és nem a személyiségből eredő különbségek leírása”².

Általában elismerik a kritika-elemzők, hogy másként kell bírálatot írni nagy példányszámú napilapba és másként filmszaklapba. Elismerik azt is, hogy a kritikának meghatározó tényezője a terjedelem; ráadásul az ugyanolyan hosszúságú bírálatok is alkalmazkodnak az orgánus jellegéhez, az olvasó igényéhez, tájékozottságához. Az alapvető különbség mégis a kritikusok egyéniségéből ered – *ha van egyéniségük*.

Csakhogy „a filmkritikusok java vagy nem *filmkritikus* (hanem esztéta), vagy nem *filmkritikus* (hanem csak alkalomadtán vagy melleleg az, elsősorban inkább más művészeté, még akkor is, ha esetleg egyikük-másikuk elsősorban a filmet szereti)”³. „Kivált, ha napilapnál dolgozik: ott aligha engedheti meg magának (aligha engedik meg neki), hogy csak a filmművészettel törődjön. Nem azért, mert az érdeklődése sokrétű, ami, ha így van, helyes, szükséges, sőt: nélkülözhetetlen feltétele akár a filmkritikáirásnak is. De kap jócskán más feladatot, s egyszer-mászor le is marad így filmes programról. Tájékozottságán kisebb-nagyobb hiányok támadnak. Sosem volt tekintélye tovább tépázódik”⁴.

Természetesen ez is egy „certain regard”, egy bizonyos meghatározott nézőpont, s joggal tetszhet mentegetődzésnek. Illik-e számon kérni a szakszerűséget azon, aki maga bocsátja előre, hogy „tájékozottságán kisebb-nagyobb hiányok” tapasztalhatók? Ez azonban nem illendőség kérdése, hanem a kritikus tisztességéé: tanulnia akkor is kell, ha kevés az ideje rá. A filmkritikusi mesteriséget azonban többnyire nem lehet megtanulni, legalábbis iskolában nem: Magyarországon nincsen filmkritikus-képzés, valójában továbbképzés sincs. Van, aki dramaturgiát tanult, más bölcsészetet, a harmadik egyszerűen autodidakta filmkritikus. Ennek a különbségnek azonban nem szabad megérződnie a közzétett írásokban: mindegy, honnan ered a tájékozottság, vagy miért hiányzik, mérlegre kell tenni; s az is mindegy, valaki könnyedén ír-e vagy veritékkel – írása sosem lehet sem felületes, sem veritékes. S ha netán az írás csak egyetlen mozzanatra utal, ha esetleg „szabad asszociációra épülő filmreflexió”⁵ is, háttérben alaposságnak, elmélyültségnek, ha tetszik: elemzésnek kell lennie.

Bíráloi a kritikát különféleképpen osztályozzák. A szóbeli vitán hangzott el, hogy publicisztici-

kát, recenziót, kritikát, elemzést, elméleti tanulmányt kellene megkülönböztetni; Király Jenő szerint a kritika három szintje: „1. a zsrnálkritika, 2. az esszé, 3. az interpretáció. Az esszé átmenet a zsrnálkritika és a teoretikus értékű interpretáció (az egyedi mű elmélete) között, az interpretáció pedig a filmtudomány és a befogadói gyakorlat közötti átmenet.”⁶ Föltehetően másféle csoportosítás is lehetséges – de vajon feltétlenül szükséges a csoportba sorolás? Ha a tudományos alaposág elengedhetetlen feltétele a séma, akkor igen, mert így készíthetők rajzolt, számozott, fősorolásos sablonok, mert lehetségesek a statisztikai besorolások, témák és értékkategóriák állíthatók föl, s a kutató a kritikákat pillanatok alatt „szétoszthatja”.

De vajon biztosan tudományos ez a módszer, megbízhatóan tárgyilagos? „Kockázatos vállalkozás szubjektív írásokról objektív látleletet készíteni” – ismeri be egy tanulmány szerzője⁷, amikor *Kritikai visszhang*-ot készít az *Angi Vera* fogadtatásáról. „Igyekeztünk hát némi statisztikus tárgyilagosságot a lényeges összefüggéseket föltáró elemzéssel ötvözni, óvakodni az utóbbi abszolút önkényességétől egy nehezen kontrollálható kritikai montázsalakzatban.”⁸ Ezt a bevezetőt valójában szubjektív véleményalkotás követi, még a szerző is bevallja: „Elemzésünknek ezek a leggyöngébb pontjai, hiszen kifogásaink mögött saját filmélményünk áll csupán”⁹. Hozzátehetjük: olykor a kritikus írása mögött is csupán saját filmélménye áll. Csupán? *Saját filmélmény nélkül nem lehet kritikát írni*. Legfeljebb az kifogásolható, ha *semmi más* nem áll a kritika mögött, csak a filmélmény. Saját élményét fogalmazza meg a néző is a vetítés után, amikor azt mondja: ez jó volt, ez rossz volt, ez unalmas volt, ez érdekes volt, ezt megnézném még egyszer – s a néző megelégedhet ennyivel is. A kritikusnak azonban indokolnia kell, még akkor is, ha csak reflexiókat fűz a filmhez: indokolt legyen a mondanivalója, szavai mögött *éreződjék* a gondolat.

De a kritika kritikusai szerint épp ez hiányzik a bírálatokból! A legtöbben megrekednek a mese leírásánál, az elemzést néhány közhely pótolja, nem ismertetik a történelmi vagy a társadalmi hátteret – vagy az elemzés helyett valamilyen történelmi vagy társadalmi kérdést feszegetnek. Vitathatatlanul igaz ez, ez *is* igaz, mégis álljunk meg itt egy pillanatra. Hiszen olykor azt róják föl a kritikának, hogy a filmekről szólván elmulasztja a társadalmi kérdések egyenrangú – a szakzsargon szerint: adekvát – elemzését, a filmen ábrázolt valóság kellő ismeretének hiánya miatt. Mint ha a kritika kötelessége az volna, hogy amiről a film a művészi tükrözés módszerével szól, azt mondja ki közvetlenül. Valójában vitakérdés lehet az, vajon a kritika fő témája a film-e, vagy a filmen is ábrázolt, elemzett valóság; a helyes válasz bizonyára a kettő egybekapcsolása.

A pécsi vita egyik főszóalója említette, hogy a kritika szakszerűségének olykor igen sokrétűnek kell lennie. Példaképpen azt mondta, hogy a *Bankett* című film bírálójának a filmszakmai ismereteken messze túl olyan történelmi szaktudással kell hozzáfognia a film elemzéséhez, amelyik alapos kutatómunkát, vagy eleve komoly tájékozottságot igényel. S mert a néző bizony gyakran híján van az efféle ismereteknek, a kritika feladata lehet – fűzhetjük most hozzá – ezeknek a „környező” ismereteknek a fölvillantása. Mi a teendő azonban akkor, ha a kritikával szemben nyilvánvalóan szigorú mércét alkalmazó bírálat-bíráló egyszer csak lelkesen üdvözlí a filmvíták élményszerű tapasztalatát: „míg a sajtóvisszhangból csak halvány utalások észlelhetők Angi Vera mai arcáról, »veszélyes« jelenlétéről napjaink közéletében is, a beszélgetőpartnerek valósággal »ráharaptak« erre az összefüggésre”¹⁰ – noha ez netán a „halvány utalások” következménye *is* –, sorokkal arrébb pedig így nyilatkozik: „Esz-tétikai természetű viták egyszer sem kerültek előtérbe, a viták a kritikákhoz hasonlóan problémacentrikusak maradtak”¹¹. Ami vélhetően természetes: az *Angi Vera* bírálaiból nemcsak azért hiányzott „például a mű gesztuskultúrájának fölfedezése”¹², mert a kritikusok beérték a „rutinszerű alkotásmóddal”, hanem mert számukra is fontosabbnak tetszett az esztétikai természetű vitáknál a tartalmi utalás.

Érdemes itt újra fölfigyelni arra, amit a kitűnő filmkritikus, Gyertyán Ervin ír könyvében: „Ha ma a kritika kérdései napirenden vannak, az elsősorban annak tulajdonítható, hogy társadalmi demokratizmusunk fejlesztése-tökéletesítése a szocializmus továbbépítésének egyik központi kérdése. . . Mert mi más a demokratizmus, mint a kritika érvényesülési lehetősége az élet minden vonatkozásában?”¹³. Közli a kötet a szerzőnek egy interjút is, s benne ezt a vallomást: „Mindenfajta műbírálat legfontosabb hivatásának tartom, hogy olvasóiból saját kritikusait nevelje, vagyis átadja azokat az eszmei szempontokat és esztétikai módszereket, amelyek birtokában közönsége tudatos műélvezők táboraává s így a kritika kritikusává is válhat”¹⁵.

Eszerint tehát a kritikának bizonyos mértékig önfeláldozónak kell lennie, s előbb-utóbb fölöslegessé válnia? Egyáltalán nem biztos, hogy mindenki ezt várja tőle. Kinek is ír a kritikus? Sokan vélik úgy, hogy írjon a kritikus a művészeknek, tanítsa őket, mintegy szabályozza a művészetet, nyersebben szólva: tartsa kordában. „A kritika reguláris egységében annak van helye, aki ezt a reguláló tevékenységet jól végzi.”¹⁶ Csakhogy „a kritika nem előír, hanem a művekből következtet”¹⁷. A kritika feladata kettős: informatív és „népnevelő”, vagyis maga is részt vállal a közművelődés, az emberformálás, a társadalomalakítás munkájában. A kettős feladat rendszerint egymásba olvad: a jó kritika úgy informál (a műről), hogy eközben a „nevelés” sokrétű munkáját is folytatja.

Rossz az a kritika, amely nem juttatja kifejezésre a kritikus véleményét a filmről, s ezt a véleményt nem indokolja; még rosszabb, ha valamilyen módon nem segíti elő, hogy olvasója – aki valószínűleg a film nézője is – véleményt formálhasson a filmről. De az is meggyőződésem, hiba volna, ha a kritika ennyivel beérné. A kritika feladata, hogy a film megértését – esztétikai, társadalmi, történelmi vagy más közlésekkel is – megkönnyítse, de még inkább az, hogy hatással legyen az olvasó (néző) egyéniségére, tudására, emberségére. Vagyis maga is vegye át, folytassa azt a tevékenységet, amelyet a művésztől számon kér.

Vélhetően itt kell elkezdenni a kritika önkritikáját. Vagy talán itt kell elkezdenni a filmkritikusnak a maga önkritikáját. Hiszen bírálhatnak – teszik is némelykor – egymást a kritikusok, bár ez igazán nem elsőrendű feladatuk. S éppen mert a kritikustábor – jelesül a filmkritikusoké is – olyannyira sokrétű, mint az élet megannyi más területe, az általánosításnak csakugyan nincs helye. Még kevésbé helyes a kritika határainak oly mérvű elhanyagolása, hogy a kritika vizsgálatakor minden filmtémájú írást a mérlegre dobnak, s így értékesebbé válik egy-egy messziről jött s a moziban még (vagy talán soha) nem látható filmről szóló tudósítás, egy film ürügyén közölt portré valamelyik szereplőről, mint maga a kritika¹⁷. Meglehet, sort kellene keríteni egyszer arra is, hogy a kritikusok mérlegeljék egymás munkáját – én azonban illőbbnek, szerényebbnek, tisztességesebbnek tartanám, ha ezt ki-ki közülünk maga tenné meg a saját munkájával.

Megtettem-e ezt mindig a saját írásaimmal kapcsolatban? Mentegetőzhetem-e például azért, mert kezdő kritikus koromban elmarasztalóan írtam egy kitűnő filmről, amelyet akkori főnőkömmel, egykori tanítómmal együtt láttam, mivel az ő megjegyzéseit hallván, elcsitítottam a magam véleményét? Ez nem mentés. Megkövettem néhány év után egy magyar filmrendezőt, mert egyik filmjéről, engedve bizonyos kritikai közhangulatnak, oktanulni rosszat írtam (barátságunk talán épp e megkövetésnek köszönhető). Írásban igyekeztem javítani a munkámat, hogy első megjelenésekor óvatoskodva írtam az *Így jöttem*-ről, amelynek korszakos jelentőségét akkor inkább csak sejtettem, mintsem tudtam volna.

Nem folytatom, még ha érdekes volna is megkezdeni valamiféle „kritikusi tévedéseim” sorozatot; nemcsak a tévedés jogát ismerve el, hanem a tévedés kiigazításának kötelességét is. Nem folytatom, mert nem afféle magángyónás ez az írás, hanem továbbgondolása egy közös feladatnak, a filmkritika önkritikájának. „Vajon nem azért meddő oly gyakran a munkánk, mert kevés benne és kevés bennünk is a kétely, a tépelődés, a vívódás? Viták kellene? Igaz. Elsősorban azonban kinek-kinek önmagával. Írónak, művésznek, műbírálónak és műélvezőnek valójában ugyanaz a dolga: értelmet keresni az életnek, értelmet adni az életnek.”¹⁸

Mások életének értelmet adni csak az tud, aki megtalálta a maga életének értelmét.

Jegyzetek: ¹Nagy Márta i. m. Kézirat - 2uo. - ³Tündésre borongás, Magyar sajtó, 1981. január; a szerző hozzászólása a *Vita a kritikáról* című unkéton - 4uo. - ⁵Nagy Márta i. m. - ⁶Király Jenő i. m. Kézirat - ⁷Barna Márta: *Angl Vera Magyarországon*. Kritikai visszhang, Filmkultúra 1982/1. - 8uo. - 9uo. ¹⁰A Filmkultúra idézett cikkében - 11uo. - 12uo. - ¹³Gyertyán Ervin: *Egy kritikus válogatott szorongásait*, Gondolat 1980 - 14uo. - ¹⁵A Magyar Sajtó idézett cikke - 16uo. - ¹⁷Pillanás a sajtóra, Kézirat - ¹⁸A Magyar Sajtó idézett cikke.

NEVÉBEN ÉL AZ EMBER

„... túlontúl sokat beszélünk, túlontúl könnyen, közreadva, ami csak az egyénre tartozik, az álbizonyosság kliséibe kényszerítjük azt, ami átmeneti, *személyes* és épp ezért élő volt a beszéd árnyékba eső oldalán. Olyan kultúrában élünk, amely egyre fokozódó mértékben a pletyka szelcsatornájává válik, a pletykáéává, amely a teológiától és politikától a magántermesztű dolgok eddig példátlan szellőztetéséig terjed... A telefon világában többet beszélünk, hogy kevesebbet mondjunk. Lehetséges, hogy ennek megfelelően a rádió, televízió, magnetofon és film világában többet hallunk és kevesebbet figyelünk oda” – írja *George Steiner* szót adva korunk tapasztalatának. A mondanivaló megfogatkozásával és a figyelem elapadásával az ember hamarosan „visszhang nélküli tájba helyeződik”. És ha már „nincs emberem”, akit *nevén* szólíthatnánk, vagy aki kiejtené *nevemet*, akkor közel kerülök József Attila gyermekkori élményéhez: „... Öcsödön nevelőszüleim Pistának hívtak. A szomszédokkal való tanácskozás után fülem hallatára megállapították, hogy Attila név nincsen. Ez nagyon megdöböntett, úgy éreztem, hogy a létezésemet vonták kétségbe.”

Az érzés helytáll, mert *név* és *személy* összetartozik. Kapcsolatainkban a személynév rétegeinek és árnyalatainak megválasztásával voltaképp arra vállalkozunk, hogy megszólítva megismerjük és megszeressük embertársunkat a maga egyetlen mivoltában. *Családi* nevünk, amelyre a rokonságban – esetleg azon túl –, iskolában és munkahelyen többedmagunkkal hallgatunk, besorol elődeink közé: a családba, a rokonságba; nagyobb közösségekbe: a nemzetbe, az emberiségbe. Kifejezi létünk történetiségét, kimondja: nem a nulla pontról indulunk; emberek sorakoznak mögöttünk. Sőt az utána írt *keresztnev* egyenesen arra szólít: írjuk alá, fogadjuk el a benne felhalmozott családi és nemzeti hagyományokat. Egyfelől őrzi múltunkat, másfelől megeleveníti jelenünket. Lehetőséget kínál – a megismerés arányában és a szeretet mértékében – a jóbaráti *becenév*től a legintimebb házastársi *név-ajándékozásig* önmagunk személyesebb megszólítására.

A névben összegződő megismerés nemcsak a megnyíló szeretettel, hanem az érdektelen közönnyel, netán a gyűlölködéssel is lépést tarthat. Nem a kamaszok között hallható, tanárt és diákot egyaránt elkeresztelő *csúf*nevekre érdemes gondolnunk, hiszen ezek legtöbbször a ragaszkodás vagy a barátság esetlen jelzései csupán. De már kötelességünk eltöprengeni a hallótávolságunkon belül kerengő csúfondáros neveken, mert kártékony hatásukkal kikezdi a személy épségét. Ugyanezt teszik az emberrel az olyasféle személytelen köznevek is, mint munkaerő, robotgép stb. A tárgyiasító lefokozás odáig mehet, hogy legjobb barátunkról kijelenthetjük: „nem ismerem ezt az embert”. Ez volt Szent Péter apostol később annyiszor megbánt bűne. Eskü és átok alatt, elgyávult szívvel megtagadta Jézust: nem ismerem őt, semmit sem akarok tudni róla, számomra annyi, mintha nem is létezne.

A nevek személyes környezetünk fokmérői. Érzékenyen tudósítanak kapcsolataink hőmérséklet-ingadozásairól. De hírt adnak belső világunk szeszélyes változásairól is. Arról, hogy olykor felindult állapotban, hízelegve „kedvesem”-nek szólítjuk férjünket-feleségünket, olykor megoldottabb jókedvben legfájdóbb nevünkön merjük egymást nevezni.

Jézus, aki a bűnt kivéve mindenben hasonlóvá lett hozzánk, vállalta ezt a nevekkel szövődő emberi sorsot. Amikor megszületett, „a Jézus nevet adták neki” (*Lk* 2,21). Máté és Lukács a gyermekésg-történetekben nagy gonddal állítja össze Jézus emberi őseinek névsorát. Máté Ábrahámig, Lukács Ádámg visszamenőleg, mintegy sejtetve: az emberré lett Ige osztozik családjának, népének, az egész emberiségnek történetében, „családi nevében”. Amikor megkeresztelkedett a Jordánban, az Atya ünnepélyesen kinyilatkoztatta a születés hírüladásakor bejelentett nevet: „Ez az én szeretett Fiam” (*Mt* 3,17). S a szeretett Fiú elindult, hogy „nevet szerezzen”; nem

úgy mint Babel építői (Ter 11,4), hanem mint alázas szolga. Útközben halászokat szólított meg és tanítványokká tette őket. Közülük Jakabot és Jánost meghitt közvetlenséggel a „mennydörgés fiai”-nak (Mk 3,17) nevezte, de Simonnak, más szándékkal, a Kéfás nevet adta. Jairus gyermekét „kislány”-nak (Mk 5,41) szólítva keltette életre, de Heródest, aki meg akarta ölni, csak „rókának” (Lk 13,32) titulálta. Igéinek meghallói „anyám és testvéreim” (Lk 8,21) voltak a számára, de a farizeusokat álságos képmutatóknak hívta. Embereket szólított meg. Sohasem hízelgő nyájassággal vagy megalázó tiszteletlenséggel, hanem mindig úgy, ahogy a helyzetek és találkozások igazsága és szeretete megkívánta. És őt is megszólították. Eleinte csodáin ámulva és igéin tündövedve prófétának és rabbinak, később gúnyolódva és megbotránkozva benne „falánk, borissza ember”-nek (Mt 11,19), a „zsidók királyá”-nak (Mk 15,18), bár korántsem a személyes közelség vagy távolság felismerésének tisztánlátásával.

Jézus emberek felé fordult. Megszólította őket. A kiejtett névben azután ki-ki felmérhette önmagát a látélet pontosságával. Találkozhatott féltve takargatott belső világával: szegénységével vagy ürességével. Jézus nem adta alább, az ember szíve-közepét vette célba. Azt a helyet, ahol a névnek visszhangja támad, és belőle kihallhatóvá válik az Isten neve. Az a név, amelyet a Fiú szerzett az Atyának. Főpapi imájában ezt a küldetést így foglalta össze: „Megismertettem velük nevedet és meg fogom ismertetni, hogy a szeretet, amellyel engem szerettél, őbennük legyen és én őbennük” (Jn 17,26). Az idézett szavakból kiderül, nekünk is nevet szerzett. Aminthogy az is kitűnik: Isten neve nem pusztán ismeret, hanem maga a szeretet, azonképpen a mi nevünk sem merő név csupán, hanem az Atya és Fiú Lélekben *egy* szeretete mibennünk és miközöttünk. Mind-ebből részt kaptunk keresztségünk révén, melynek újra és újra felszítható kegyelmét őrzi a mindennapokban meg-megfakuló keresztnév.

Környezetünkben bőven ömlenek a szavak, hangzanak a nevek, meg lehet, mégis „visszhang nélküli tájban”, „a pletyka szélsatornájában” élünk. Míg ezt a személytelen, névtelen vidéket járjuk, gondolunk-e arra: esélyünk van, hogy az ember „megmenthesse jussát: *önmagát*”, hogy megjelje a *nevet*, amely kielégíti az ember szegénységét, és betölti a szív ürességét.

SULYOK ELEMÉR

KIADÓINK KÖNYVAJÁNLATA 1982. III. negyedévére

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT

Mécs László: **Üzenet** (válogatott versek)

Lewis Wallace: **Ben Hur** (fordította Szekrényi Lajos)

Felkete István: **Búcsú** (novellás kötet)

Hozsanna (énekeskönyv)

Temetési szertartáskönyv

A mennyei Atya szeret minket
(hittankönyv)

György Attila: **Keresztény tanítás rajzokban** (hittankönyv)

ECCLESIA KIADÓ

Bolberitz Pál: **Isten, ember, vallás**

Posszonyi László: **Tettenérés**

Rónay György: **Hit és humanizmus**

Szántó Piroska **grafikai diafilmen** az ó- és újszövetségi hitoktatáshoz

Kovács Márk

(1782–1854)

Munkálkodása beleillik abba a körképbe, amely a XIX. század elejének szemléletét jellemezte. Mindjobban érvényre jutott az az igény, hogy az ismeret a gyakorlatban is hasznosítható legyen. Majdnem egyszerre jelent meg két átfogó munka a XVIII. század végén: Pankl Máté (1740–1798) *Compendium oeconomiae ruralis*-a és Nagyváthy János (1755–1819) *Szorgalmatos mezei gazdája*. Az új mezőgazdaság első hazai úttörője a XVIII. században a jezsuita Mitterpacher Lajos. Az előzőekben említett Pankl Máté is e rend tagja volt. Valószínűleg ez az irodalmi, pontosabban fogalmazva szakirodalmi környezet vette körül a bencés Kovács Márkot is.

1782. január 15-én született a Veszprém megyei Bársonyoson szegény szülők gyermekeként. Hivatást érzett a szerzetesi élethez, 1804 végén Pannonhalmán beöltözött, s 1812-ben szentelték pappá. Tehetségét, szorgalmát több beosztásban kamatoztatta. Volt szentmártoni hitelemző, nyalkai lelkész, pannonhalmi tanárképző intézeti tanár. Tényői papként a vallási buzgalom föllendítése mellett sokat tett az okos gazdálkodás megismertetésére. Számtalan feladattal bízták meg, míg végül Bakonybélbe került, ahol házfőnökként a gazdaságot is kezelte. Itteni működésének eredménye az 1833-ban összeállított gazdálkodási műve: *Bakonyi gazda. Írta Kovács Márk 1829-ben, midőn Bakony-Bélben ezen könyvének nevét maga viselte. Guzmich Izidor bakonybéli apátnak ajánlva*. Rendházi lelkiatyaként évek hosszú során át munkálkodott a bencések dunántúli rendházaiban, míg végül visszatért Bakonybélbe, és ott is hunyt el 1854. december 8-án.

Jószágkormányzóként való kinevezésével kapcsolatban írja önéletrajzában: „*Nem kimélem magamat . . . későn fekszem, korán kelek ; ott is meglepem enyimeket, ahol magokat biztosnak vélik*”. Pontos, lelkiismeretes gazdaként igyekszik az apátság gazdasági ügyeit intézni.

Mint bakonybéli jószágkormányzó, hiányát látta a helyi viszonyokhoz alkalmazkodó írott gazdálkodási utasításoknak. Az itt töltött évek alatt maga és utódai számára írásban rögzítette az általa kipróbált módszerek tapasztalatait és az addigi gazdálkodási irodalom tanulmányozása közben szerzett ismereteit. Tanult, gondolkodó gazdának mutatkozik. Őv a pazarlástól. Nagy gondot fordít a cselédség anyagi és erkölcsi állapotára. A szigorú ellenőrzés híve. Új pénzbevételel teremt a rendháznak. A jövedelem reményében nem riad vissza az új pénzbefektetésektől. Könyve a mai gazdálkodás követelményeinek már nemigen felelne meg, de közvetlen, népies nyelvezetével mégis hasznos olvasnivaló. Nyelve nem mentes a kiszólásoktól, közmondásoktól sem.

A gondosan megírt munka 186 kis nyolcadréti lapból áll, melyet eredetileg két kötetre tervezett. Tématerve a következő nagyobb részekből tevődött össze: 1. a gazdálkodás akadályai; 2. az erdőgazdálkodás jó és rossz módszerei; 3. a szántóföldi gazdálkodás; 4. a ház körüli gazdálkodás kérdései; 5. a majorsági gazdaság; 6. a pénzforrások. Csak az első három rész készült el, de így is értékes adatokat nyújt a bakonyi gazdálkodás sajátosságairól az agrártörténetnek.

Az első rész végén az alábbi szentenciák olvashatók:

- *Korán iparkodni, amennyire lehet, mind az őszi, mind a tavaszi vetéssel.*
- *Állandó gazdát tartani, ha érti mesterségét és el sem ereszteni addig, míg helyében más fiatal nem tanít, aki fölváltsa.*
- *A sok szép tapasztalások systema formába öntetvén nyomtattassanak ki, hogy ez a kincs még a jövendő maradékjainknak is használhasson.*

Az erdőgazdálkodást különösen a szíven viselte. Részletesen tárgyalja az okszerűtlen használatból adódó károkat. Megnyilatkozásaiból látszik, hogy nemcsak szerette, de ismerte is az erdőt.

- *Szemen, sőt amennyiben lehet számban kell a becsebb fákat tartani az erdő minden részeiben . . .*

- Szüntelen vigyázni kell ezen becsesebb fákra, hogy valamelyik hír nélkül veszni ne induljon . . .
- A vágás idejekor nem kell az erdőt fű módra lekaszálni, hanem előre kell aggódni a szerszám-fának állandó successiójáról, azaz ki kell válogatni, pedig summásan, a legszebb növésű és leg-egészségesebb fákat és nem fejszével, hanem valami ártatlan jellel megcégézni a meghagyás-
ra . . . ezekből lesz a bő aratás . . .

A mezei – azaz szántóföldi – gazdálkodásról írott passzusaiiban áttekinti mindazon terményeket, amelyek a bakonyi gazdálkodásban beváltak. A modern gazdálkodás elvei érvényesülnek nála, amint nem tartja egyáltalán szükségesnek a föld pihentetését – ugarolását – ott, ahol elegendő talajerőpótlás áll rendelkezésre: „. . . haszontalan ottan, ahol trágyával lehet szüntelen győzni” – tudniillik az állandó termést. „Hogy a földnek trágya légyen a lelke mindenütt, arról szólni nem szükséges.” A trágyázás módjára javallja: „Tartsd meg ezt a rendet. Terítsd meg a hegyoldalakat felül jó vastagon, alább vékonyabban, a hegyalját pedig bízd a záporokra. Majd visznek azok reá eleget, néha sokat is.” A szántás módja is megfelel a mai követelményeknek: „. . . ha pedig kereszibe van a szántás, minden fordítás új akadék a lefolyó víznek”.

Az egyes növényfélések természeténél számba veszi azokat, melyek a Bakonyban sikerrel kecsegtetnek. A zabot különösen ajánlja ezen a vidéken, mert a „Bakonyosság valósággal hazája, per autonomiasiam zabföld”. A többi gabonaféléről például megállapítja: „Aki itten jó árpát akar természeteni minden esztendőben kívülről – idegen helyről – hozzon vetni való magot”. Valószínűleg valamilyen betegség következtében állott elő ezen helyzet. Hasznos, természetű növénynek tartotta a lencsét, valamint a bükkönyt, amely talajban nem válogatós, takarmánynak kitűnő, a magja drágán értékesíthető, de az is figyelemre méltó, hogy „ez a földet nem rontja, mint más vetemény, sőt inkább hizlalja”. Tudvalevő, hogy a Bakony vidéke hűvös éghajlattal bír. Emiatt a meleget kedvelő kukoricát a helybeli nép száműzte gazdaságából. Kovács páter helyesen mutatott rá: „Ne ültess hát korán, mert semmi sem lesz. . . . Mikor ülteted, egyik sor a másiktól annyira essék, valamennyire erőszakosan lépni, vagy apróbb lábaid vagynak ugorni tudsz. Így a nap ereje jobban tüzeli minden bokrot, nem lévén akadék egyik a másiknak is, így biztosabban megérik.” Az egyik fő táplálék a burgonya, melyet „méltán nevezik bakonyi búzának, az idevaló földnek legbiztosabb veteménye”. Az átadásra ítélt hasznos tapasztalatok felsorolását még lehetne folytatni, de már ez is elegendő annak érzékeltetésére, mennyire a gyakorlati munkálkodás, a kialakult tapasztalatok átadása vezérelte, mikor ezek rögzítésére vállalkozott.

Irodalmi munkássága sokoldalú volt. 58 kisebb-nagyobb művet írt, mintegy kétezer ív terjedelemben. Ezek közül számos elveszett, de az életmű így is jelentős. Fennmaradt munkái között van, amelyik irodalmi ihletésű, ám zöme a vallás kérdéseivel foglalkozik, pasztorális, hitvédelmi, erkölcsstudományi témákkal. Külön említést érdemel az a munkája, amely az anyasággal foglalkozik: a születéssel, a táplálással, a gondviseléssel, a lelki anyasággal: a gyermeket minél korábban megismertetni Istennel. E könyvnek függeléke a házasulandóknak ad praktikus tanácsokat. Színdarabok, pedagógiai művek, iskolai tankönyvek – fizika, földrajz, nyelvtan stb. – jelzik sokoldalúságát. Mindamellet azonban pap volt, a legrégebb magyar szerzetesrend kiváló képviselője.

SURÁNYI BÉLA

Felhasznált irodalom: 1. A Pannonhalmi Főapátság története, Bp. 1916. Szerk.: Sörös Pongrác – 2. Sörös Pongrác: A Bakonybéli apátság története, IX. k. Bp. 1904. – 3. Sörös Pongrác: Egy magyar gazdaságtan író a XIX. század elején. Kovács Márkus bencés, Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 9. évf. 1902. – 4. Süle Sándor: Kisszántói Pethé Ferenc, Bp. 1964. – 5. ifj. Barta János: Mezőgazdasági irodalmunk a XVIII. században, Bp. 1973.

IRODALOM

Pusztá Sándor új verseskönyvei

A *Cinkenyom* (Magvető Kiadó, 1981) bevezető verse Pusztá Sándor újabb költészetének és létérzésének akár mottója is lehetne: „bibliai földekre értél / szélbe hajolnak a fák / idáig kísérték az angyalok / elfutott lám életed fele / esti verbénák illata szálldos // beért a vetés / sarlók félholdján / a félhold sarlója ragyog / éléhajolnak napjaid kalászi / az esti csillagok.” Túl a hetvenedik évén, bármily friss és fiatalos is az ember, a dolgok megváltoztatják arcukat, a színek elmélyülnek, s ami az imént még karnyújtásnyira volt tőle, most hirtelen messzebbre szökken. A költő ráébred arra, hogy a végső dolgok kifejezése, megragadása csöndet, benső meditációt kíván.

Pusztá Sándort nem kell bemutatni, megtette már ezt Móricz Zsigmond, s az ő jótékony ajánlása azóta is glóriaként lebeg a költő feje fölött. Azt is tudjuk róla, hogy pályakezdésétől két eszmény kereste benne szintézisét: a magyar vallásos líra hagyománya és a szociális gondolat, amely kifejezőmódját, életszemléletét sokáig a népi lírához közelítette. Az előbbi élménykör segítette az ellentétek feloldásához, az utóbbi ahhoz a társadalmi érzékenységhez, amelyet részint a maga legszemélyesebb erkölcsi felismeréseiből, részint a harmincas években oly nagy hatással a népi gondolatokörből vonatkoztatott el s érlelt költészetét. Korai verseiben az induló Sik Sándor hangját is halljuk (hogy ebben mennyi az Ady-hatás, annak kiderítése nem kevésbé izgalmas feladat volna), s benne is megvolt a papköltők jellemző attitűdje: visszhangossá akarta tenni szavait, hogy minél többen érezzék meg a kegyelmi élmény áradását. Az *Emberi szívárvány* (ezzel a kötettel az Ecclesia Könyvkiadó tisztelgett a hetvenéves költő előtt) *Invocatio*-ja, mely 1934-ben született, összefoglalja e kétféle ihletkört, s egyben hű képet nyújt arról a szándékolt naivitásról, mellyel a költő hajdan rácsodálkozott a teremtett világ gazdag vegetációjára:

*Az éj dajka énekelget,
Dajkálja a síró eget.
Épp most kezdű bepólyálni,
Fehér felhők pelenkái.
Röülleti egy csillagra,
Tejút tejjével itatja.
Tör melléje holdkalácsot,
Szinte hallani, hogy csámcsog.*

*Engem ne tejjel itasson!
Vad szelekbe pólyálgasson.
Nekem villámokat adjon.
Zivatarba takargasson.
Izzó koszorút fejemre,
Adjon csillagot kezembe.
Verjen, sose dédelgessen.
Engem viharnek neveljen.*

Persze ebben az életprogramban lehetetlen nem észrevenni a szerepjátszást, de ez a naiv, kedves, kissé túldimenzionált vers sokat elárul Pusztá Sándor költői habitusáról. Mindenekelőtt arról, mennyire örömet lel a kifejezés áradásában, s milyen magától értetődő bőséggel csordult tolla alá a vers. Ez a könnyedség, ahogy az adott sorvégre rácsattintja a következő sor rímjét, ahogy megtalálja a természetével adekvát belső lüktetést, áldás is, átok is volt a költőn. Hiszen a súlytalanság nem mindig járt kellő mélységgel, a szinte készen születő struktúrák nem érzékeltetik azt a belső harcot, amely nélkül ritkán születik igazán nagy és jelentős líra.

Bizonyára Pusztá Sándor is megharcolta a maga harcát a kifejezés elmélyítéséért. E küzdelem egyes állomásai pontosan kirajzolódnak egymást követő kötetéből, s még hitelesebben követhetjük nyomon az *Emberi szívárvány*-ban közölt rapszodiák alapján, amelyek kiegyensúlyozott, az ellentéteket szívesen lekerekítő világerzését új elemekkel teszik gazdagabbá, és megsejtetnek valamit a költő lelke mélyén dúló viharokból. Az *Áldozat* című misztikus rapszódia ilyen s ehhez hasonló soraira, képeire gondolunk: „Néha remegsz mert új útjaimhoz / roskatagok s vénék a szavak // néha érzem te fogsz te emelsz / máskor: összerogynál / ha nem tartalak!” Ez az emberközelség, a másik lény zihálásának hallhatóvá tétele, a rimbaud-i gondolat („Én a másik ember vagyok”) vagy a József Attila-i felismerés („Hiába fűrösztöd önmagadban, csak másban moshatod meg arcodat”) sajátos átpoétizálása azt jelzi, hogy Pusztá Sándor küzdelmes, kaptatós útra lépett. Míg korábban a készen kapott, biztonságot adó kegyelmi élmény menedékből figyelte s ábrázolta a világot, mostantól ő maga is megküzd a napfényes, derűs órákért, s minél hevesebb ez a küzdelem, annál izgalmasabbak dokumentumai, a versek. Ha figyelmesen olvassuk az *Egyre hátrálsz* című másik misztikus rapszodiát, mely életútjának részleges összefoglalása, érezni benne, hogy az idő töredékeiben előre hatolva egyre élesebbé válik a felismerés: „de súlya van / a percnek is már néha / a nap a csúcstról / lefelé halad”.

A *Cinkenyom*-ban közölt versek kulcsszava az ész. Kifosztott tájban áll a költő, s úgy érzi, sebhe-

lye egyre növekszik, verseiben is mind kevesebb a szokványos kép, puritánabb, egyszerűbb lesz világa, néha a kifejezetten prózai fogalmazástól sem riad vissza (*Egyenlet*). Megkockáztathatjuk annak kijelentését, hogy hetvenen túl Pusztai Sándor frissességét épp ez a nem szűnő kísérletező kedv bizonyítja, a merészség, ahogy újra meg újra, makacs szenvedéllyel járatlan utakra tér, s „szívében kutat”, „elsüllyedt világok” mélyrétegeit fűrkészi. Hogy melyik úton lehet rálelni erre a csodálatos és igéző birodalomra, aligha lehet megmondani. De aki ilyen következetesen nyomoz utána, minden bizonnyal egyre közelebb kerül hozzá.

Talán a *Fények részút esnek*-ben figyelhetünk fel először arra, ahogy szakított korábbi költészetének egyik legérdekesebb – s mint jeleztük, egyszerre pozitív és negatív – sajátosságával, a behízlgó dallammal, s apollói természetét egyre határozottabban cserélte diónüszoszira. Ekkortól sűrűsödnek apró, aforisztikus versei, melyekben a pillanatnyi élményt rögzíti, s megszólaltatja azt a hiányér-

zést, amely oly sok és jellemző változatban hatja át a modern világlírárt. Olyan példákra gondolunk, mint a *Cinkenym*-ban közölt *Aranymosó*, a *Hunyadi*, az *Ószi csillag* és a *Küldj fényt*. Sajátos módon ezekben a töredékekben többet elárul az életét végigkísérő kegyelemről, mint a régebbi, ódai versekben. Ennek igazolásául hadd idézzük a rövidségében is oly sokat mondó *Aranymosó*-t:

*ennyi hát csak
ezt mostad ki máma
léted folyójából
semmi semmiség
sérült lepkeszólyva
himpornak is kevés*

*legutolsó szavaid
bearanyozni
talán mégis elég*

RÓNAY LÁSZLÓ

TEOLÓGIA

Bánk József: Isten kezében

Az egykor neves jogászprofesszor, a kánoni jogtudomány jeles művelője mint főpásztor – több mint másfél évtizede – a legfőbb tudományra tanítja híveit, papjait, olvasóit. Közismert, hogy főpásztori működése közben is művelője a kánoni jogtudománynak és tevékeny résztvevője a vatikáni Kodex Revíziós Bizottságnak, de erről a munkásságáról nyilván csak később fogunk írni a jogtörténet avatott kutatói. Új műve, az Isten kezében, betekintést enged az érsek-püspök lelkipásztori működésének irodalmi formában történő megnyilatkozásaiba.

Nemes és fontos tevékenység a teológiai szaktárgyak tanítása, de minden tanításnak végső célja csak az lehet, amit az érsek könyvének bevezetőjében így foglal össze: ...mindenki meglássa élete célját. Ezt a feladatot a kereszténység közel kétezer esztendő története során már sok egyházi író tűzte ki maga elé és választotta irodalmi munkássága legfőbb céljául. Sokan és sokféleképpen próbáltak az évszázadok folyamán hívőknek és nem hívőknek irásikkal segítséget nyújtani. Szükség van erre ma is, mert a változó kor, a változó élet, a felnövekvő új generációk támogatását, segítséget, útmutatást igényelnek. Korunk és korunk emberei, a hívők, az útkeresők, a nem hívők olyan lelki és szellemi hatásoknak vannak kitéve, amelyek kérdést, az élet értelmetlenségének, a keresztény életideál hiábavalóságának képzetét kelthetik bennük.

A XX. század utolsó évtizedei lelki, szellemi és világnézeti problémáinak megoldásához és feloldásához akar hozzájárulni Bánk József könyve is, amely hat különböző, de egymáshoz mégis szorosan kapcsolódó részből áll. A hat rész egyenként hat „lelki könyvet” is jelenthetne. A szerző azonban egy – csaknem 700 oldalas – kötetben fogja össze a témákat úgy, hogy egy-egy kérdést több oldalról is megvilágít. A hat rész nemcsak elmélkedés, nemcsak lelki olvasmány, hanem egyik-másik kérdésben tudományos igényű és színvonalú értekezés.

A könyv címét adó első rész: Élünk Isten tenyerein – Joannes Rosche „Leben in Gottes Hand” című elmélkedésének fordítása. A második rész az élet értelmét vizsgálja több szempont szerint, összefoglaló címe a második rész utolsó pontja is lehetne: Isten-től Istenig. A harmadik részt keresztény antropológiának nevezi a szerző. Megismertet bennünket egyéniségünk értékeivel, hibáival és fegyvermezői eszközeivel, hogy megtanuljunk szembenézni önmagunkkal. Újraértékeli a Szent Ignác-i lelkigyakorlatot, amikor annak hét napra elosztott anyagát nyújtja. A helyesen irányított önismeret útján vezet el a Jézussal való életig, a szentekkel való kapcsolatokig és korunk tanúságtévőiiig.

A lélek világa című részben felhívja figyelmünket a halhatatlan lélek értékére, és az Isten-től elfordulás szomorú következményeire. Nem akar senkit sem az elveszett élet nyomorúságában hagyni, hanem a jól felfogott bűnbánat és vezeklés emberformáló, fölemelő erejét, illetve a bűnből kivezető utakat mutatja be. Elsősorban nem morális és nem jogi törvényekre hivatkozik – bár móddal ezt is megteszi –,

hanem lelki elmélyülést, benső nekibuzdulást szeret-
ne fakasztani az olvasóból.

Az ötödik rész az élet nagy kérdéseiről, örök em-
beri problémákról és szenvedésekről beszél. Itt, több-
bek közt a betegek szentségével kapcsolatosan,
nemcsak elmékedéseit veti papírra, hanem történel-
mi távlatok tükrében irodalmi hivatkozásokkal ki-
fejtett tanítást is közöl. Nemcsak tudományos beve-
zetést ír a „keresztutak” kialakulásáról, hanem ed-
dig még publikálatlan, 12 részes, felnőtteknek szóló
keresztutat is hozzáfűz, ezenkívül egyet a gyerme-
kek számára. A keresztutak felhasználása vonzóbbá
teheti az újabban szívesen látogatott ősi ájtatosságo-
kat is. Ugyanennek a résznek utolsó két szakasza
Az élet alkonyáról és Az örök élet kapujában címet
viseli. A felvetett témák tárgyalása itt sem pusztán
elmékedés, hanem gyakorlati útmutatás is. Az élet
alkonyán élőknek és az örök élet kapujában várako-
zóknak optimizmust, megnyugvást, derűt, harmóni-
át és lendületet akar sugározni.

A hatodik részben a váci egyházmegye két nagy
búcsújáró helye, Hétkápolna és Máriabesnyő ad al-
kalmat arra, hogy Az Ige szolgálatában címmel a
szerző csokorba gyűjtsa a Szűz Máriáról elmondott
szentbeszédeit, a papszentelésekkor elhangzott fő-
pásztori buzdításait és – római útjával kapcsolato-
san – a II. János Pál pápáról készített irodalmi
arcképét.

E tanításokban gazdag mű hat része a tárgyalat
gondolatok súlyához, a problémák nagyságához
mérten különböző szempontok szerint íródott, de
mind egyik fejezetét áthatja az érsek-püspökök és a
szándéka, hogy népünket – az egyéneket és a család-
okat – Isten a tenyerén hordja. Bánk József most is
tanár és nevelő, de nem a kispapjaihoz, hanem a
több mint egymillió váci egyházmegyéhez és az
egész magyar egyházhoz szól. Hiszem, hogy munká-
jának olvasása, átelmékedése hívőknek és útkere-
sőknek egyaránt nagy segítségül szolgál majd az
életutak kialakításában, tisztázásában és megerősít-
ésében. (Ecclesia Kiadó, 1982)

BORÓVI JÓZSEF

Csanád Béla: Vasárnapi elmékedések

Katolikus könyvkiadóink az elmúlt években számos
kittűnő, meditációra ösztönző könyvet adtak kezünk-
be. Olyan munkában sincs hiány, amely a homiliára
készülő pap számára nyújt eligazítást. Csanád Béla
új könyve szerencsés ötvözete a két műfajnak. El-
mékedései mindenki számára gyümölcsözően hasz-

nosíthatók, ugyanakkor a lelkipásztorok is jól hasz-
nálhatják prédikációik előkészítésében.

A szerző ezt a műfajt hosszú évek óta rendszere-
sen gyakorolja a katolikus sajtóban. Radó Polikárp
szavai jutnak eszembe: „Vannak, akik lenéznek ezt a
műfajt, nyúlfsarknyi cikkecskéknek tartják. Ne tő-
rődj ezzel; szükség van rá! Megtanít tömören, szó-
szátyárkodás nélkül, jó biblikus és liturgikus ala-
pokkal, jó táplálékot nyújtani az Isten igéjére éhes
embereknek! Van-e ennél fontosabb hivatás?” – Az
Új Ember hasábjain Radó Polikárp műfaját tovább
művelők közül Csanád Béla az egyik legterméke-
nyebb, legkitartóbb. Ez észrevehető ebben a munká-
jában is. Korszerű szentírásmagyarázat alapozza
meg fejtegetéseit. Ha szükséges, rávilágít a liturgia-
történet szempontjaira is, a liturgia szellemére.

A könyv alcíme (Liturgikus elmékedések az egy-
házi év vasárnapjaira és ünnepeire a hároméves pe-
rikoparend szerint) elárulja rendszerét, felépítését;
de bizonyos fokok többet, más szempontból keve-
sebbet ölel fel annál. Tartalmazza az A, B, C év va-
sárnapi és ünnepi teljes olvasmányrendjét, de csak
az evangéliumi szakaszok szövegét közli s azokhoz
füzi elmékedéseit. Kétségtelenül ez a legfontosabb a
liturgikus olvasmányok közül, így egységes az
anyag és megfelelő a terjedelem. Erre a „csak”-ra
azért kell mégis rámutatni, mert – anélkül, hogy a
szerző ezt jelezné – önként adódik az olvasó igénye:
remélhetőleg az első kötetről van szó, s ezt követni
fogja két újabb, amely a további olvasmányokra, il-
letve a szentleckékre fogja építeni az elmékedése-
ket. A könyv anyaga azonban nemcsak a vasárna-
pokra terjed ki, hanem a hét köznapjaira is. Közli a
hétköznapi liturgikus olvasmányok lelőhelyeit és
ezekhez kapcsolja a régi és a mai szerzőktől veti,
gondolatébresztő idézeteket. A természetes életrit-
musnak megfelelően hétköznapjainkból kevesebb
idő jut csendes meditációra, így ez a köznapokra
szánt anyag célszerűen lényegre törő.

A névmutató hetvennyolc külföldi szerzőt sorol
fel, akiknek elmékedései és imádságai szerepelnek
a könyvben. Szent Ágostontól és Origenésztől a mai
„klasszikusokig”: Helder Camarág, Boros László-
ig, Chiara Lubichig, Karl Rahnerig terjed a skála.
A teljesség igénye fel sem merülhetett, inkább a ke-
resztény üzenet életre váltásához segítő, praktikus
gondolatokat kereste a szerző. (Az idézetek fordítá-
sa Csanád Béla munkája, a viszonylag sok Rahner-
idézet kivételével, melyeket Nagy József és Regős
Frigyes ültetett át magyarra.)

A kötet bevezető tanulmányát külön kell méltat-
nunk; ez az Úr napjának megszenteléséről szól, köz-
ismerten igen fontos téma napjainkban, amikor ho-
vatovább elfelejtünk méltóképp ünnepelni. A zsinati
liturgikus konstitúció tanítását fejt ki Csanád Béla:
megvilágítja, miért legnagyobb és legősibb ünne-
pünk a vasárnap, mi a jelentősége vallási életünkben

és hogyan kell korszerűen, a mi körülményeink között megszentelnünk. „Az öröm és az aktív pihenés napjára” gyakorlati tanácsokat ad, még a közös, ünnepi étkezés jelentőségét is megemlíti. „Legalább vasárnapon legyen együtt a család” – javasolja. De legyen időnk vallási intelligenciánk fejlesztésére is. Ekkor van igazán helye és ideje a rövid elmélkedésnek is, amelyhez a könyv kalauzál szolgál. „Vasárnap nélkül nem tudjuk megvalósítani a liturgikus ke-

resztény spiritualitás egyik lényeges követelményét: az idő megszentelését.”

Ijjas József kalocsai érsek előszavával őszintén egyetérthet, aki olvassa és hasznosítja Csanád Béla kötetét: „... a budapesti Hittudományi Akadémia professzora gazdag tartalmú könyvvel ajándékozta meg magyar vallásos irodalmunkat”. (Ecclesia, 1981)

ROSDY PÁL

SZÍNHÁZ

Halleluja

Kornis Mihály drámája

Az első kötetével jelentkező író méltán érdemel megkülönböztetett figyelmet. Az olvasó a jövő ígértét keresi ezekben a néha csak félig megírt kötetekben. Kornis Mihály Végre élsz című novellás gyűjteménye kivétel ez alól. Ez érdeklődés az ő esetében sem kisebb, de a figyelem ezúttal nem az ismeretlen pályakezdőnek szól. A szerző néhány írása már megjelent folyóiratokban, antológiákban, így tisztában lehetünk vele, hogy köteté egy kialakult, kész világképpel rendelkező író jelentkezése. Teljes vértetben, kimunkált, érett stílussal lép az olvasó elé. Nagy erénye, hogy nem akar tudálékosnak látszani, nem keres olyan élettereket, ahol járatlan; nem esik az elsőkötetesek gyakori hibájába, akik könyvükben, talán a ritka megjelenéstől való félelmükben, minden össze akarnak zsífolni. Kornis novelláit olvasva nem zavaró, hogy gyakori a történet vagy a mondandó összecsengése, egymásba kapaszkodnak a novellák szálai, mintha valami laza szerkezetű regényt olvasnánk. Az író helyenként kamaszos ösztinnyel, nem kevés gúnnyal és öngúnnyal mutatja be azt a környezetet, ahonnan indult s ami máig is meghatározza életét.

A kötet legszebb novellája, az Apa győz olyan ötletből indul ki, amely kivételes írói talentumra vall. Érdekessége, hogyan szabadtítja meg a halál misztériumát minden félelemtől, feketeleples borongástól. Ez a profanzált halál oly közel kerül hozzánk, hogy szinte kedvünk volna néhány percre kipróbálni. Nem véletlen, hogy a szerző a közelmúltban napvilágot látott Isten tenyerén élünk című antológiában is ezzel az írásával szerepelt. Nem járunk messze az igazságtól, ha kijelentjük: Kornis prózaírói stílusa, könnyedsége, a materiával való elegáns, már-már hanyag bánásmódja sok jó novellát sejtet a jövőre nézve is.

Egészen más a helyzet a kötet felét elfoglaló Halleluja című drámával. Már az is különös, hogy első

kötetben drámát, szokásainkhoz képest nagyon nagy terjedelmű drámát jelentessen meg az író. A Halleluja valójában kronológiai folytatása, sőt szintézise a novelláknak. Az elbeszélések némelyik helyzete, néha szövege is visszaköszön a drámából. A kívülállónak úgy tűnik, mintha a szerző novelláit előtanulmányoknak szánta volna a színdarabhoz. A kötetben belül mégsem jelent színvonalnövekedést Kornis drámája, mert az író, aki színpadi rendező is, tehát tanulta és ismeri a színpadi játék törvényeit, lazán bánik a drámai anyaggal. Láttam már rendezését, s mivel személyében jó víziókat teremtő színházi emberi ismerhettem meg, különösen meglepő, hogy művében drámaszerkesztésnek nyoma sincs.

Az abszurd komédiákat futószalagon gyártó színházi életünkben felütötte fejét egy olyan felfogás, mely szerint egy dráma attól modern, minél inkább felrúgja a hagyományos dramaturgia szabályait. A Halleluja is feltehetőleg ilyen indítékkal fogant. Kétségtelenül elég széles palettán lehet drámát írni. Németh László történelmi drámái és – mondjuk – Jean Genét abszurdjai között ez és föld a különbség. De mégis Woolfnak kell igazat adnunk abban, hogy bármennyire különbözik is egymástól egy afrikai bennszülött kalyibája és egy európai főnemes kastélya, mindegyiken van ajtó és tető. Dramaturgiailag ez annyit jelent, hogy bármennyire laza szövegű legyen egy színdarab, nem léphet túl azon a határon, amit az emberi cselekvés létre tud hozni, illetve érzékelésünk fel tud fogni. A dráma írott szövegében vannak olyan mehökkentő megoldások, melyeket a szerző a szövegbeli instrukcióval helyre tud tenni, de ugyanez a fordulat színpadon érthetetlen. A Halleluja megkísérel téren és időn kívül mutatkozni, egymásba mosódó síkokban létezni, de ez színpadon megoldhatatlan. Formailag tehát Kornis drámája kívül van azon a körön, amin belül a drámát drámának szoktuk nevezni. Ha pedig valaki azt hinné, hogy ezzel a megdöbbentő formával a szerző megdöbbentő tartalmat kíván közölni, téved. A téma a harmincas éveit taposó magyar értelmiség önkerecsése, illetve övesztése. Kornis ölete – miszerint a főhős elemeire hullott világot lát maga körül, ami nem lehet másképp ábrázolni, mint elemeire hullott cselekményben – önmagában megállna, de a közön-

ség teljesen hasonló világlátását igényelné. A dráma ugyanis semmit nem mond el a világvesztés okairól, így nem ad lehetőséget a nézőnek, hogy azt érzelmi-
leg vagy értelmileg megközelítse. A probléma nem az, hogy nincs cselekmény, hiszen Beckett vagy Ionesco műveiben sincs, de náluk egy, a környezetükben létező életérzés nyer valamilyen formát.

Ha ez az életérzés valóban jellemző lenne a magyar értelmiség zömére, szomorú lenne a helyzet. Kornis abban téved, amiben például Bereményi Géza is tévedett a Halmi megírásakor: a nyolcvanas évek fordulójának fiatal magyar értelmisége éppolyan önkereső, szomorkodó, tékozló fiú, mint a hatvanas-hetvenes évek fordulóján volt. Külön tanulmányt érdemelne, hogy az azóta bekövetkezett változás pozitív-e. De hogy megtörtént, s ennek következtében Kornis hőse idejétmúlt figura, aligha vitatható. Pedig tud ő jól megjeleníthető, mely jellemeket is teremteni; ilyen az időtlenség fekhelyén nyüglődő nagypapa figurája. Nem véletlen, hogy a mű színpadi előadásában ez a szerep a leghálásabb, s nyújtott alakítójának emlékezetes sikert. Talán éppen azért, mert az időtlen játékban az egyetlen erőltetettségtől mentes, igazi abszurdokba illő figura. Ha köréje csoportosította volna hőseit a szerző, tán kevésbé látványos a vállalkozása, de bizonyára jobban sikerül. Így viszont egy szétesett, drámának aligha nevezhető közmondás, népi bölcsélet- és szleng-gyűjtemény az egész.

Nem kis vállalkozásba fogott Zsámbéki Gábor a mű színpadra vitelével a Nemzeti Színház társulatával a Játékszínen. Hosszú munkájának annyi eredménye lett, hogy az átdolgozás végterméke előadhatóvá vált. Zsámbéki munkája elmélyült, nagy tudású, érett rendezőre vall, de ugyanennyi energiával egy színpadképesebb művet nagy sikerre vihetett volna. Jelen esetben a fogadtatás megoszlott. A közönség csak ott értett meg valamit a játékból, ahol a kusza drámai szöveg alól előtűntek a rendező erőfeszítései.

A szereplők közül kiemelkedik Agárdi Gábor játéka. Ismételten bizonyította, kár volt belegyömö-

szólni a viccelődő ember skatulyájába. Remek színészi alakítást nyújt a hatalmasan kibélelt ágy párnái közt. Egy-egy mondatával maga az időtlen öregség, a foghíjasan vicsorgó huszadik század. Néha unokáját, néha múltját keresi, azután visszasüpped egy réggen eltűnt világba. Egyszerre visszatartó és erőtlens.

Márton Andrásra nem kisebb feladatot hárult, mint hogy az író képzelt önmagát varázsolja a színpadra. Márton megpróbál minden. Önfelédten játszik csecsemőt, kisgyereket, felnőtet, illetve látszatra felnőtt, örök gyereket. A játszadozásból mégsem kerekedik ki eleven figura, csak valami szerencsétlen, sirásra görbedt szájú kisgyerek, aki már semmit sem hisz és mindentől fél.

A két fiatal és egy középkorú nőt megszemélyesítő Bodnár Erika és a többszörösen jól fésült Sinkó László nem tudott megbirkózni a feladattal. Bodnár még megpróbálta „groteszkre venni” szerepeit, de tehetsége itt csak néhány jó pillanathoz volt elég. Sinkó erőlködés helyett játékának megszokott maszksjai mögé bújt, s onnan nézte végig az előadást. Többre ezúttal nem volt szüksége.

A többi szereplő közül Horkai János lakóbizottsági elnöke említésre méltó, de Raksányi Gellért, Tarsoly Elemér, továbbá a még főiskolás Ardeleán László és Bognár Mónika is megtette a tőle telhető.

A néző a színházban szórakozni, ugyanakkor tanulni is szeretne. Nem fél a szimbólumoktól, feltéve, ha mindenki által érthető víziók fejeznek ki fontos tartalmakat. Egy olyan országban, ahol a haladás mindig központi kérdés volt, eleve megkérdőjelezendő minden olyan írói vállalkozás, amely az ürességről szól. Az üresség és a hiány nem ugyanaz. A hiányt be kell tölteni cselekvéssel, olyan cselekvéssel, amelyhez irányt mutathat a színház. S a színházat drámáirók írják – a hiány betöltése a legkevesebb, amit várni lehet tőlük. Különösen azoktól, akiknek tehetségéhez nem fér kétség. Ahogy Kornis Mihályéhoz sem.

ERDŐS PÉTER

KÉPZŐMŰVÉSZET

A fasizmus áldozatainak emlékműve

Új kiállító helyiség nyílt januárban a budapesti belváros szívében, a Váci utca és a Szabadsajtó utca sarkán. A Vigadó Galéria után ez már a második rangosnak ígérkező kiállítóhely, amely az utóbbi időben a város központjában megszületett,

s e tény már önmagában is örvedetes. Gazdája, a Fővárosi Tanács ebben a teremben elsősorban a városfejlesztési terveknek, elképzeléseknek kíván nyilvánosságot biztosítani, lehetőséget teremtve a közvélemény demokratikus tájékoztatására, s egyben meghallgatására is.

Az első tárlat annak a pályázatnak az anyagát mutatja be, amelyet a Fővárosi Tanácsa a fasizmus áldozatainak emlékére írt ki. A bejáratnál a falon olvasható a pályázat szövege és a kijelölt bíráló bizottság névsora is.

A századforduló táján még természetes volt,

hogy a nagy köztéri alkotásokra kiírt pályázatok anyagát a zsüri döntése előtt bemutatták a nagyközönségnek. Ezzel lehetőséget teremtettek a vélemények nemegyszer szélsőséges ütköztetésére, ami sokszor a pályázat eredményétől függetlenül is sok szellemi értéket hozott felszínre. Később erre mind ritkábban került sor, s lassan a bíráló bizottság is arc nélküli, az ismeretlenség misztikus homályába rejtezett, megfellebbezhetetlen hatalmassággá vált. A közvélemény és a sajtó jó esetben a döntés után mondhatott véleményt, máskor pedig csak a már megszületett alkotásnak örülhetett, vagy éppen bosszankodhatott rajta. Holott az emlékmű régen is, ma is nemcsak „emlék” – egy személy, egy esemény, egy történeti pillanat mementója – hanem „névgy” is: a mecénás, a megbízó társadalom önportréja. Az emlékmű programja, tartalmi meghatározása, stílusa, s még a művész személyének kiválasztása is jellemző – nem most és nem mi találtuk ezt ki – a megrendelőre, a korra, a társadalom mindenkori politikai, gazdasági, szellemi állapotára, berendezkedésére. Ezért is jó, ezért is természetes a Fővárosi Tanács gesztusa, hogy már a döntés előtt nyilvánossá tette a pályázatot, bemutatva a programot, a művészek terveit és a zsüri névsorát is, amely majd döntést hoz arról, hogy a kiállított munkák közül melyik fejezi ki a leghívebben a mindnyájunk által magasztosnak érzett tartalmat, s melyik lehet igazán „névgy”-ünk is: az a mű, amely századokig beszédes emléke lesz és lehet majd korunknak, társadalmunknak?

Mire ez az írás megjelenik, a döntés már megszületett. A kiállítást járva azonban még csak találgathatta a néző, kire, melyik tervre fog szavazni a zsüri, és miért? Bizony, nem irigylem azokat, akiknek döntenie kell. Újra és újra végigsétálva a termen, nemcsak azzal a mellbevágó remekművel nem találkoztunk, amelyik egyértelművé tehetné az ítéletet, de nem láttuk a műveknek azt a csoportját sem, amelyben föllelhetnénk legalább a megoldás egy-egy, a téma igényéhez igazán méltó elemét.

Pedig a választék bőséges. Nem számoltam meg a nagy termet sűrűn betöltő pályaterveket, de az egyetlen felületes pillantással is fölmérhető, hogy a „kínálat” szinte minden igényt kielégít: bonyolult szimbólumoktól a nyers realitásig, a halál, a testi szenvedés drámai megjelenítéséig, a kiszámított dramatikájú *land art*-megoldásoktól az egyszerű, szinte csak architekturális jelképekig minden fölvonult és jelen volt ezen a kiállításon. És mégis hiába; a néző leverten jött ki az ajtón. A feladat nagysága, úgy látszik, bénítólag hatott a művészekre.

(Sokakra szó szerint, hisz mi mással lenne magyarázható, hogy nemcsak tehetséges fiatalok, hanem jobbára az érett szobrásznemzedék is távol maradtak a kiállítástól.) Nem az a baj, hogy lényegében mindenki „közhelyeket” fogalmazott újra, hanem sokkal inkább az, hogy senki sem tudta e közhelyeket olyan kontextusba helyezni, amelyben azok új életre kelve hatnának és sugározniának. Így a ráctörő munkás, a féllábú katona, a halomra gyilkolt áldozatok képe, a töviskoszorú, a tört oszlopok, a földre roskadó falak, s más „mély értelmű” jelképek mögött hiába feltételezzük a tiszta szándékot. A pályázaton részt vevőkből mintha éppen a művészet erejébe vetett hit hiányozna. Megelégszenek a mesterség ismert eszközeivel, a tematika kínálta rekvizitumokkal, az ezekben megbúvó automatizmusra bízva a kifejezés intenzitását, a művészi erő megjelenését.

Mit kellett volna tenniük? Nem tudom. Azt azonban tudom, hogy a vállalkozás mégsem lehetetlen. Számos nagyszerű példát ismerünk. Ilyen az amerikai Edward Kienholznak a kölni Wallraff-Richards Múzeumban őrzött *Hordozható háborús emlékmű*-ve, mely oly megrendültséggel idéz hiábavaló áldozatot, szomorú kárhozatot, mint régi nagy korok remekei. S ilyen lehetett volna Schaár Erzsébet *Utcá*-ja, ha megvalósul. A kiszolgáltatottak szorongatottsága, a kitaszítottak és az ártatlannul éltéltek végtelen magánya s megható tisztasága sem előtte, sem utána nem szorult meg a szobrászatban ekkora átéléssel és elhithető erővel. A Szabadsajtó úti teremben ehelyett most meg kellett elégednünk *Bors István* Hieronymus Boschra felejtkező, kiszámított szürrealizmusával, *Szoboszlay István* sejtelmes *land art*-kompozíciójával (amelynek a magyarázó szövege többet mondott, mint amennyit a kísérő rajzok és a modell ígértek) és *Berczeller Rezső* riasztó tömeg-akasztófájával. Kompozíciója – a földön heverő csontvázakkal, fölöttük akasztófák szorító rácsszerkezetével, melyből egy felszabadult madonna-figura emelkedik ki, karján a gyermekkel – szinte szájbarágóan konkrét, és emelkedetten szimbolikus egyszerre.

Milyen lesz hát az emlékmű? A pályázat és a kiállítás – úgy gondoljuk –, egyelőre csak a felelősség nagyságára hívta fel a figyelmet. Kár lenne a döntést elsietni, érdemes lenne egy újabb fordulót kiírni, s rábírnunk a most bármilyen okból távolmaradtak legjobbjait is a részvételre. Ez az emlékmű mindenki számára igazi feladat: a megbízóknak, a bírálóknak és a művészeknek egyaránt.

KOVÁCS PÉTER

Hanglemez

HÄNDEL: 12 CONCERTO GROSSO OP. 6. Liszt Ferenc Kamarazenekar; hangversenymester: Rolla János. (Hungaroton, SLPX 12015–17.)

Vajon csak a véletlen számlájára írhatjuk-e, hogy Händel, Corelléhez hasonlóan, az Op. 6. szám alatt foglalta össze tizenkét nagyszabású zenekari concertóját? Vagy olyan erőpróbát kell-e sejtenuünk vállalkozása mögött, mint amilyen például Vivaldié, aki egyik sorozata fölé aligha minden szándék nélkül írta „A harmóniai találékonyság próbája” címet? E kérdésekre teljesen egyértelmű választ ad e tizenkét mű, mely nemcsak a concertó típus nagyszerű megvalósítása, hanem új irányokba tágtásának kísérlete is. Händel a zene minden területén egyike volt a legnagyobb, örökké nyugtalan kísérletezőknek, miért éppen e sorozatában tagadta volna meg alapiermeszetét? Minden bizonytalanságot eldöntve, előtte tisztelegve komponálta a sorozat egyes darabjait, de ezekben már legsajátabb eszközeit is próbálgatta, kivált azokban a tétel típusokban, amelyekben oratóriumainak hatalmas himnuszait érlelte. A sorozat 1740-ben jelent meg nyomtatásban, mint e hajdan oly népszerű műfaj búcsúja; Händel lezárta saját fejlődésének is egy fontos időszakát, s talán épp a concertók jelentették számára az átvezető utat a sikertelen utolsó operáktól az oratóriumokig.

Nyilván a véletlennek is szerepe van abban, hogy a barokk kor mesterművei közül melyik marad meg koncertdarabnak, s melyiket kell fáradtságos munkával feltámasztania az utókornak. Händel concerto grossóit Angliában rendszeresen előadták, s valahányszor egy-egy angol karmester megjelent Közép-Európában, magától értetődő természetességgel tűzte őket műsorára mint a tradíció legértékesebb bizonyosságait. Az Op. 6. sorozat egyes darabjainak ideális tolmácsolását mégis inkább a német karmesternemzedék legjobbainak köszönhetjük, s ma is, midőn egyre divatosabb a „korhű” előadás, szívesebben emlékezünk az ő erőteljes felfogásukra, mint arra a nosztalgiaától sem mentes előadási módra, melyben az egyes szólamok rendkívül plasztikusan jutnak ugyan érvényre, a mű egésze mégis sokat veszít monumentalitásából és lendületéből. Nem hallgathatjuk el, hogy a barokk művek interpretálásában az utóbbi években olyan zűrzavar támadt, s az ízlések olyan változatosságot mutatnak, hogy valószínűleg hosszú időnek kell eltelnie a kiegyenlítődéssig. A Liszt Ferenc Kamarazenekar, melyet a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat méltán tüntet ki bizalmával, ennek a remélt kiegyenlítődéssnek egyik záloga. Játékukból hiányzik a korhűségre való törekvés, viszont érezhetően jelen van az a dinamizmus, amely nélkül a régi korok zenéje aligha keltene

visszhangot a mai hallgatóban. A tizenkét concertónak nem mindegyikét szólaltatja meg az együttes azonos hőfokon, ez azonban természetes, hiszen a sorozatnak sem mindegyik darabja remekmű, Roman Rolland is különbséget tett közöttük Händelről szóló könyvében. Magával ragadó a 4. a-moll concerto grosso, különösen a fuga megszólaltatása. A sorozat legkiemelkedőbb alkotása, a 6. g-moll concerto grosso ugyancsak szívárványos szépséggel hangzik fel, emlékezetes a 8. c-moll concerto előadása is, melyben az együttes példamutatóan egyensúlyoz az egyes tételek drámai karaktere és a mű egészének idillikus hangvétele között. Nem véletlen, hogy a Magyar Kamarazenekari Európa legkiválóbb együttesei között emlegetik. Az Op. 6. sorozat hazánkban eddig ismert felvételei közül az övék a legszebb és legautentikusabb Händel-tolmácsolás.

Az előadást méltó technikai kivitelezésben örökítette meg a Hanglemezgyártó, Izséles és a mű hangulatához illő lemezalbum képzőművészeti megoldása is, s kitűnő a kísérő szöveg – Malina János írása –, mely az esszé értékmerővel ad képet a műről, a műfajról és a zeneköltő életében, művészetében betöltött szerepéről, jelentőségéről.

R. L.

SZÁMUNK ÍRÓI

BACSÓ BÉLA esztéta. Tanulmányai főként a Filozófia Szemle, a Literatura és a Valóság folyóiratokban jelentek meg.

ERDÉLYI K. MIHÁLY irodalomtörténész, az MTA Irodalomtudományi Intézetének ösztöndíjasa. Horváth Jánosról szóló esszéje a Literatúrában jelent meg 1980-ban. Itt közölt Pilinszky-tanulmánya az 1978. évi országos egyetemi diákköri pályázaton első díjat nyert.

FALUDY GYÖRGY költő, jelenleg Torontóban él. Összegyűjtött verseinek kötete 1980-ban a Püski-Corvin kiadásában (New York) jelent meg.

MIKLÓSI LÁSZLÓ ny. jogász, a két világháború közötti a KALOT központi titkára, régóta foglalkozik a világiak egyházi részvételének kérdéseivel. Ma is tevékeny tagja az egyik budapesti egyházközség képviselőtestületének.

Itt hívjuk fel olvasóink és az érdeklődők figyelmét arra, hogy lapunk régebbi számai a Vigilia Kiadóhivatalában megvásárolhatók.

RÉSUMÉ

Dans ce numéro plusieurs auteurs analysent le rapport de l'Eglise et du monde. La conclusion en est la suivante : les deux sphères sont inséparables l'une de l'autre, l'Eglise doit vivre de tous ses membres dans la vie d'aujourd'hui, puisque c'est la communauté des Chrétiens croyants qui constitue l'Eglise. L'évêque Izidor MAROSI, dans son article intitulé *L'Eglise vivant dans les communautés*, analyse la force qui conserve et forme les groupes plus petits, et cela à la base de confessions de croyants jeunes et plus âgés. En se fondant à des exemples, l'évêque Marosi définit les tâches des petits communautés : 1. l'approfondissement de la foi, 2. l'oeuvre de charité, 3. la prière commune, 4. l'accueil des convertis dans l'Eglise, 5. la vie chrétienne approfondie des familles.

László MIKLÓSI explique le rôle des corps paroissiaux, dans son article intitulé *Le chemin des paroisses catholiques jusqu'au II. Concile de Vatican*, en retraçant l'histoire de la formation des paroisses hongroises et leur tâche aujourd'hui.

Dans le cadre de la série *Entrevues de distance*, Béla HEGYI a parlé cette fois avec Lóránt CZIGÁNY, historien et critique littéraire vivant à Londres. Après avoir analysé le rapport dialectique entre la langue maternelle et la deuxième langue, choisie, entre la littérature hongroise et la littérature mondiale, ils traitent du rôle des écrivains travaillant à l'étranger, et de la question du maintien de la conscience ethnique. Il est question dans cette entrevue de l'accueil hongroise (nationale) des écrivains hongrois vivant à l'étranger, des perspectives de la publication en Hongrie, de la portée, dans la vie intellectuelle des Hongrois occidentaux, des écrivains tels que László Cs. Szabó, Sándor Márai, Zoltán Szabó, ainsi que du travail des ateliers - revues et éditeurs.

László MÉCS est l'un des poètes les plus connus et en même temps les plus contradictoires dans la littérature hongroise du XXe siècle. László RÓNAY trace le portrait de ce poète-prêtre, décédé il y a cinq ans, en montrant ses oeuvres à travers les changements historiques et sociaux des cinq dernières décennies. La dernière partie de cette étude, où l'auteur analyse la poésie tardive de László Mécs, les formes plus simples et la voix plus feutrées, peut intéresser les lecteurs vivant à l'étranger qui aiment la poésie de Mécs.

(Mária TOMPA)

INHALT

In der Juli-Nummer der *Vigilia* befassen sich mehrere Autoren mit dem Kontakt zwischen Kirche und Welt; letzter Ausklang der Studien ist, dass die zwei Sphären keineswegs voneinander getrennt werden können, die Kirche muss vollständig im heutigen Leben existieren, es sei denn, dass die Gemeinschaft der gläubigen Christen die Kirche bildet. In seinem Beitrag, betitelt *Die in Gemeinschaften lebende Kirche* würdigt Bischof Izidor MAROSI die erhaltende-formende Kraft der Kleingruppen aufgrund von Aussagen von jüngeren und älteren Gläubigen. Anhand von Beispielen weist Bischof Marosi auf die Aufgaben der Kleingemeinschaften hin: 1. Vertiefung des Glaubens, 2. karitative Arbeit, 3. gemeinsames Beten, 4. die Aufnahme der sich Bekehrenden in die Kirche, 5. das vertieft-christliche Leben der Familien.

In seinem Artikel, betitelt *Der Weg der katholischen Kirchengemeinden bis zum II. Vatikanischen Konzil* schildert László MIKLÓSI die Rolle der kirchlichen Körperschaften und zeichnet die Geschichte der Ausbildung der ungarischen Kirchengemeinden und ihre heutigen Aufgaben.

In seiner Serie, betitelt *Ferngespräche* führt diesmal Béla HEGYI ein Interview mit dem in London lebenden ungarischen Literaturgeschichtler und Kritiker Lóránt CZIGÁNY. Zur Frage

kommt eine Analyse des dialektischen Kontaktes zwischen Muttersprache und gewählte zweite Sprache, zwischen ungarischer und Weltliteratur, die Rolle der in der Fremde schaffenden Schriftsteller und die Erhaltung des ethnischen Bewusstseins. Zur Sprache kommt auch der heimische Empfang der im Westen lebenden ungarischen Autoren, ihre Publikationsmöglichkeiten, die Bedeutung des László Cs. Szabó, Sándor Márai und Zoltán Szabó in dem ungarischen Geistesleben im Ausland und die Arbeit der geistigen Werkstätten, Zeitschriften, Buchverläge.

László MÉCS war einer der bekanntesten und gleichzeitig widersprüchlichsten Dichter der ungarischen Literatur im zwanzigsten Jahrhundert. László RÓNAY zeichnet ein Portrait des vor fünf Jahren verstorbenen Priester-Dichters auf und placiert seine Werke in die geschichtlich-gesellschaftliche Aenderungen der vergangenen fünf Jahrzehnte. Ein besonderes Interesse verdient – auch im Ausland wo man die Dichtung von Mécs kennt – der Endteil des Beitrages der von der Alterslyrik von László Mécs, von der Vereinfachung der Formen spricht.

(Károly DOROMBY)

CONTENTS

In the July issue of the *Vigilia* more authors deal with the relation between the Church and the World; the final conclusion of the studies is that the two areas can by no means be separated from each other, the Church must live in the present world to the best of its abilities, as the community of Christian believers makes up the Church. In his study titled *The Church Living in the Communities* Bishop Izidor MAROSI appreciates the cementing and creative force of the small groups. His writing is based on the confessions of young and elderly believers. Relying on the examples Bishop Marosi assigns the tasks of the small groups: 1. the deepening of faith; 2. the charitable work; 3. the common prayer; 4. the reception of the converts into the Church; 5. the absorbed Christian life of the families.

In his article titled *The Way of the Catholic Parishes up to the Second Vatican Council* László MIKLÓSI writes about the role of the parochial bodies. He outlines the history of the Hungarian parishes and their present tasks.

In his series titled *Long-Distance Calls* Béla HEGYI has made an interview with Lóránt CZIGÁNY, the Hungarian literary historian and critic living in London. After analysing the dialectic connection between the mother tongue and the second language, and the Hungarian and the world literature, they talk about the role of the writers working in foreign countries and about the question of keeping the ethnic consciousness. The following questions are covered in the dialogue: the reception of the Hungarian writers living in the West at home; the possibilities of publishing their works in Hungary; the significance of László Cs. Szabó, Sándor Márai and Zoltán Szabó in the Hungarian intellectual life abroad; the activity of the workshops, i. e. the periodicals and the publishing houses.

László MÉCS is one of the best-known poets of the 20th century Hungarian literature but at the same time the most contradictory one. László RÓNAY draws the portrait of the priest-poet, who died five years ago, and he tries to find the place of his works in the historical-social changes of the last five decades. The final part of the study, which tells about László Mécs's old-age poetry, the simplification and fading away of the forms, may command interest even among those who are familiar with Mécs's poetry not only in Hungary but also abroad.

(Katalin BERÉNYI)

SOMMARIO

Nel numero di luglio di *Vigilia* più autori si occupano del rapporto tra la Chiesa e il mondo, con la conclusione che le due sfere non si possono assolutamente dividere, la Chiesa deve vivere in tutto la vita moderna, dato che è composta dalla comunità dei cristiani credenti. Il vescovo Izidor MAROSI, col titolo „*La vita della Chiesa nelle comunità*”, valuta la forza mantenitrice e trasformatrice delle piccole comunità, secondo confessioni di credenti giovani e anziani. In base a questi esempi il vescovo Marosi definisce i compiti delle piccole comunità: 1. approfondire la fede, 2. fare lavoro caritativo, 3. pregare in comune, 4. accogliere nella Chiesa i convertiti, 5. creare una profonda vita cristiana nelle famiglie.

László MIKLÓSI espone la funzione delle collettività parrocchiali nell'articolo „*La via delle parrocchie cattoliche fino al I° Concilio Vaticano*”, abbozzando la storia e i compiti odierni delle parrocchie ungheresi.

Nel quadro della serie „*Dialoghi a distanza*” Béla HEGYI questa volta ha intervistato Lóránt CZIGÁNY, critico e storico della letteratura di origine ungherese, vivente a Londra. Dopo aver analizzato il rapporto dialettico tra la madrelingua e la seconda lingua prescelta, tra la letteratura ungherese e quella mondiale nella funzione dello scrittore ungherese all'estero, si affaccia il problema del mantenimento della coscienza etnica. Nella conversazione si parla dell'accoglienza in Patria degli scrittori ungheresi dell'occidente, delle loro possibilità di pubblicare in Ungheria, dell'importanza di László Cs. Szabó, Sándor Márai, Zoltán Szabó nella vita culturale ungherese all'estero, e del lavoro editoriale: pubblicazione di riviste e libri.

László MÉCS è uno dei più noti, ma anche dei più discussi poeti della letteratura ungherese del XX° secolo. László RÓNAY, nel ritratto del poeta morto cinque anni fa, colloca la sua opera nei cambiamenti storici-sociali avvenuti negli ultimi cinque decenni. Può essere interessante, anche per i conoscitori della poesia di Mécs all'estero, la parte finale del saggio che tratta della poesia senile di Mécs, della forma divenuta più semplice e più sommissa.

(Brita FRANCHI)



Templomaink

Egyházasszöfalu (Győr-Sopron megye)
filiális temploma.
1631-ben
nyéki Vörös Mátyás
építette újjá.

Haza és nagyvilág

Hazánk felszabadulásának 37. évfordulója alkalmából a szocialista magyar kultúra fejlesztésében szerzett érdemeiért a művészeti élet számos képviselőjének magas kitüntetés adományozott a Minisztertanács. Köztük néhány olyan alkotónak, akik többek közt a Vigilia szellemi köréhez, munkatársi gárdájához is tartoznak.

A Magyar Népköztársaság kiváló művésze címet kapta **Bálint Endre** festőművész.

József Attila-díjban részesült **Gyurkovics Tibor** költő, drámaíró.

Az idei Munkácsy Mihály-díj birtokosa **Tóth Sándor** szobrászművész.

Ezúton is gratulálunk nekik, és valamennyi érdemes kitüntetettnek.

HÍRÜNK A VILÁGBAN

A *Revue de Hongrie* 1981. évi 6. száma „Le chant de la cigale en 1943” címmel közli Örvös Lajosnak az 1981. decemberi számunkban megjelent visszaemlékezését Pilszky Jánosra.

Kiss János kanonok, plébános meghívására 1982. február 28-án szerkesztőségünk *Móra látogatott*. A baráti hangulatú Vigilia-délutánon, a műsort követően, élénk eszmecsere folyt a lap munkatársai és olvasói között. A folyóiratot Hegyi Béla, Vasadi Péter és Bálint B. András képviselték.

A Concordia University keretében működő Lonergan College meghívására Hegyi Béla főszerkesztő 1982. március 11-től 26-ig tanulmányutat tett Kanadában. Útja során „A Vigilia helye és szerepe a magyar szellemi életben” címmel előadásokat tartott egyrészt az egyetem hallgatói és tanárai előtt, másrészt a magyar emigráció köreinek többek közt Montrealban, Torontóban és Hamiltonban. A New Jersey-ben (Egyesült Államok) működő Magyar Öregdiák Szövetség Bessenyei György Körének és Püski Sándor irodalmi társaságának felkérésére előadását megismételte New Yorkban és New Brunswickban is.

Az Izraelben magyar nyelven kiadott *ÚJ KELET* hetilap 1981. december 18-i számában „Igaz ember volt” címmel emlékezik meg az 1944 októberében mártírhaltát halt Kálló Ferenc esperesről. Cikke, mely – mint írja – „a Budapesten megjelenő Vigilia című humanista, nívós katolikus folyóiratból” is idéz, méltatja Kállónak az üldözöttementő áldozatos tevékenységét.

A brüsszeli ORBIS Société a. s. b. l. Littéraire, Scientifique et Artistique osztályainak magyar nyelvű tagozata, az Athenaeum Hungaricum Kör kiadásában havonta megjelenő *ATHENAEUM HUNGARICUM ET ORBIS* kulturális tájékoztató – felelős kiadója és szerkesztője Földes Judit – 1982. márciusi száma a Vigilia februári számából közlésre átvette Gál Ferenc „Közösségi tudat a hívő szemével” c. tanulmányát.

VIGILIA-EST NYÍREGYHÁZÁN

A Hazafias Népfrent és a Megyei-Városi Művelődési Központ rendezésében *Vigilia-est* volt Nyíregyházán a Megyei-Városi Művelődési Központ kamaratermében 1982. május 24-én este fél 7 órai kezdettel. A műsorban felléptek: Erdélyi György és Márai Enikő előadóművészek, Faragó Laura énekes és Szabados György zongoraművész, zeneszerző. Bevezetőt mondott Hegyi Béla főszerkesztő. A szerzői estet a közönséggel folytatott kötetlen beszélgetés követte. A Vigilia munkatársi gárdáját Kerényi Grácia, Bálint B. András és Vasadi Péter képviselték.

ZEMPLÉNYI KÁROLYNÉ JUBILEUMA

Április 20-án ünnepelte szerkesztőségünk titkárnője, Zemplényi Károlyné – aki 1980-ban nyugállományba vonult, de nyugdíjasként azóta is tevékeny közreműködője lapunknak – 25 éves munkaviszonyát, melyből tizenhetet a Vigiliánál töltött el. A jubileum alkalmából a szerkesztőség és a kiadóhivatal nevében Hegyi Béla köszönte meg eddigi gondos munkáját, mellyel hozzájárult a lap készítéséhez. A bensőséges házi ünnepségen a szerkesztőség és a kiadóhivatal vezetője Zemplényi Károlynét pénzjutalomban részesítette, a Vigilia munkatársainak ajándékkosarát a főszerkesztő adta át.

A Vigilia postájából

A SZOLGÁLAT 50. SZÁMÁRÓL (1982. Januári számunk)

A hátsó belső borítón közölt ismertetésben ezt olvashatjuk: „A lap többi írása közül hadd emeljük ki Ther Péter *Teilharð Krísztsusa* című tanulmányát. A szerző São Pauló-i s ebből a tényből arra következtethetünk, hogy lapunk munkatársa, Rezek Román immár utánpótlását is felnevelte.”

Hogy brazil „utánpótlásom” már van – Prof. Dr. José Luiz Archanjo, aki hét éven át – velem dolgozva – készítette el doktori munkáját Teilharð hiperfizikájáról, és 1974 óta is állandóan dolgozik a Teilharð-munkák fordítása terén és Teilharð-kurzusokkal –: ez tény. Annak viszont, hogy Ther Pétert „magyar Teilharð-utánpótlásomként felneveltem volna”, – hosszú és egyáltalán nem befejezett története van, amelyet bizalmas naplójegyzeteim őriznek...

Rezek Román
São Paulo

Az utóbbi két esztendőben a Vigilia az egyik legkorszerűbb, élő folyóiratunk. Vigyázzatok rá!

L. S.
Lakitelek

A Vigília „a magyar hívő értelmiség” folyóirata. Isten őrizze, hogy ezt valaha is szürke egyoldalúsággal, szemellenzősen, sematikus szerkesztéssel, igazuk van, egészenesen gondolkodó hívőt minden érdekel, ami a világban mozdul, de az is, ami sajnos nem mozdul, éppen azért, hogy miért nem mozdul... Hosszan tartana, kilógna egy levél keretéből, taglalni az értelmiség mai helyzetét ilyen speciális helyen, mint Komló. Nagy részüket már nem érdeklik a vallási szempontok. Vagy ha érdekli, csak általánosan áll, így a Vigília áttett szemléletét, óvatos megközelítéseit nem érti, nem érzékeli. Ezért volt melléfogás ez a fogalmazásuk: „komlói katolikusok”. Ilyen általánosítás abszolút irreális. Értelmiségi viszonylatban szuper-irreális. Na, de hagyjuk...

Megítélésem szerint a nyomdatechnika változatossága nem szórakozásból, hanem tényleges igényből született. Ha egyszer a Vigília megjelenne úgy, mint a Fêtes et Saison, az Epoca vagy a Famiglia Messe, s utána megkérdeznék az érdekelteket, melyik formát igénylik inkább...? S ha erről még álmodnunk sem lehet, akkor is ez irányban érdemes volna, szerintem, nyitni... A papír minősége kétségtelen kriminális. Kénytelenek vagyunk beletörödni, hogy az ország legrosszabb papírját szózzák miránk?!

Szögezzük le mindkét oldalon: sokkal könnyebb kritizálni, mint az elveket megvalósítani. Biztosan tudom: semmivel nem volna jobb a Vigília, ha én szerkeszteném. Eggyel több Vigiliát sem adnának el Komlón, ha Önök volnának itt a plébános. Egyezünk meg abban, ezután is megírom azt, amit szükségesnek találok, akár kellemes, akár kényelmetlen. Ezután is várom a Vigília érkezését minden hónapban, ahogy eddig vártam. S igyekszem anynyi Vigiliát eladni, amennyit csak lehet. Nem azért, hogy a lapjuk fogyjon, hanem hogy az olvasó gazdagodjon.

Bors László
plébános

Köszönöm a múlt év augusztusi számban költői munkáságomról közölt tanulmányt Rónay László tollából, és a verseket... Gratulálok, a Vigília kitűnő! Kellemes tavaszodást és sikeres, eredményes munkát kíván

Tüz Tamás
Canada

Régi olvasója vagyok a Vigiliának, még az ötvenes évek végén. Sik Sándor idején kezdtem vásárolni, s azóta nem múlt el hónap, hogy a kezembe ne vettem volna. Fideklődéssel és rokonszenvvel figyelem azokat az erőfeszítéseket, amelyeket a jelenlegi szerkesztés a lap megújítása érdekében tesz. Igazodni a kor társadalmi és szellemi igényeihez, ugyanakkor megőrizni a keresztény alapállást: nehéz, de korántsem kilátástalan ez a kísérlet. Volt időszak, amikor úgy tűnt, mintha a Vigília cikkei kizárólag papok számára írják: alig akadt egy-két írás, ami az én figyelmemet igazán megragadta volna. Értelmiségi munkát végzek, engem és családomat, barátaimat az érdekel elsősorban, hogyan ítélték meg a keresztény világnézet szempontjából a hazai változásokat (ezért tartom fontosnak a nemrég indult riportrovatot), az irodalmi, művészeti és tudományos élet jelenségeit és az egyházban, a teológiában is észlelhető különféle irányzatokat. Izgalmas és kultúrpolitikai szempontból is jelentős vállalkozásnak tartottam például a IV. Anyanyelvi Konferencia alkalmából szerkesztett számot (ebben jó lett volna kicsit többet olvasni nemcsak

a Nyugaton, hanem a környező országokban élő magyarokról is), a rokkantak ügyének felelős ábrázolását, a cigányok mindennapjainak és költészetének bemutatását. De ugyanígy fontosnak vélem az ökömenet vagy a kisközösségek problémáinak rendszeres felvetését; ezeknek sem kizárólag vallási, hanem egyúttal szociológiai szerepük is van. Amiért azonban most, február közepén tollat ragadok, az a *Huszárik-összeállítás*. Az egyetlen kulturális értékek már a szó jelentésénél fogva is - beletartoznak a katolikus látókörbe. Huszárik műveinek eszmeisége elválaszthatatlan a miénktől, mert hasonlóképp az emberi lét végső kérdéseire keresi a választ, ahogyan mi. S tulajdonképpen - mint figyelem - ezt keresi a mai magyar valóságban a Vigília is. Sok sikert hozzá!

Kelényi Péter
Budapest

Több irányú érdeklődésű, és így a Vigiliának is rendszeres olvasója vagyok. Nagyon megörültem a közölt postarovat szellemének, nevezetesen a bíráló kritika közlésének. Egy több feladatú folyóirat szerkesztése mindig problematikus az arányok vonatkozásában. Az érdeklődés iránya változó lehet, ennek vizsgálata tehát folyamatos feladatot képez. Talán a külön bizonyítgatás nem annyira lényeges, hisz a tényeket az olvasó ügyis ismeri és értékeli. A folyóirattal kapcsolatban - úgy vélem - a legfontosabb követelmény az, hogy miként viszonylik a tudományos civilizációhoz, amiben az emberiség jelenleg él. A leközölt tanulmányok mennyiben felelnek meg e követelménynek. Elég gyakori hibára hívnam fel a figyelmet. A tanulmányok gyakran idegen (latin, görög stb.) szakkifejezéseket használnak. Az olvasók zöme nem szakmabeli, így azok értelmét nem ismerheti. Nem állunk rosszul a magyar szakkifejezésekkel sem, de ha az idegen használata elkerülhetetlen, akkor a szerző jegyzetben közölje körülírt értelmét. Ez különben sok félreértést is kiküszöbölhet.

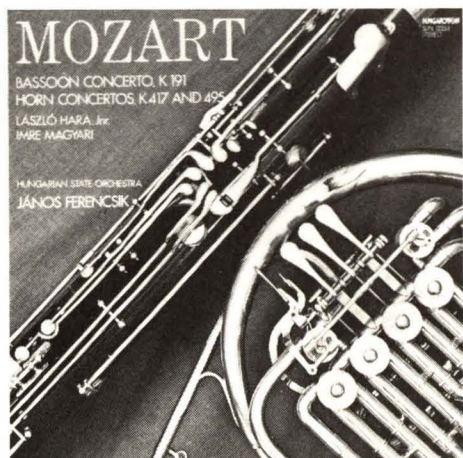
A Vigília szerkesztésével kapcsolatban nekem is volna észrevételem. A II. vatikáni zsinat határozatainak végrehajtása és az ökumenikus mozgalom érdemi vonatkozásában kevés a közlemény. Az ökumenikus közlemények elég tartózkodó stílusúak. A gyakorlati közeledés megvalósítását semmi nem akadályozhatja oly vonatkozásban, amiben nézetazonosság van. Tévesnek tűnik azt hinni, hogy a legfelsőbb szintű teológiai megegyezés az emberi gondolkodásban és magatartásban feloldja a több évszázados ellentétekből eredő különválás eredményeit a lelkekben. Már most is járható útnak tekinthető például a senki által nem vitatott tartalmú énekek közös használata. Intézményes éneklésük már most is keresztülvihető. A közös ének összekovácsoló hatása, az idegenkedést feloldja a tárgyiagos szemléletet, megbecsülést elősegíti és egyengeti egymás szeretetének kialakulását (János 13.34-35).

Matolay Olivér
Szeged

Lapjukat majdnem rendszeresen olvasom. (Mivel nem vagyok előfizető, az újságosnál sokszor kifogy.) Rendkívül gazdagnak és színvonalasnak érzem, s köszönettel tartozom azért, amiért viszonylag képlékeny egyéniséget formálja.

Hurmth Béláné
Paks

HUNGAROTON HANGLEMEZAJÁNLAT



WOLFGANG AMADEUS MOZART

B-dúr fagottverseny, K. 191
Esz-dúr kürtverseny, K. 417
Esz-dúr kürtverseny, K. 495
ifj. Hara László – fagott
Magyari Imre – kürt
Magyar Állami Hangversenyzenekar
Vezényel: Ferencsik János

SLPX 12354

Ára: 70,- Ft

JOSEPH HAYDN STRING QUARTET Seven Last Words of Christ, Op. 51

TATRAI QUARTET



JOSEPH HAYDN

Krisztus hét szava a keresztfán Op. 51
Vonósnegyes változat
Tátrai Vonósnegyes
Tátrai Vilmos – hegedű
Várkonyi István – hegedű
Konrád György – mélyhegedű
Banda Ede – gordonka

SLPX 12036

Ára: 70,- Ft



FRANZ SCHUBERT
Esz-dúr trió Op. 100
Rados Ferenc – zongora
Kovács Dénes – hegedű
Banda Ede – gordonka

SLPX 11967

Ára: 70,- Ft



JOSEPH HAYDN

F-dúr versenymű hegedűre, csembalóra
és vonószenekarra – Hob. XVIII:6
D-dúr versenymű csembalóra és
zenekarra – Hob. XVIII:11
Pertis Zsuzsa – csembaló
Rolla János – hegedű
Liszt Ferenc Kamarazenekar
Hangversenymester: Rolla János

SLPX 12285

Ára: 70,- Ft